

Liahona

**Ako ke Fiefia 'i he
Ngaahi Folofolá, p. 14,
16, 20**

**Sio Hake, Kae 'Ikai ki he Tafa'akí,
p. 42**

**Ko ha Pōpoaki Ma'anautolu
'E Ngāue Fakafaifekau, p. 48**

**Fānu, Ko Homou Ta'ú mo
e Tohi 'a Molomoná, p. 60**

‘OUIA NA ‘A HIKI HANO TATAU

Ko e Maama ‘o Māmaní, tā ‘e Howard Lyon

*“Vakai, ko au ‘a e fonó, pea mo e māmá. Sio kiate au, pea kātaki ki he ngata‘angá, pea te mou mo‘ui;
he ko ia ia ‘okú ne kātaki ki he ngata‘angá te u foaki kiate ia ‘a e mo‘ui ta‘engatá.*

*“Vakai, kuó u foaki kiate kimoutolu ‘a e ngaahi fekaú; ko ia tauhi ‘eku ngaahi fekaú. Pea ko e fonó ‘eni mo e me‘a
na‘e tohi ‘e he kau palōfitá, he ko e mo‘oni na‘a nau fakamo‘oni kiate au” (3 Nīfai 15:9–10).*

NGAAHI PŌPOAKÍ

4 Pōpoaki 'a e Kau Palesitenisī 'Uluakí: Ko e Mo'ui Mahutafeá
Fai 'e Palesiteni
Thomas S. Monson

7 Pōpoaki 'a e Faiako 'A'ahí: Fakahoko e Tokoní mo e Tauhí 'i he Faiako 'A'ahí

NGAAHI TALANOA LALAHÍ

16 Ma'u 'o e Ngaahi Talí 'i he Tohi 'a Molomoná
Fai 'e Sara D. Smith

'I HE TAKAFÍ
Tā valivali 'a Jeff Ward.

20 Ko hono Toe 'Ilo ha Me'a Fakafo 'i he Māmaní . . . mo Faka'ehi'ehi mei he Fakatu'u-tāmaki 'o e Fakafiefiemālie Fakalaumālie
Fai 'e Adam C. Olson

24 Fakatokanga'i e To'ukupu 'o e 'Otuá 'i Hotau Ngaahi Tāpuaki Faka'ahó
Fai 'e 'Eletā D. Todd Christofferson
Ko ha kongā mahu'inga 'o e falala ki he to'ukupu 'o e 'Otuá 'a hono kole meiate Ia " 'etau me'akai faka'ahó."

32 Siasoi 'Alipate Sāmīta: Na'á Ne Mo'ui 'Aki e Me'a Na'á Ne Ako'í
Fai 'e Ted Barnes

NGAAHI TAFa'AKÍ

8 Kí'i Tohi Fakamatala 'o e Konifelenisi 'o 'Okatopá

10 Ko e Ngāue 'i he Siasí: Tataki 'i he Founga 'a e 'Eikí
Fai 'e Craig Merrill

12 'Oku Mau Lea 'ia Kalaisi: Na'e Tataki Au 'e he Kau Faiako 'A'ahí kia Sīsū Kalaisi
Fai 'e Jayne P. Bowers

14 Hotau Ngaahi 'Apí, Hotau Ngaahi Fāmīli: Ko Hono Tokoní'i e Fānaú ke Nau 'Ofa he Tohi 'a Molomoná
Fai 'e Clyde J. Williams

38 Ngaahi Le'ó 'o e Kau Mā'oní'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní

74 Ngaahi Ongoongo 'o e Siasí

79 Ngaahi Fakakaukau Ma'á e Efiāfi Fakafāmīli 'i 'Apí

80 Kae 'Oua Ke Tau Toe Fe'iloaki: Ako mei he Taukeí
Fai 'e George C. Robinson

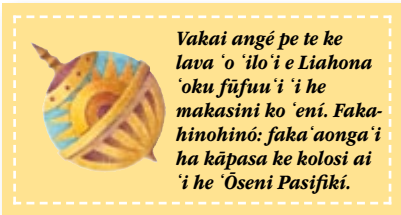
SIO HAKE

42

42 Na'a Nau Lea Kiate Kitautolu: Sio Hake

Fai 'e 'Eletā Carl B. Cook

Ko e hā e me'a 'oku hoko he taimi 'oku tau sio hake ai ki he hāngaihofonga hifo 'a e Tamai Hēvaní kiate kitautolú kae 'ikai ke tau sio ki he tafa'akí ki he anga e vakai mai 'a e ni'ihí kehé kiate kitautolú?

Vakai angé pe te ke lava 'o 'ilo'i e Liahona 'oku fūfuu 'i 'i he makasini ko 'ení. Fakahinohinó: faka'aonga 'i ha kápasa ke kolosi ai 'i he 'Ōseni Pasifiki.

46 'Ai Hangatonu

48 Ko Hono Tauhi e Ngaahi Fuakavá: Ko ha Pōpoaki Ma'anautolu 'e Ngāue Fakafaifekau

Fai 'e 'Eletā Jeffrey R. Holland
'Oku 'i ai ha kī ki hono ma'u e ngaahi mālohi faka'otuá 'e kitautolu kau faifekau.

52 Kaveinga 'o e Mutualé ki he 2012

Fai 'e he kau palesitenisí lahi 'o e Kau Finemuí mo e Kau Talavouú
"Tu'u hake pea ulu atu, koe'uhí ke hoko 'a ho'omou māmá ko ha fuka ki he ngaahi pule'angá" (T&F 115:5).

54 Pousitaá: Ulo Atu

55 'Otu Lea ki he 'Otu Lea: Tokäteline mo e Ngaahi Fuakava 115:5.

56 Mei he Mala'e Ngāue Fakafaifekau: Na'e Fakatou Tali 'e he 'Otuá 'a e Ongo Lotú

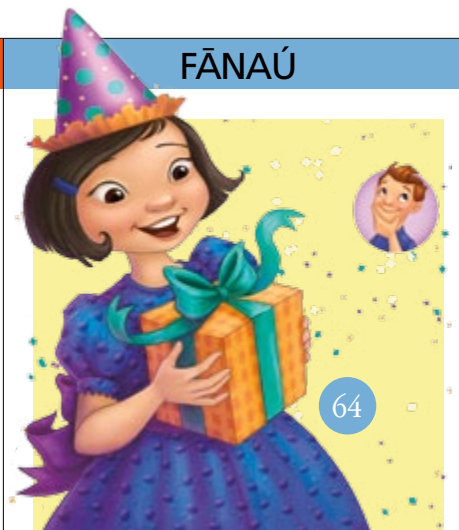
Fai 'e Carlos Iván Garmendía Pacheco

57 Ke Ke Faivelenga

Fai 'e 'Eletā Gérald Caussé

52

64

58 Maka, Ngahau mo e Pulu Ngaohi mei he Sinoú

Fai 'e David L. Frischknecht
Ko e hā e founga te u lava ke hao ai mei he kau houtamakí? Feinga ke hangē ko Samuela ko e tangata Leimaná.

60 Keinanga 'i he Tohi 'a Molomoná

Valivali e sātí ni he wike takitaha 'okú ke lau ai e Tohi 'a Molomoná.

63 Fakamo'oni Makehe: Te u A'usia Fēfē 'Eku Ngaahi Taumu'á?

Fai 'e 'Eletā M. Russell Ballard

64 Ko Hono 'Omi 'o e Palaimelí ki 'Api: Ko e Tau'atāina ke Filí ko e Me'afuaki la ke Tau Filí Ma'atautolu Pē

66 Ngaahi Talanoa 'o Sīsuú: 'Oku Ako 'i Mai 'e he Tohi 'a Molomoná 'o kau Kia Sīsū Kalaisi

Fai 'e Diane L. Mangum

68 Fakakaungāme'a he Pasifiki

Fai 'e Jane Hansen Lassetter
'Oku fe'ilongaki e fānau Palaimeli mei 'Iutā mo Tongá.

69 'Okú Ne 'I ai

Fai 'e Rosemary M. Wixom
'Oku fanongo pea tali 'e he Tamai Hēvaní e lotu 'a e fānau kotoa.

70 Ma'á e Fānau Íkí

Ko e makasini fakavaha'apule'anga 'eni' 'a e Siasi 'o Sisū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ni

Ko e Kau Palesitenisi 'Uluaki: Thomas S. Monson,

Henry B. Eyring, Dieter F. Uchtdorf

Ko e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu

Mā Uā: Boyd K. Packer, L. Tom Perry, Russell M. Nelson, Dallin H. Oaks, M. Russell Ballard, Richard G. Scott, Robert D. Hales, Jeffrey R. Holland, David A. Bednar, Quentin L. Cook, D. Todd Christofferson, Neil L. Andersen

Ētita: Paul B. Pieper

Kau 'Ētivaisā: Keith R. Edwards, Christoffel Golden Jr., Per G. Malm

Talēkita Pulē: David L. Frischknecht

Talēkita 'o e Ngāue Faka'Ētita: Vincent A. Vaughn

Talēkita Fokotu'utu'ū: Allan R. Loyborg

Talēkita Pulē: R. Val Johnson

Ongo Tokoni 'Ētita Pulē: Jenifer L. Greenwood,

Adam C. Olson

Kaungā 'Ētita: Ryan Carr, Susan Barrett

Kau Ngāue Faka'Ētita: Brittany Beattie, David A. Edwards, Matthew D. Flitton, LaRene Porter Gaunt, Carrie Kasten, Jennifer Maddy, Lia McClanahan, Melissa Merrill, Michael R. Morris, Sally J. Odekirk, Joshua J. Perkey, Chad E. Phares, Jan Pinborough, Paul VanDenBerghe, Marissa A. Widdison, Melissa Zenteno

Talēkita Pule Faka'āti: J. Scott Knudsen

Talēkita Faka'āti: Scott Van Kampen

Pule he Fakatahataha 'i 'o e Makasini: Jane Ann Peters

Kau Pule Mā'olunga ki he Fakatāta: C. Kimball Bott,

Thomas S. Child, Colleen Hinckley, Eric P. Johnsen,

Scott M. Mooy

Kau Ngāue ki he Fakatāta mo e Fakatahataha 'i 'o

e Makasini: Collette Nebeker Aune, Howard G. Brown,

Julie Burdett, Reginald J. Christensen, Kim Fenstermaker,

Bryan W. Gygis, Kathleen Howard, Denise Kirby, Ginny J. Nilson

Fokotu'utu'ū: Jeff L. Martin

Talēkita ki he Pāki: Craig K. Sedgwick

Talēkita ki hono Tufaki: Evan Larsen

Kau Ngāue ki he Liahonā 'i Tongā:

'Ētita: Tūlima L. Finau

Tokoni 'Ētita: Vika Taukolo

Kaungā 'Ētita: Siale Hōla

Ko e totongi ki hono fakakātoa 'o e ngaahi *Liahona* he tā'ū 'oku TOP \$3.60. Ko e tu'a-sila 'eni ke fai mai ki ai 'a e totongi mo e ngaahi fakā eke ekē. Senitā Tufaki'anga Nāunau, Siasi 'o Sisū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ni, PO Box 109, Nuku'alofa, Tongatapu, Tonga. Telefoni (676) 29-176.

Ke ma'u 'a e ngaahi totongi ki ho'o makasini 'i he ngaahi fonua mavahe mei he 'lunaiteti Siteiti mo Kānata, 'alu ki he store.lds.org pe fetu'utaki ki he senitā tufaki'anga nāunau 'a e Siasi pe taki fakauooti pe fakakolo.

'Omi 'a e ngaahi fakamatalā mo e ngaahi faka'eke'eke he 'initaneti 'i he liahona.lds.org; 'i he meili ki he Liahona, Rm. 2420, 50 E. North Temple St., Salt Lake City, UT 84150-0024, USA; pe 'i-meili ki he liahona@ldschurch.org.

Ko e *Liahona* (ko ha lea 'i he Tohi 'a Molomonā 'oku 'uhinga ia ko e "kāpasa" pe me'a "fakahinohino") 'oku pulusi 'a e Makasini Fakavaha'a Pule'angā 'i he lea faka-'Alapēniā, 'Amēniā, Bislama, Kemipoutia, Pulu'āliā, Sepuano, Sialna, Koloēsia, Seki, Tenima'ake, Hōlani, Pilitāniā, 'Estiōniā, Fisi, Finilani, Falaniseē, Siamanē, Kalisi, Hungali, 'Aisilēni, 'Initonēsiā, 'Itali, Siapani, Kilipati, Kōlēā, Letiviā, Lifuēniā, Malakasi, Māseilisi, Mongokōliā, Noauē, Pōlanī, Potukali, Lumēniā, Lūsia, Ha'amoā, Silōveniā, Sipeini, Suisalanī, Suēteni, Takālōkā, Tahiti, Taiēni, Tongā, 'Iukuleini, 'Eitu mo e faka-Vietinēni. ('Oku kehekehe pē 'a e tu'o lahi hono pulusi, 'o fakatatau mo e lea fakafonua.)

© 2012 'e he Intellectual Reserve, Inc. Ma'u 'a e totonu fakalao kotoa pē. Paaki 'i he 'lunaiteti Siteiti 'o 'Amelikā.

'E lava ke hiki ha tatau 'o e ngaahi fakamatala mo e ngaahi fakatāta 'i he *Liahona* ke faka'aonga' i ki he ngaahi me'a 'a e Siasi 'oku 'ikai fakakomēsialē pe faka'aonga' i pē 'i 'api. He 'ikai lava ke hiki tatau ha ngaahi nāunau 'oku fakahaa' i atu ai hano fakatapatupai, 'i he tafa'aki 'oku fakamatala' i ai e tokotaha 'oku 'a'ana e fakatāta. 'Oku totonu ke fakatu'asila 'a e ngaahi fahu' i ki he Intellectual Property Office, 50 East North Temple Street, Salt Lake City, UT 84150, USA; 'i-meili: cor-intellectualproperty@ldschurch.org.

For Readers in the United States and Canada:

January 2012 Vol. 36 No. 1. LIAHONA (USPS 311) Tongan (ISSN 1522-9254) is published monthly by The Church of Jesus Christ of Latter-day Saints, 50 East North Temple, Salt Lake City, UT 84150. USA subscription price is \$10.00 per year; Canada, \$12.00 plus applicable taxes. Periodicals Postage Paid at Salt Lake City, Utah. Sixty days' notice required for change of address. Include address label from a recent issue; old and new address *must* be included. Send USA and Canadian subscriptions to Salt Lake Distribution Center at address below. Subscription help line: 1-800-537-5971. Credit card orders (Visa, MasterCard, American Express) may be taken by phone. (Canada Poste Information: Publication Agreement #40017431)

POSTMASTER: Send address changes to Salt Lake Distribution Center, Church Magazines, PO Box 26368, Salt Lake City, UT 84126-0368.

Toe Lahi Ange 'i he 'Initaneti'

Liahona.lds.org

MA'Á E KAKAI LALAHÍ

'Oku lahi e ngaahi fakamatala 'i he Liahonā ni kau ki he ngaahi folofolā, tautautefito ki he Tohi 'a Molomonā (vakai peesi 14, 16, mo e 20). Na'e lea 'a 'Eletā Tēvita A. Petinā 'i he konifelenisi lahi 'o 'Epeleli 2010, 'o kau ki hono fakamālohia 'o e ngaahi fāmilī 'i hono ako 'o e Tohi 'a Molomonā. Ke lau pe fanongo ki he'ene leā, hū ki he lds.org/general-conference/2010/04/watching-with-all-perseverance.

'Oku 'omi 'e ha tokotaha takimamata 'i Maku Pisū ha fokotu'ū 'e tolu ki hono ako 'o e ongoongolelé (vakai, peesi 20). Sio ki ha ngaahi tā lahi ange 'o e me'a fakafo ko 'eni 'o e māmanī 'i he liahona.lds.org.

MA'Á E TO'U TUPŪ

Hili hono lau e fale'ī 'a 'Eletā Hōlani ma'a-nautolu 'e 'alu 'o ngāue fakafaifekau, te ke lava ke ma'u ha fakamatala lahi mo ha talanoa lahi ange kau ki he ngāue fakafaifekau 'i he <http://lds.org/study/topics/missionary-work>.

NGAAHI TEFITO 'I HE MAKASINI KO 'ENI

'Oku fakafongā 'i 'e he fikā 'a e peesi 'uluaki 'o e fakamatalā.

Ako folofolā, 14, 16, 20, 40, 55, 60	Ngaahi faingata'á, 24, 40
Akonaki, 14, 80	Ngaahi fuakavá, 48
'Amanaki lelei, 4, 16	Ngaahi taumu'a, 63
Faiako 'a'ahi, 7, 12	Ngāue
Faiako faka'api, 10	Fakafaifekau, 8,
Fa'ifa'itaki'angá, 52, 54, 57, 70, 72	32, 39, 41, 46, 48,
Fakakaungāme'á, 47, 68	56, 70, 72
Fakatomalá, 16	Ngāue tokoní, 10,
Fakauluí, 16	12, 24, 32, 38, 46
Fāmilí, 14, 16, 79	'Ofa faka-Kalaisí, 7,
Fetokanga'aki fakahomosekisuálé, 47	12, 32
Hisitōliā 'o e Siasi, 32	Sāmita, Siasoi
Kau 'āngeló, 47	'Alipate, 32
Kau palōfitá, 32	Sisū Kalaisi, 24, 40,
Loto-to'a, 4, 8, 57	66, 80
Lotú, 8, 24, 38, 42, 55, 58, 69	Tau'atāina ke fili, 24, 64
Ma'unimā, 16	Tohi 'a Molomoná, 14, 16, 20, 40, 60,
Muimui 'i he Laumālié, 41	66
Mutualé, 52, 54, 55	Tō'onga fakakaukau, 4, 42, 52, 63
	Tu'i, 24, 57, 63
	Tu'unga fakatakimu'á, 10

'I HO'O LEA FAKAFONUA PĒ 'A'AU

'Oku ma'u 'a e *Liahona* mo e ngaahi nāunau kehe 'a e Siasi 'i ha ngaahi lea fakafonua lahi 'i he www.languages.lds.org.

Fai 'e Palesiteni
Thomas S. Monson

KO E Mo'ui Mahutafeá

The kamata'anga ko 'eni 'o ha ta'u fo'ou, 'oku ou fakatukupaa i ai 'a e Kāingalotu 'i he feitu'u kotoa pē ke nau fekumi fakatāutaha, faivelenga, mo mahu'inga'ia 'i he me'a 'oku ou ui ko e mo'ui mahutafé—ko ha mo'ui 'oku mahutafea pea mohu lavame'a, fonu 'i he lelei, mo e ngaahi tāpuakí. 'Oku ou fie 'oatu e ngaahi tefito'i mo'oni 'oku ou mo'ui 'akí ke tokoni'i kitautolu kotoa ke tau ma'u e mo'ui mahutafeá, 'o hangē pē ko e founa na'a tau ako ai 'a e ngaahi potó 'i 'apiakó.

Ma'u ha Tō'onga Fakakaukau Fakatu'amelie

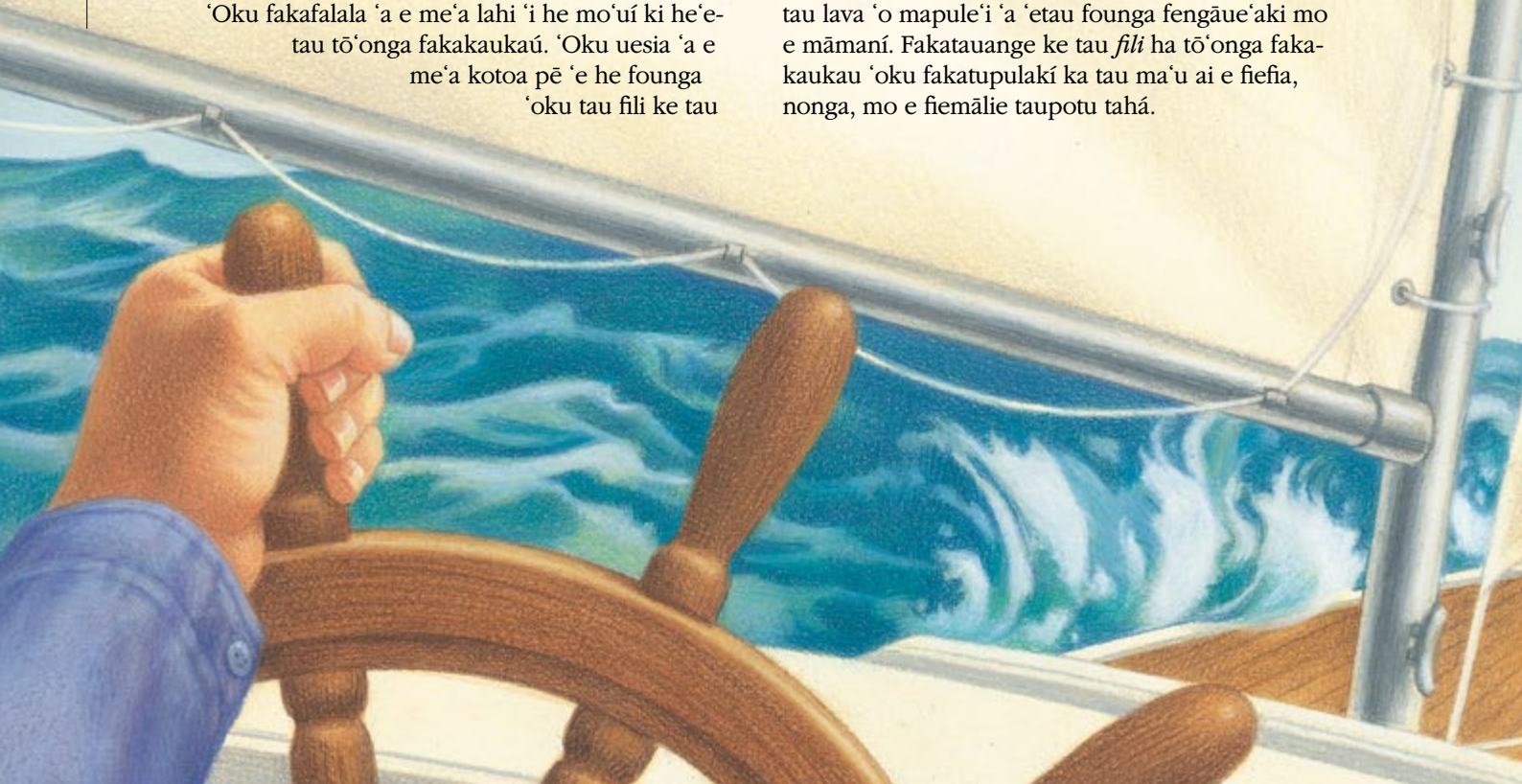
Ko e 'uluaki tefito'i mo'oní ko e tō'onga fakakaukau. Na'e tohi 'e he toketā 'o e 'atamaí mo e filōsefa 'Amelika ko Uiliani Sēmisi 'o pehē, "Ko e fu'u liliu lahi taha 'oku hoko 'i hotau to'u tangatā ni ko hono 'ilo'i ko ia 'e lava 'e he fa'ahinga 'o e tangatā ke liliu 'a e fakafōtunga 'o 'enau mo'uí 'aki 'enau liliu pē 'a e tō'onga fakakaukau honau 'atamaí."¹

'Oku fakafalala 'a e me'a lahi 'i he mo'uí ki he'etau tō'onga fakakaukau. 'Oku uesia 'a e me'a kotoa pē 'e he founa 'oku tau fili ke tau

vakai atu 'aki mo tali ki he me'a 'oku fai mai 'e he ni'ihī kehē. Kapau te tau fai e lelei taha te tau lavá pea tau fili leva ke tau fiefia 'i ha fa'ahinga tūkunga pē 'oku tau 'i ai, te ne lava ke 'omi 'a e nongá mo e fiemālié.

Na'e lea 'a Sālesi Sunitolo (Charles Swindoll)—ko ha tangata fa'u tohi, tangata ako, mo ha faifekau Kalisitiane—'o pehē: "Kiate au, ko e tō'onga fakakaukau 'oku ou ma'u ki ha fa'ahinga me'á, . . . 'oku mahu'inga ange ia 'i he kuo hilí, . . . 'i he pa'angá, 'i he ngaahi tūkungá, 'i he ngaahi tōnounou, 'i he ngaahi lava-me'á, mo e me'a 'oku fakakaukau ki ai pe lea 'aki pe fai 'e he kakai kehē. 'Oku mahu'inga ange ia 'i he'ete fotú, 'i he'ete talēniti'ia pe pōto'i ngāué. Te ne fa'u pe maumau 'i ha kautaha, ha siasi pe ha 'api. Ko e me'a 'oku fakaofó he 'oku tau fai ha fili 'i he 'aho kotoa pē 'o fekau'aki mo 'etau tō'onga fakakaukau 'i he 'aho ko iá."²

He 'ikai ke tau lava 'o mapule'i e māmaní, ka te tau lava 'o mapule'i 'a 'etau founa fengāue'aki mo e māmaní. Fakataunge ke tau *fili* ha tō'onga fakakaukau 'oku fakatupulakí ka tau ma'u ai e fiefia, nonga, mo e fiemālie taupotu tahá.

Tui Kiate Koe

Ko hono *uā* ko e tui—kiate koe pē, pehē kiate ki-nautolu ‘oku mou feohí, pea ki he ngaahi tefito ‘i mo’oni ta’engata.

Faitotonu pē kiate koe, ki he ni’ihi kehē pea ki ho’o Tamai Hēvaní. Na’e ‘ikai faitotonu ‘a Katinale Uolosí (Cardinal Wolsey) ki he ‘Otuá kae ‘oua kuo tōmui, pea fakata-tatau ki he lau ‘a Seikisipiá, na’á ne ngāue ki ha ngaahi tu’i ‘e toko tolu ‘i ha taimi lōloa ‘o ‘ene mo’uí pea na’á ne koloa-‘ia pea ‘i ai hono mafai. Na’e iku to’o hono mafai mo ‘ene koloá ‘e ha tu’i na’e ‘ikai fa’a kātaki. Na’e tangi ‘a Katinale Uolosí ‘o pehē:

*Ka ne u tauhi pē ā ki hoku ‘Otuá
‘aki ha vahe ua ‘e taha
‘Eku ngāue tōtōivi ma’a hoku
tu’i, pehē ne ‘ikai
Te u mo’ulaloa ki hoku ngaahi
filí.³*

Ne hiki e fo’i mo’oni ko ‘ení ‘e ha faifekau mo faihisitōlia Pilitānia ko Tōmasi Fuila na’e mo’ui ‘i he senituli 17: “Ko e tangata ‘oku ‘ikai mo’ui fakatatau mo ‘ene tuí, ‘oku ‘ikai tui ia.”⁴

‘Oua na’á ke fakangatangata pē me’a ‘okú ke lavá pea ‘oua na’á ke tuku ke fakaloto’i koe ‘e he ni’ihi kehē ‘oku pehē. Tui te ke malava peá ke mo’ui leva ke ke a’usia e ngaahi me’a te ke malavá.

‘E lava ke ke a’usia e me’a ‘okú ke tui te ke lavá. Falala peá ke tui.

Fehangahangai mo e Faingata’á ‘i he Loto-to’a

‘Oku hoko ‘a e loto-to’á ko ha ‘ulu-ngāanga mā’olunga mo ‘uhingamālie, ‘o ‘ikai ko e pehē ko ‘ete lotolahi ke te mate ngali tangata aí, ka ko ‘ete fakapapau’i ‘i hoto lotó ke te mo’ui taau.

Na’e pehē ‘e he tangata fa’u ‘ēsei mo fa’u maau ‘Amelika ko Lolo Ua-lotó ‘Emasoní: “ ‘Oku fie ma’u ke ke loto-to’a ‘i ha me’a pē ‘okú ke fai. Ko e hā pē founga te ke filí, ‘e ‘i ai ma’u pē ha tokotaha te ne tala atu ‘okú ke hala. ‘Oku hoko ma’u pē ha ngaahi faingata’a te ne ‘ahi’ahi’i koe ke ke tui ‘oku mo’oni ho kau fakaangá. ‘Oku fie ma’u ‘a e loto-to’a tatau mo ia ‘oku fie ma’u ‘e ha sōtia ki hono palani ha ngāue ke fakahoko pea muimui’i ia ki hono ngata’angá. ‘Oku lahi e ngaahi me’a ia ‘oku ikuna’i ‘e he melinó, ka ko ha kau tangata mo ha kau fafine loto-to’a pē te nau lava’i iá.”⁵

‘E ‘i ai e taimi te ke ilifia mo loto-fo’i ai. Te ke ongo’i kuó ke ‘ulungia. ‘E hā ngali taulófu’u pe te ke ikuna nai pe ‘ikai. Te ke ma’u he taimi ‘e ni’ihi ‘a e ongo na’e ma’u ‘e Tēvita ‘i he’ene feinga ke tau mo Kolaiaté. Ka ke manatu—*na’e* ikuna ‘a Tēvita!

‘Oku fie ma’u ‘a e loto-to’á ke kamata ‘aliaki ‘aki ha taha ki he taumu’a ‘okú ne holi ki aí, ka ‘oku fie ma’u ha loto-to’a ‘oku lahi angé ‘i he taimi ‘oku humu ai ha taha pea pau ke ne toe ‘aliaki tu’o ua ke a’usia ‘ene taumu’á.

Fakapapau’i ‘i ho lotó te ke feinga, pea ‘e tuku taha ho’o fakakaukáu ke ke ngāue’i ha taumu’a ‘oku mahu-‘inga, peá ke loto-to’a ke ‘oua na’a ngata pē ‘i ho’o fehingahangai mo e

ngaahi faingata’a kuo pau ke hoko maí ka te ke toe ‘aliaki, ‘o kapau ‘e fie ma’u. “Taimi ‘e ni’ihi ko e loto-to’á ‘a e ki’i le’o ko ia ‘oku pehē mai ‘i he faka’osinga ‘o e ‘ahó, ‘Te u toe feinga pē ‘apongipongi.’”⁶

Fakatauange te tau manatu’i e ngaahi tefito’i mo’oni ko ‘ení ‘i he kamata ‘etau fononga atu ki he ta’u fo’ou, ‘o tau tanumaki ha fa’ahinga fakakaukau ‘oku fakatu’amelie, ha tui te tau lava ke a’usia ‘etau ngaahi taumu’á mo e ngaahi fakapapau, pea loto-to’a ke fehingahangai mo ha faingata’a pē ‘e hoko mai. ‘E toki ‘atautolu leva ‘a e mo’ui mahutafeá. ■

MA’U’ANGA FAKAMATALÁ

1. William James, ‘i he Lloyd Albert Johnson, tokotaha na’á ne fakatahataha’i, *A Toolbox for Humanity: More Than 9000 Years of Thought* (2003), 127.
2. Charles Swindoll, ‘i he Daniel H. Johnston, *Lessons for Living* (2001), 29.
3. William Shakespeare, *King Henry the Eighth*, act 3, scene 2, lines 456–58.
4. Thomas Fuller, ‘i he H. L. Mencken, ‘ētitá, *A New Dictionary of Quotations* (1942), 96.
5. Ralph Waldo Emerson, ‘i he Roy B. Zuck, *The Speaker’s Quote Book* (2009), 113.
6. Mary Anne Radmacher, *Courage Doesn’t Always Roar* (2009).

FAIAKO MEI HE PŌPOAKI KO ‘ENÍ

Fakakaukau ke fakaafe’i e kau mē-mipa ‘o e fāmili ke nau vahevahe ha ngaahi me’a ne nau a’usia fakatātaha na’e tokoni’i ai kinautolu ‘e he tō’onga fakakaukau lelei, tui kiate kinautolú, pe loto-to’á. Pe fakaafe’i kinautolu ke kumi ha ngaahi sipinga ‘o e ngaahi tefito’i mo’oni ko ‘eni ‘e tolú mei he folofolá. Te ke lava ke teuteu ‘aki ha’o fakakaukau’i ‘i he fa’a lotu ‘a e folofolá pe ngaahi me’a na’á ke a’usiá.

Loto-to'a ke Matu'uaki e Faingata'á Fai 'e Maddison Morley

Na'e 'uha lōvai pea tō mo ha 'ahiohio 'i he pō hono ua 'o e kemi fakasiteiki 'emau Kau Finemuí. Na'e meimei toko 24 e kau finemuí mo ha taki 'e toko ua mei homau uōtí na'e kau ki he kemí, pea mau faka'efihi pē 'i ha kí'i fale sí'isi'i ke mau malu ai. Na'e fakalalahi e 'uhá, pea toe mālohi ange e matangí. Na'á ku toutou manatu ki he lotu na'e fai ki mu'a 'e homau palesiteni fakasiteiki ke mau malú. Na'e toe fai foki 'e he kau kemi 'i homau uōtí ha lotu, pea ne u toe fai pē mo ha'aku lotu fakatāutaha.

Na'e tokolahi e fānau fefine na'e ilifiá, pea na'e mahinongofua pē hono 'uhingá. Na'e 'ikai ke fu'u fefeka homau kí'i falé, pea na'e tu'u tonu pē ia he ve'e vaitafé. 'I ha miniti nai 'e 20 na'e toe kovi ange 'a e matangí 'o pau ke hola kotoa ai e siteiki mei honau fanga kí'i fale fakauōtí ki he ngaahi fale 'o e kau tokoní 'a ia ne tu'u hake ia ki he feitu'u na'e mā'olunga angé. Ne toe fai 'e he'eku palesiteni fakasiteiki ha lotu, pea mau hiva'i ha ngaahi himi, ngaahi hiva Palaimeli, mo ha ngaahi hiva nofo kemi ko e feinga pē ke mau ongo'i fiemālie. 'Io, na'a mau ilifia, ka ne mau ongo'i 'e lelei e me'a kotoa. Hili ha haafe houa na'e sai ke mau foki ki homau ngaahi fale fakauōtí.

Ne mau toki 'ilo'i kimui 'a e me'a ne hoko ki he 'ahiohio he pō ko iá. Ne mavaeua ia 'o hoko ko ha ongo matangi mālohi. Na'e takai e taha 'iate kimautolu 'o 'alu ia ki he tafa'aki to'omata'ú pea takai hake e tahá ki he to'ohemá. Ne 'ikai tō mai kiate kimautolu e ha'aha'a kovi taha 'o e matangí!

'Oku ou 'ilo na'e fanongo mai e 'Otuá ki he'emau lotú he pō ko iá pea na'á Ne malu'i kimautolu mei he matangi mālohí. Ko e hā e 'uhinga 'e mavaeua ai ha 'ahiohio tuku kehe kapau 'e finangalo e 'Otuá ke pehē? 'Oku ou 'ilo'i te tau lava ke lotu ma'u pē ki he Tamai Hēvani koe'uhi ko e afā 'o e mo'uí, pea te Ne fanongo mo tali 'etau lotú, pea 'omi ha loto-to'a mo e malu'i 'oku fie ma'u ke tau hao aí.

'Eikitau ko Molonáí

Na'e loto-to'a 'a e 'Eikitau ko Molonáí 'i he'ene fehangahangai mo e ngaahi faingata'á. Na'á ne 'ofa he mo'oní, tau'atāiná, mo e tuí. Na'e lí'oa 'ene mo'uí ke tokoní'i e kau Nīfái ke paotoloaki 'enu tau'atāiná. Te ke lava pē ke hangē ko e 'Eikitau ko Molonáí 'aki ha'o fehangahangai loto-to'a mo e ngaahi faingata'á. Te ke lava pē ke 'ai ha'o fuka 'o e tau'atāiná 'aki ha'o tohi 'i he fuka 'i laló pe 'i ha la'i pepa kehe 'a e ngaahi me'a 'oku mahu'inga kiate koe mo ho fāmilí.

Feitu'u ke 'Ilo Lahi Ange Aí

'**Alamā 46:11-27:** Ko e fuka 'o e tau'atāiná

'**Alamā 48:11-13, 16-17:** Ngaahi 'ulungāanga lelei 'o Molonáí

Ako 'a e fakamatala ko 'enī, peā ka fe'unga, pea alea 'i ia mo e hou'eiki fafine 'okū ke 'a'ahi ki ai. Faka'aonga 'i 'a e ngaahi fehu 'i ke tokoni 'i ho'o fakamālohia 'a e kau fafine pea 'ai ke hoko 'a e Fine'ofā ko e konga ma'u pē ia 'o ho'o mo'ui fakafō'ituitui.

Fakahoko e Tokoní mo e Tauhí 'i he Faiako 'A'ahí

Na'e ako mai 'a Palesiteni Henelī B. 'Aealingi, ko e Tokoni 'Uluaki 'i he Kau Palesitenisī 'Uluaki, " 'Oku mahulu ange 'a e [uhinga] 'o e 'ofa faka-Kalaisí 'i he ongo'i manava'ofā. 'Oku fā'ele 'i 'a e 'ofa faka-Kalaisí 'e he tui ki he 'Eiki ko Sīsū Kalaisí pea ko e ola ia 'o e ngāue 'a 'Ene Fakaleleí." 'E lava ke hoko 'a e faiako 'a'ahí ma'á e hou'eiki fafine he Fine'ofā, ko hano ngāue 'i ia 'o e 'ofa faka-Kalaisí, ko ha founa mahu'inga ke faka'aonga 'i ai 'etau tui ki he Fakamo'uí.

'Oku tau tokanga 'i e kau fafine 'i he fetu'utaki kiate kinautolu takitaha 'i he faiako 'a'ahí, 'o vahevahe e pōpoaki 'o e ongoongoleleí, pea feinga ke maheni mo ia mo e ngaahi fie ma'u hono fāmīlī. Na'e fakamatala 'i 'e Suli B. Peki, ko e palesiteni lahi 'o e Fine'ofā 'o pehē, " 'Oku hoko 'a e faiako 'a'ahí ko e ngāue 'a e 'Eikí 'i he taimi 'oku fakatefito ai 'etau tokangā 'i he kakaí kae 'ikai ko e pesetí. Ko hono mo'oní, 'oku 'ikai pē ha taimi ia 'e 'osi ai 'a e faiako 'a'ahí. 'Oku hangē ia ha tō'onga mo'uí kae 'ikai ko ha tufakanga pē. 'Oku hoko 'etau fakahoko faivelenga 'a e faiako 'a'ahí ko hano fakafōtunga ia 'o hotau tu'unga fakaa'kongā."²

'Oku tau lava ke ako e founa lelei taha ki hono feau e ngaahi fie ma'u 'a e fefine takitaha mo hono fāmīlī, 'i he 'etau fakahoko ma'u pē 'a e tokoní 'i he fa'a lotu. 'Oku lava ke fakahoko e tokoní 'i ha founa kehekehe—lalahi e ni'ihī pea iiki e ni'ihī. Na'e akonaki mai 'a Palesiteni Tōmasi S. Monisoni, " 'Oku fa'a hoko e fanga ki'i ngāue tokoni ikí ko e me'a pē ia 'e fie ma'u ke langaki mo faitāpuekina ai ha taha kehe: ko ha ki'i fehu 'i pē 'o

kau ki he fāmīlī 'o ha taha, ngaahi lea fakalotolahi, ha fakamālō'ia 'i he loto mo'oni, ha ki'i tohi fakamālō pe telefoni nounou pē. Te tau lava 'o fakahoko ha lelei lahi 'o kapau te tau fa'a tokanga ki he ngaahi me'a 'oku hokó mo 'ilo' i ia pea kapau te tau ngāue 'o fakatatau ki he ngaahi ue'i fakalaumālie 'oku tau ma'ú. . . . 'Oku lahi 'aupito e ngaahi ngāue tokoni 'oku fakahoko 'e he kau faiako 'a'ahi tokolahi 'o e Fine'ofā."³

Mei he Folofolá

Sione 13:15, 34–35; 21:15; Mōsaia 2:17; Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 81:5; Mōsese 1:39

Ko e Hā Te u Lava 'o Fai?

1. Ko e hā e me'a te u fai ke tokoni ke ongo' i 'e he kau fafine ko honau kaungāme'a 'ofa mo tokanga au kiate kinautolu?
2. Te u lava fēfē 'o fai ke toe lelei ange 'eku tokoni' i mo tokanga' i e ni'ihī kehé?

Tui, Fāmīlī,
Fakafiemālie

Mei Hotau Hisitōliá

Na'e vahevahe 'a e kā-ingalotu 'o e Siasí 'i Nāvū 'i 'Illinois ki he uooti 'e fā 'i he 1843. Na'e fokotu'u 'e he kau taki 'o e Fine'ofā 'i Siulai 'o e ta'u ko iá ha kōmiti 'a'ahi ko ha kau fafine 'e toko fā ki he uooti takitaha. Na'e kau 'i he fatongia 'o e kōmiti 'a'ahí 'a hono vakai' i e ngaahi fie ma'ú mo tākahi e ngaahi foaki. Na'e faka'aonga 'i leva 'e he Fine'ofā 'a e ngaahi foaki ko 'enī ke tokoni' i e kau faingata'a' iá.⁴

Neongo 'oku 'ikai ke toe tākahi 'e he kau faiako 'a'ahí 'a e ngaahi foaki, ka 'oku nau kei ma'u e fatongia ke vakai' i e ngaahi fie ma'ú—fakalaumālie mo fakatu'asino—pea ngāue ke feau e ngaahi fie ma'ú ko iá. Na'e fakamatala 'i 'e 'Ilisa R. Sinou (1804–87), tokoni ua 'i he kau palesiteni lahi 'o e Fine'ofā: [" 'Oku totonu ke ma'u 'e ha faiako . . . 'a e Laumālie 'o e 'Eikí, 'i he'ene hū ki ha fale 'o 'ilo' i 'a e laumālie 'e fetaulaki mo ia 'i ai. . . . Kole ki he 'Otuá mo e Laumālie Mā'oní' oní ke ma'u ['a e Laumālie] koe' uhi ke ke 'ilo' i e laumālie 'oku 'i he fale ko iá . . . pea 'e lava ke ke ongo' i ke lea 'aki e ngaahi lea 'o e melinó mo e fakanongá, pea kapau te ke 'ilo' i ha fefine 'oku momoko, 'ai ia ki ho lotó 'o hangē pē ko ha' o tamá pea fakamāfana' i [ia]. "]⁵

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Henry B. Eyring, "Ko e Tuku-fakaholo Tu'uloa 'o e Fine'ofā," *Liahona*, Nōvema 2009, 121.
2. Julie B. Beck, "Fine'ofā: Ko ha Ngāue Toputapu," *Liahona*, Nōvema 2009, 114.
3. Thomas S. Monson, "Ngaahi Taumu'a 'e Tolu Ke Ne Tataki Koe," *Liahona*, Nōvema 2007, 121.
4. Vakai, *Ngaahi 'Ofefine 'i Hoku Pule'angá: Ko e Hisitōlia mo e Ngāue 'a e Fine'ofā* (2011), 105.
5. Eliza R. Snow, 'i he *Ngaahi 'Ofefine 'i Hoku Pule'angá*, 108.

Ki'i Tohi Fakamatala 'o e Konifelenisi 'o 'Okatopá

"Ilonga ha me'a ku'u lea 'aki 'e au ko e 'Eikí, ku'u lea 'aki ia; . . . neongo pē ko e fai ia 'i hoku le'o pē 'o'okú pe 'i he le'o 'o 'eku kau tamaio'eikí, 'oku tatau ai pē" (T&F 1:38).

I ho'o toe vakai'i ko ia 'a e konifelenisi lahi 'o 'Okatopa 2011, 'e lava ke ke faka'aonga'i 'a e ngaahi pēsí ni (mo e ngaahi Tohi Fakamatala Konifelenisi 'i he ngaahi pulusinga he kaha'ú) ke tokoni atu ki ho'o ako mo faka'aonga'i 'a e ngaahi akonaki fakamuimuitaha 'a e kau palōfita mo e kau 'aposestolo mo'uí.

NGAAHI TALANOA MEI HE KONIFELENISI

Pole ke Tu'u Toko Taha

Oku ou tui ne u fuofua taukapo'i 'eku ngaahi tu'i he'eku ngāue 'i he Tautahi 'a 'Ameliká 'i he faka'osinga 'o e Tau Lahi Hono II 'a Māmaní. . . .

"He 'ikai teitei ngalo 'iate au e 'uluaki Sāpaté ['i he 'apiako fakakautau]. Ne mau ma'u ha ongoongo fakafiefia mei he 'ōfisa pulé. Ne mau tu'u laine 'i he mala'e fakamālohisinó ['i ha angi mokomoko 'a e 'ea 'o Kalefōniá] 'o fanongo ki he angi ko 'ení: "E 'alu e tokotaha kotoa 'o lotu he 'ahó ni—'a e taha kotoa, tuku kehe pē au. Te u ma'u ha mālōlo! Na'á ne kaikaila leva, 'Ko e kau Katolika kotoa pē, mou fakataha ki Kemi Tikeita (Camp Decatur)—pea 'oua na'a mou foki mai kae 'oua kuo hoko e tolú. Mou laka atu! Na'e mavahe atu ha tokolahi. Na'á ne ui mai e angi hono hokó: 'Ko kimoutolu kau Siú, mou fakataha ki Kemi Henelí (Camp Henry)—toki foki mai he hoko 'a e tolú. Mou laka atu! Na'e mavahe atu mo ha tokosi'i ange ki ai. Peá ne pehē mai leva, 'Toenga 'o kimoutolu kau Palotisaní, 'oku mou fakataha 'i he ngaahi fale faiva 'i Kemi Falakesi (Camp Farragut)—pea 'oua na'a mou foki mai kimu'a he hoko 'a e tolú. Mou laka atu!"

"Tuai-e-kemo ne u fakakaukau, "E Monisoni, 'oku

'I he'ene a'u ki he momentiti ko iá, ne te'eki ke u fakatokanga'i 'oku 'i ai ha taha 'e tu'u hoku tafa'akí pe 'i mui 'iate au 'i he mala'e ako laká.

'ikai ko ha Katolika koe; 'oku 'ikai ko ha Siu pe Palotisaní koe. Ko e Māmonga koe, ko ia, tu'u ma'u heni! Te u talaatu ne u ongo'i lototo'a mo loto'aki—ka na'e 'ikai ko au toko taha pē.

"Ne u fanongo leva ki he kupu'i lea lelei taha kuo lea 'aki 'e ha 'ōfisa pule. Na'á ne sio mai peá ne fehu'i, 'Pea ko e hā leva kimoutolu?" 'I he'ene a'u ki he mōmentiti ko iá, ne te'eki ke u fakatokanga'i 'oku 'i ai ha taha 'e tu'u hoku tafa'akí pe 'i mui 'iate au 'i he mala'e ako laká. Ne mau tali fakataha hake, 'Māmonga! 'Oku faingata'a ke u fakamatala'i e fiefia ne u ma'u 'i he'eku tafoki hake 'o vakai atu ki ha kau tautahi tokosi'i kehe.

"Na'e vaku 'ulu e 'ōfísá pea fifili hono fofongá pea faifai peá ne pehē mai, 'Mou o 'o kumi ha feitu'u ke mou fakataha ai. Pea toki foki mai pē he hoko 'a e tolú. Mou laka leva!'" . . .

"Neongo ne kehe e me'a ne hoko a'i mei he me'a ne u 'amanaki ki a'i, ka ne u 'osi loto fiamalie pē ke u tu'u toko taha, 'o kapau na'e fie ma'u.

"Talu mei he 'aho ko iá, kuo 'i ai ha ngaahi taimi na'e 'ikai tu'u ai ha taha 'i hoku tu'á pea *ne* u tu'u toko taha pē. 'Oku ou fakafeta'i ne u fai fuoloa ha fili ke u loto-to'a mo mateaki pea mateuteu ma'u pē ke taukapo'i 'eku tui fakalotú."

Palesiteni Thomas S. Monson, "Pole ke Tu'u Toko Taha," *Liahona*, Nōv. 2011, 61–62.

Ngaahi Fehu'i ke fakalaululoto ki ai:

- Ko e hā ha tokoni 'o 'etau tu'uma'ú 'i he mo'ui 'a e ni'ihī kehé?
- Te ke lava 'o manatu 'i ha taimi ne sivi'i ai ho'o loto-to'á mo e loto fakapapaú? Na'á ke tali fēfē ia?
- Ko e hā te tau lava 'o fai ke tau mateuteu ai ke tu'uma'ú?

Fakakaukau ke hiki ho'o ngaahi fakakaukau 'i ha tohinoa pe alea'i ia mo ha ni'ihī kehe.

Ngaahi ma'u'anga tokoni kehe ki he tefito ko 'ení: Fakahinohino ki he Ngaahi Folofolá, "Loto-to'á"; Thomas S. Monson, "Ko e Ui ke Loto-to'á," *Liahona*, Mē 2004, 54–57; Ako 'a e Tefitó 'i he LDS.org, "Peer Pressure"; *Ki Hono Fakamālohia 'o e To'u Tupú*, "Laka Atu 'i he Tui."

Ke lau, mamata, pe fanongo ki he ngaahi lea 'o e konifelenisi lahi, hū ki he conference.lds.org.

'Alu 'o Fai la

Na'e ako'i 'e 'Eletā L. Tomu Peuli 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uā 'o pehē ke tau ma'u ha mahino lahi ange ki he Siasī, 'oku totonu ke tau:

Mei he "Oku Teke'i Atu 'a e Manavaheé 'e he 'Ofa Haohaoá," *Liahona*, Nōv. 2011, 42–43.

1. "Loto-to'a 'i hono talaki 'o Sīsū Kalaisī. Ko hotau lotó ke 'ilo'i 'e he kakai kehé 'oku tau tui ko la 'a e tokotaha mahu'inga taha 'i he hisitōlia 'o e tangatá."

2. "Hoko ko ha fa'ifa'itaki'anga angatonu ki he ni'ihiki kehé. . . . 'Oku totonu ke hoko 'etau mo'uí ko ha fa'ifa'itaki'anga 'o e angalelei mo e angama'á 'i he'etau feinga ke muimui 'i He'ene fa'ifa'itaki'angá ke mamata ki ai 'a māmani."

3. "Lea 'o poupou ki he Siasī. 'Oku tau monū'ia lolo-tonga 'etau mo'ui faka'ahó ke ma'u ha ngaahi fainga-mālie lahi ke vahevahe ai mo e ni'ihiki kehé 'a e me'a 'oku tau tui ki ai."

Ko ha Tala'ofa Fakaepalōfita

Kuo te'eki ai ha 'aho te u ta'e fetu'utaki ai mo 'eku Tamai Hēvaní 'i he lotu. Ko ha fetu'utaki ia 'oku ou mata'ikolooa 'aki—ka ne 'ikai ia ko e mo'oni te u hē. Kapau 'oku te'eki ai ke ke ma'u e fa'ahinga fetu'utaki ko iá he taimí ni mo ho'o Tamai Hēvaní, 'oku ou tapou atu ke ke ngāue'i e taumu'a ko iá. 'I ho'o fai iá, te ke ma'u ai e totonu ki He'ene ue'i mo e tatakí fakalaumālie 'i ho'o mo'uí—ko ha me'a 'oku tau fu'u fie ma'u 'o kapau 'oku tau fie mo'ui fakalaumālie lolo-tonga 'etau fononga 'i he māmani. Ko e fa'ahinga ue'i fakalaumālie mo e tatakí ko iá, ko ha ongo me'afaoaki ia 'okú Ne 'omi ta'etotongi ma'atautolu 'o kapau pē te tau fekumi ki ai."

Palesitani Thomas S. Monson, "Tu'u 'i he Ngaahi Potu Toputapú," *Liahona*, Nōv. 2011, 84.

FAKAFONU 'A E NGAARI ME'A 'OKU FAKA'ATAÁ

1. "E hanga 'e hono ako 'i he fa'a lotu 'o e _____ 'o langaki e tui ki he 'Otuá ko e Tamai, Hono 'Alo 'Ofa'angá pea 'i He'ene ongoongolelei. Te ne langaki 'a ho'omou tui ki he kau palōfita 'a e 'Otuá 'i he kuonga mu'á mo onopōnī. 'E lava ke ne 'ave kitautolu ke tau ofi ange ki he 'Otuá 'o laka ange ia 'i ha toe tohi. 'E lava ke ne liliu ha mo'ui ke lelei ange." (Henry B. Eyring, "Ko ha Faka-mo'oni," *Liahona*, Nōv. 2011, 70.)
2. "E lava ke hoko 'a e _____ ko ha kaungāme'a mamae he 'ikai fakavaivai 'i he ta'au 'o taimí." (Richard G. Scott, "Ko e Mālohi 'o e Fofolá," *Liahona*, Nōv. 2011, 6.)
3. "Kiate kinautolu 'oku fakakaukau 'oku ta'e totonu e faingata'a 'oku nau fepaki mo iá, 'oku fālute 'e he _____ 'a e ngaahi tō nounou kotoa 'o e mo'uí." (Quentin L. Cook, "Ko e Hiva Na'e 'ikai Lava Ke Nau Hiva'í," *Liahona*, Nōv. 2011, 106.)
4. "I he taimi 'oku tau ma'u ai 'a e _____, 'oku tau lotu fiamālie ke ngāue mo tokoni'i e ni'ihiki kehé 'i he taimi 'oku 'ikai faingamālie ai pea 'ikai ha fakakaukau ke fakatokanga 'i pe fakafetongi mai." (Silvia H. Allred, "Oku 'ikai Faka'au 'o Ngata 'a e 'Ofá," *Liahona*, Nōv. 2011, 115.)

*Ngāahi tala: 1. ko e Tohi 'a Molomona;
2. potufofolo ako ma uloto; 3. Fakalelei;
4. ofa faka-Kalaisi.*

TATAKI 'I HE FOUNGA 'A E 'EIKÍ

Fai 'e Craig Merrill Talēkita 'a BYU ki he Polokalama MA
'i he Fakalelei Pisinisi (Master of Business Administration Program)

*'Oku tatau ai pē pe ko e hā hotau
uiui'ī, 'e tāpuekina kitautolu mo e
ni'ihī 'oku tau tokoni'ī 'i he'etau
ngāue mo tatakī 'i he founga 'a e 'Eikí.*

Ihe taimi na'e vahe ai 'a Misa Sōnasi mo hono fohā ke na faiako faka'api ki he fāmili Viliamí, na'e kamata leva 'ena 'a'ahi fakamāhiná. Pea 'i he ngaahi 'a'ahi ko iá, na'e 'ilo ai 'e Kimi ko e 'ofefine 'i he fāmili, 'okú na 'ofa 'iate ia. Na'e lahi 'ene ngaahi fehu'i kau ki he ongoongolelei pea fiefia he talanoa mo kinauá.

'I ha fa'ahita'u māfana 'e taha lolotonga e faingata'a'ia ai 'a Kimi ke 'ilo'i pe 'oku 'i ai koā ha'ane fakamo'oni, na'e fai e kole kia Misa Sōnasi mo ha ma'u Lakanga Taula'eiki Faka-Melekisēteki 'e taha ke na ha'u ki he kemi 'a e Kau Finemuí. Na'e pehē 'e Kimi kimui ai 'a 'ene fu'u fiefia lahi he 'i ai 'ene faiako faka'apí. Na'á ne fakahā ki hono fāmili na'á ne ma'u ha fakamo'oni ki he 'ofa'i ia 'e he Fakamo'uí 'i he taimi na'á ne kole ai kia Misa Sōnasi mo ha ma'u lakanga fakataula'eiki 'e taha, ke foaki ange hano tāpuaki 'o e lakanga fakataula'eiki he kemí.

Na'e hoko mo'oni 'ene ongo faiako faka'apí ko e kaungāme'a fafale ia 'o e fāmili Viliamí. Na'e mahu'inga 'ena tākiekiná kia Kimi mo 'ene ongomātu'á—pea ki he 'Eikí.

Tu'unga Fakatakimu'á mo e Uiui'ī

'Oku angamaheni 'aki 'i he māmani 'o e 'aho ní, ke fakafuofua 'i ha mahu'inga 'o ha taha mei hono tu'unga mā'olunga he ngāue pe lahi 'o hono vāhengā ke fakamahino'i ai 'ene lavame'a fakatāutahā. 'Oku tau fa'a sio pē ki ha tu'unga 'oku 'asi māi

ko ha faka'ilonga ia 'o e lahi e foaki 'a e tokotaha ko iá. 'Oku 'ikai leva fai ha ofo ai 'i he fāinga 'a e kakai tokolahi ke 'ilo'i lelei e founga lelei taha e fakafuofua 'i 'aki 'enua tupulaki 'i he ngaahi me'a fakalaumālié.

'Oku ou fa'a fanongo hono fehu'ia 'e he Kāingalotu tokolahi 'a honau tu'ungá koe'uhí he kuo te'eki ai ui kinautolu ki ha tu'unga fakatakimu'a 'i he Siasí. Ka 'oku fakafuofua 'i totonu nai 'etau tupulakí mei he ngaahi fatongia fakatakimu'á?

Ko hono mo'oni, 'oku 'ikai fie ma'u ha fatongia ia ki he tu'unga fakatakimu'á. 'Oku 'i ai ha kakai 'oku nau fakahoko e tākiekina faka'ofa'ofa mo fakalototo'a 'oku ma'u ai e tu'unga fakatakimu'a mo'oni ka 'oku 'ikai hanau fatongia pe tu'unga. 'Oku ako'i 'e he Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 121 ha ngaahi lēsoni mahu'inga 'e ni'ihī kau ki he tu'unga fakatakimu'á:

"Kuo tau 'ilo'i 'i he ngaahi me'a pango kuo hoko kiate kitautolú, ko e anga mo e 'ulungāanga 'o e kakai meimei kotoa pē, 'o ka nau ka ma'u leva ha ki'i mafai, 'o hangē tokua ko 'enua mahaló, te nau kamata leva ke ngāue 'aki ha pule ta'e-mā'oni'oni.

"Ko ia 'oku ui 'a e tokolahi kae fili 'a e tokosí'i.

" 'Oku 'ikai lava, pe 'oku 'ikai totonu, ke ngāue 'aki ha mālohi pe ivi 'i he mafai 'o e lakanga fakataula'eiki, kae ngata pē 'i he feifeinga'i, 'i he fa'a kātaki fuoloa, 'i he angavaivai mo e angamalū pea mo e 'ofa ta'emālualoi;

" 'I he anga'ofa, mo e 'ilo

haohaoa, 'a ia 'e fu'u fakafuofuolahi 'a e laumālié ta'e 'i ai ha mālualoi pea ta'e-ha-kākā" (veesi 39–42).

'Oku fa'a fetu'oaki foki e tu'unga fakatakimu'á pea mo hono tala ki he kakai 'a e me'a ke faí. 'E lava ke hoko ai ha pule ta'emā'oni'oni. He 'ikai totonu ke pehē, "Kuo pau ke ke fai e me'a 'oku talaatú koe'uhí he ko au ('oku ou ma'u e lakanga fakataula'eiki pe na'e uiui'ī 'i he lakanga fakataula'eiki) na'á ku talaatu iá." Ko ha lēsoni mahu'inga mei he vahe 121 ko e taki mo'oni 'oku 'ikai ke ne 'oatu ha tu'utu'uni pea 'amanaki ke fakahoko ia koe'uhí pē ko hono tu'ungá. Ka 'oku fekau'aki e tu'unga fakatakimu'a 'i he lakanga fakataula'eiki mo hono fai 'o e fakaafé. 'E fakatupu faka'ai'ai ma'u pē 'a e fakaafé 'oku fai 'i he anga'ofá, 'a ia 'oku fakatefito ia he 'ilo haohaoá mo e 'ofa ta'emālualoi, kae 'ikai ko e pehēange, "Koe'uhí he na'á ku talaatu ia."

Ko hono mo'oni 'e lahi ange ngāue 'e lava 'e he kau taki ko ia 'oku nau tu'utu'uni'i pē 'a e me'a ke faí. Ka 'oku 'ikai ke nau taki 'i he founga na'e fakahā mai 'e he 'Eikí. Pea 'oku 'ikai ke nau fakatupulaki ha loto tau'atāina mo e loto falala mo'oni 'a ia 'oku totonu ke ongo'i 'e kinautolu 'oku nau hanga 'o takí.

Tu'unga Fakatakimu'a Mo'oni

Fakatokanga'i ange 'oku 'ikai kau 'a e fatongia ia pe tu'ungá 'i he veesi 41 pe 42 'i he taha e ngaahi founga totonu ke iku'i 'aki e mālohí pe ivi

tākiekiná. Ka ‘oku ma’u e mālohi mo e ivi tākiekina ‘o e taki mo’oni mei he feifeinga’i, fa’a kātaki fuoloa, angavaivai, angamalū, ‘ofa ta’emālualoi, anga’ofa mo e ‘ilo haohaoa. ‘E lava ke fakahoko kotoa ‘e he taki mo’oni ‘a e ngaahi ‘ulungāanga ko ‘eni, ‘o tatau ai pē pe ko e hā ‘a e fatongiá pe tu’ungá.

‘Oku hangē pē ‘a e tu’unga fakatakimu’á ko hono ako’i ko ia ‘o e heka pasikalá. ‘Oku ako’i ai e ki’i tamasi’i pe ta’ahiné ke poto he palanisí pea falala ‘e lava ke heka. ‘Oku fokotu’u ‘e he tu’unga fakatakimu’á e kakaí ke nau ako ke ‘ofa, fa’a kātaki, mo feifeinga’i ‘i he ‘ilo haohaoa mo e anga’ofa. Te nau lava foki ‘o ‘ilo’i e mavahe ‘a e Laumālié pea holo ‘ene malava ke fai ha me’á ‘i he’ene feinga ke ngāue ‘aki e fakamālohí.

Te tau toki ‘ilo’i ‘i hono tukuange kitautolú, pe na’a tau tupulaki mo ako he lolotonga ‘etau fua fatongiá. Na’a tau ako nai ke ‘ofa mo tokoni’i e ni’ihi kehé ‘o ‘ikai koe’uhi pē ko e fatongiá? Na’a tau ako nai ke ngāue ‘aki e mālohí ke tākiekina ki he leleí koe’uhi pē ko e tu’unga kuo tau a’u ki ai?

‘E toutou ui kitautolu ‘e he ‘Eikí ‘i he kotoa ‘etau mo’uí. ‘Okú Ne ‘afio’i hotau lotó. Te Ne ui kitautolu ‘i he taimi te Ne fie ma’u ai hotau pōto’i ngāue, ‘iló, pe ongo’ingofua ‘o e Lau-mālié. Te Ne ui kitautolu ‘o fakatatau ki he’etau loto ke fanongo ki Hono le’ó pea ‘ofa ‘o hangē ko ‘Ene ‘ofá.

‘I he taimi ‘oku tau ako ai ke hoko ko ha ivi tākiekina ki he leleí ‘i he founga ‘a e ‘Eikí, te tau hoko leva ko ha kakai ke hiki hake ‘a e ni’ihi kehé koe’uhí he ko e tu’unga totonu ia ‘oku tau ‘i ai. ‘Oku ‘ikai ko e fatongiá ‘a e tefito’i ‘uhinga ke tau hoko ai ko e ivi tākiekina ki he leleí. Ka ‘i he taimi pē ‘e kole mai aí, te tau lava ke ngāue lelei ‘i ha fa’ahinga uiui’i pē ‘i he Siasí.

‘E tatau ai pē pe te tau ngāue ‘i he Lautohi Faka-Sápaté pe polokalama ‘a e to’u tupú, pe ko ha faiako faka’api pe faiako ‘a’ahi, pe ko ha písope pe palesiteni Fine’ofa, ka ‘e fakahaa’i ‘etau ‘ofa ki he Fakamo’uí ‘i he’etau tokoni’i e ni’ihi kehé. ‘I he’etau ngāue mo tatakí ‘i he founga kuó Ne ‘omaí, tatau ai pē pe ko e hā hotau uiui’i, ‘e tāpuekina ai kitautolu mo e ni’ihi ‘oku tau tokoni’i. ■

HOKO KO HA ĀKONGA FAIVELENGA

“ ‘Oku ui ‘a e taki kotoa pē ‘i he Siasí ke tokoni’i e kakai kehé ke nau hoko ko e kau ‘muimui mo’oni ‘o . . . Sisū Kalaisí’ (Molonai 7:48). . . .

“Ko e founga lelei taha ke ako’i ai ‘e he kau takí e ni’ihi kehé ke nau hoko ko ha “kau muimui mo’oni,” ko ‘enau si-pinga fakafo’ituituí. Ko e si-pingá ni—‘o e hoko ko ha ākongā faivelenga ke lava ‘o tokoni ki ha ni’ihi kehe ke nau hoko mo kinautolu ko ha kau ākongā faivelengá—ko e taumu’a ia ‘o e uiui’i kotoa pē ‘i he Siasí.”

Tohi Tu’utu’uni Fika 2: Ko Hono Pule’i ‘o e Siasí (2010), 3.1.

NA'E TATAKI AU 'E HE Kau Faiako 'A'ahí KIA SĪSŪ KALAISI

Fai 'e Jayne P. Bowers

“Pea lea [‘a e ‘Eiki] kia [Pita] ko hono liunga tolu, ‘Okú ke ‘ofa kiate au? Pea talaange [‘e Pita] ki ai, ‘Eiki, ‘okú ke ‘ilo ‘i ‘a e me‘a kotoa pē; ‘okú ke ‘ilo ‘i ‘oku ou ‘ofa kiate koe. Pea pehē ‘e Sīsū kiate ia, Fafanga ‘eku fanga sipí” (Sione 21:17).

NGAAHI TĀPUAKI 'O E FAIAKO 'A'AHÍ

“Kuo lipooti mai ‘e ha kau fafine tokolahi ko e ‘uhinga ‘enau foki mai ‘o mālohi he Siasí ko e ‘uhí ko ha faiako ‘a‘ahi faivelenga ne ‘alu ange he māhina kotoa ‘o tokoni, fakahaofi kinautolu, ‘ofeina mo faitāpuekina kinautolu. . . .

“ ‘E ‘i ai ‘a e taimi ko e tāpuaki mahu‘inga taha pē ‘o ho‘o ‘a‘ahí ko ha‘o fakafanongo. ‘Oku ‘omi ‘e he fakafanongó ha fakafie-mālie, loto mahino mo ha fakamo‘uí. Mahalo ‘e ‘i ai ha taimi ‘e fie ma‘u ke ke ala ‘o ngāue ‘i he ‘apí pe tokoni ke fakana‘ana‘a ha fānau ‘oku tangi.”

Barbara Thompson, tokoni ua ‘i he kau palesitenisi lahi ‘o e Fine‘ofá, “Peá ke Manava‘ofa ki he Ni‘ihi, ‘o Fakahoko ha Liliu,” *Liahona*, Nōvema 2010, 120.

Na‘e kole mai ‘e haku kaungāme‘a ‘i he konga ki mui ‘o e 1970 ke ma ‘alu ki he Fine‘ofá. Na‘á ku ‘eke ange, “Ko e hā ia?” Na‘e tali mai ‘e hoku kaungāme‘a, “Ha‘u pē ‘o mamata.” Tamani! Ne to‘oa ai pē hoku lotó he momeniti ko iá.

Na‘e ha‘u ‘a Lini ki hoku ‘apí he konga ki mui ‘o e fa‘ahita‘u māfana ko iá ‘o talamai ko ‘eku faiako ‘a‘ahí ia. Na‘e ngali faka‘ohovale ‘eni kae toe fakafiefia pē foki, koe‘uhí he ‘oku te‘eki ai ke u kau ki he Siasí. ‘Okú ne faka‘ata‘ata hono taimí mei he‘ene femo‘uekiná ke vahevahe mai kiate au ha fakakaukau fakalaumālie mo sio pe ‘oku ‘i ai ha fa‘ahinga me‘a ‘e lava ke tokoni mai ai. Na‘á ku ‘ilo‘i pē mei he laumālie na‘á ne ma‘ú ‘a ‘ene fakamātoató. Na‘e ‘ikai pē ke teitei ngalo ‘a Lini mo e pōpoaki na‘á ne vahevahe mai kiate aú.

Hili ha ta‘u ‘e ua mei ai, na‘e hiki mai ‘a Falanisesi ki homau uōtí. Ka ko hono mo‘oní, na‘e ‘ikai ko “homau” uōtí ia he na‘e te‘eki ai foki ke u kau ki he Siasí, ka ko e anga ia ‘eku fakakaukau. ‘I he taimi ko ‘ení kuo ‘i ai ha‘aku ongo tamaiki fefine kei iiki, pea na‘e lava ke u sio ki hono tāpuekina ‘e he ngaahi houalotu ‘a e Siasí ‘ena mo‘uí. Pea tatau ai pē pe

na‘e ‘uha pe la‘ā na‘e kei ‘a‘ahi ange pē ‘eku faiako ‘a‘ahi fo‘ou ko Falanisesí, pea vahevahe mai ha lēsoni, ma kakata, fai mai ha talanoa, pe ko ha nima fietokoni. Na‘á ku manatu‘i e ha‘u ‘a Falanisesi he ho‘atā femo‘uekina ‘e taha. ‘I he‘ene mamata ‘oku ‘ikai ke u lava ‘o tangutu mo talanoá, na‘á ne tokoni ki he‘eku feime‘a-tokoni kau tokanga‘i ‘e au e fie ma‘u ‘a ‘eku ongo ki‘i tamaiki.

Ne ‘osi atu ha ngaahi ta‘u peá u hiki. Neongo ‘a e ‘ikai ke u fie mavahe mei hoku ngaahi kaungāme‘a Siasí, ka ne u fe‘iloaki mo ha kau fafine ‘oku mālohi ‘enau fakamo‘oní mo e ‘ofa lahi ‘i he kau Fine‘ofa ko ia ‘i “hoku” uooti fo‘oú. Na‘e ‘omai ‘e ha faiako he Fine‘ofá ha lisi kuo ‘osi teuteu‘i ‘o fakalotolahi‘i kimautolu ke mau tohi ‘i ‘olunga he lisi ‘o e ‘aho takitaha “Ke ke anga‘ofa.” Ne u fakakaukau mo e kau fafine ne tangutu ‘i hoku tafa‘akí ko ha fakakaukau faka‘ofa‘ofa ia, tautefito ki he‘ene poupou‘i ‘a e moto ‘a e Fine‘ofá “ ‘Oku ‘ikai faka‘au ‘o ngata ‘a e manava‘ofá” (Molonai 7:46).

Ne u lau ha talanoa kau ki ha fefine paionia. ‘I he taimi na‘e kei si‘i ai e fefine ko ‘ení, na‘e kole ‘e he palōfitá ki hono fāmilí ke nau tokoni ‘i hono nofo‘i ha

kolo 'o e Siasí 'i ha feitu'u mama'o. Na'e hoko ha me'a fakamamahi 'i he mate ha taha hono fāmīlī. Na'e loto mamahi 'ene fa'eé pea kapu e fāmīlī 'e he mamahī.

'I ha 'aho 'e taha na'e sio atu ai e ki'i ta'ahine ko 'enī he matapā sio'atā. Ko e feitu'u kotoa pē na'e sio ki aī, na'e 'ufi-'ufi 'e he sinou matolú 'a honau ki'i 'api masivá. 'I he fakasio atu 'a e ki'i ta'ahiné ki he tafa'aki langī, na'á ne sio ki ha toko ua 'oku luelue mai ki honau 'apī. Na'á na lue māmālie mai, pea toki fakatokanga'i atu 'e he ki'i ta'ahiné kinaua—ko e ongo faiako 'a'ahi ia 'ene fine'eikī.

Na'e ue'i au 'e he talanoa ko iá. Na'á ku papitaiso 'i Mē 'o e 1983. Ko ha tāpu-aki ia ke u hoko ko ha faiako 'a'ahi. 'Oku ou sai'ia he feohi mo e hou'eiki fafine tokolahi 'oku nau tā 'a e sīpinga 'o e "fefine fai lele" 'a ia 'oku "ma'ongo'onga ia 'i he ngaahi maka koloá" (Lea Fakatātā 31:10). Ko ha me'a fakafiefia ia ke fakataha mo ha kakai fefine 'oku nau feinga ke angalelei, fe'ofa'aki, pea 'omi e ni'ihī kehē kia Kalaisi. ■

'Oku vahevahe 'e he kau faiako 'a'ahi ha pōpoaki 'o e ongoongolelei pea fai ha tokoni he taimi 'e ni'ihī. 'Oku fakamālohia e hou'eiki fafine 'oku nau 'a'ahi ki aī 'aki 'enau feohi mo e kakai fefine 'oku nau feinga ke angalelei, fe'ofa'aki, pea 'omi e ni'ihī kehē kia Kalaisi.

Ki ha fakamatala lahi ange, vakai, Julie B. Beck, "Ngaahi 'Ofefine 'i Hoku Pule'angá: Ko e Hisitōlia mo e Ngāue 'a e Fine'ofá," *Liahona*, Nov. 2010, 112; mo Henry B. Eyring, "Ko e Tuku-fakahalo Tu'uloa 'o e Fine'ofá," *Liahona*, Nōvema 2009, 121.

'OKU TĀPUEKINA FĒFĒ 'A E KAU FAIAKO 'A'AHÍ 'I HE'ENAU NGĀUE TOKONÍ?

'Oku tokoni 'a Papulā Tomisoni ke tali e fehu'í ni 'i he'ene lea he fakataha lahi 'a e Fine'ofá, "Peá ke Manava'ofa ki he Ni'ihī, 'o Fakahoko ha Liliu" (*Liahona*, Nov. 2010, 120):

"Te u lava 'o pehē mo'oni ko e taimi ne u 'alu ai 'o faiako 'a'ahí, ne u fa'a ongo'i fiefia ma'u pē. Na'e langaki hake, 'ofefina mo faitāpuekina au, mahalo 'o fa'a lahi ange ia he fefine ne u 'a'ahi ki aī. Na'e tupulaki 'eku 'ofá. Na'e tupulaki 'eku holi ke ngāue. Pea ne u mātā e founga faka'ofa'ofa kuo tofa mai 'e he Tamai Hēvaní ke tau fetauhí'aki mo fetokoní'aki aī."

Fakaukau'i ke hiki ho'o fakamo'oni kau ki he faiako 'a'ahí pe faiako faka'apí 'i ho'o tohinoá.

KO HONO TOKONI 'I E FĀNAÚ KE NAU 'OFA HE TOHI 'A MOLOMONÁ

Ne ma 'ilo e 'aonga 'o e ngaahi me'angāue ko 'ení 'i hono ako 'i 'ema fānaú mei he Tohi 'a Molomoná.

Fai 'e Clyde J. Williams

Potungāue Fakafekau'akí

‘I he 'ema 'ohake homa fāmilí na'á ku loto mo hoku uaifi ke fakatō ki he loto 'ema fānaú 'e toko nimá ha 'ofa 'i he Tohi 'a Molomoná. Pea hangē pē ko e kau tufungá, na'á ma 'ilo'i he 'ikai ngata pē he tokoni 'a e ngaahi me'angāue kehekehe ka 'oku toe mahu'inga ia ki hono ako 'i 'ema fānaú ke 'ofa he folofolá. Na'á ma toe lava foki ke 'ilo'i ko hono ma'u ko ia 'a e ngaahi me'angāue pe ngaahi founga ke ako 'i 'ema fānaú 'oku kehekehe ia mei hono 'ilo'i ko ia e founga ke faka'aonga 'i ai kinautolú.

Tānaki atu ki aí, na'á ma 'ilo'i 'a e fie ma'u ke ma ako 'a e founga ke ako 'i ai 'ema fānaú ke nau faka'aonga 'i e Tohi 'a Molomoná 'i he 'enau mo'uí pea sio ki he 'ene 'aonga ki he māmani 'oku nau nofo aí. Na'e lava 'o faka'aonga 'i e ngaahi founga kehekehe ke tokoni 'i 'ema fānaú 'o fakatefito pea makatu'unga he mahino fakatāutaha 'okú ma ma'u ki he folofolá, 'ema fakamo'oni ki hono mo'oní, pea mo 'ema vėkeveke ki aí.

Ako 'i 'o e Fānaú Kei Īkí

Koe'uhí ko e lea 'o e folofolá 'oku ki 'i fo'ou pea fakangatangata pē mo e ngaahi fo' i lea 'oku

'ilo 'e he fānaú, 'e lava ke faingata'a ai hono ako 'i e fānaú ke nau 'ofa he Tohi 'a Molomoná. 'I he taimi na'e kei iiki ai 'ema fānaú, na'e taimi nou-nou pē tuku 'enau tokangá 'i ha me'a pea fa'a nounou ai pē 'emau taimi ako folofolá. Na'a mau fa'a faka'aonga 'i 'a e ngaahi folofola 'oku 'i ai e fakatātaá ki he 'emau ako folofola fakafāmilí.

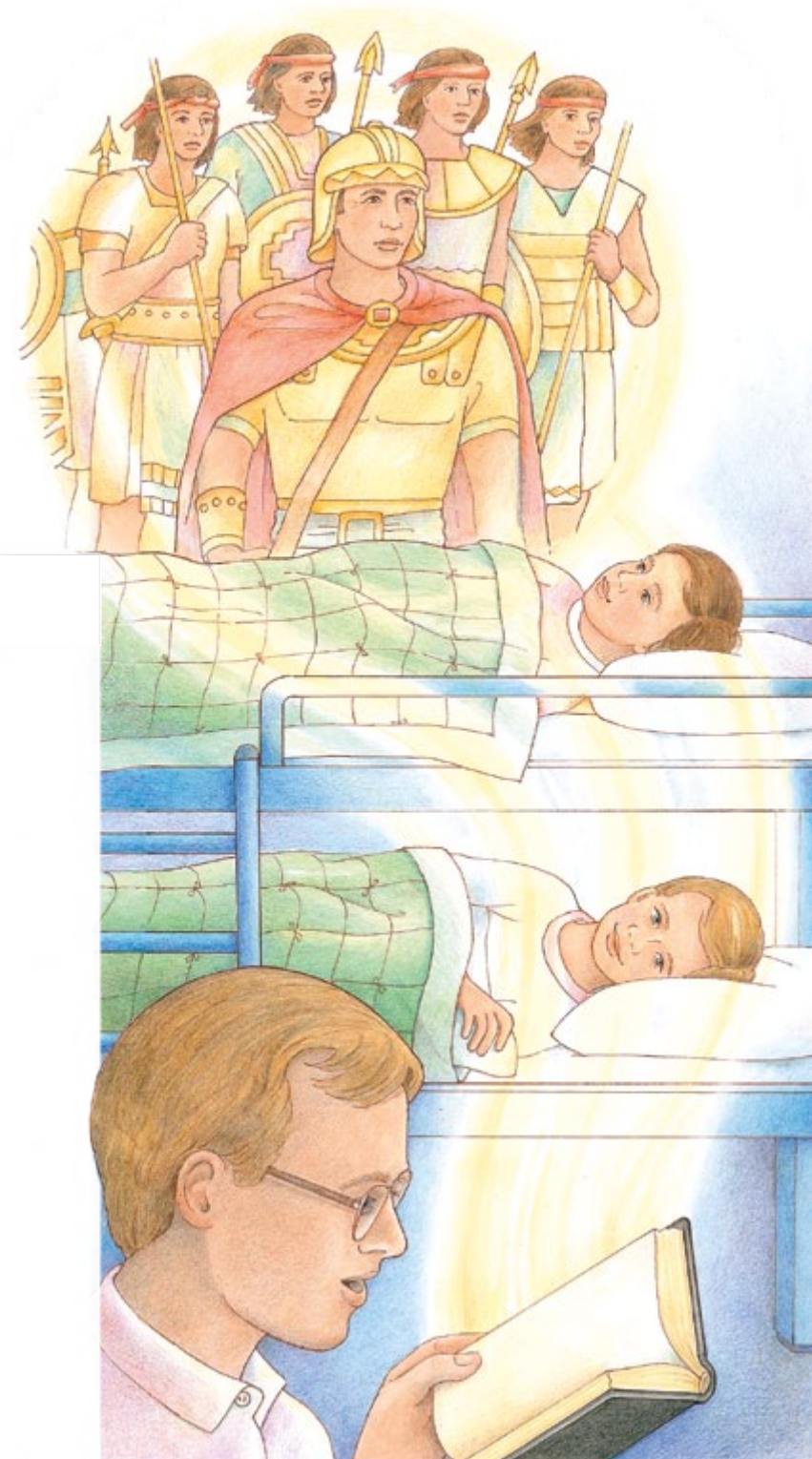
Ne u fa'a faka'aonga 'i e ngaahi talanoa mei he folofolá 'i he taimi mohe 'ema fānaú, ke fakamālohia e ngaahi tefito 'i mo'oni 'oku lau mo nau ako 'i he ako folofolá. Na'e vahevahe mai 'e hoku 'ofefiní 'i he ngaahi ta'u ki muí 'a e ivi lahi 'o e me'á ni. Na'á ne pehē, “'Oku ou tui ko e ngaahi talanoa 'oku toutou talanoa 'i na'e hoko ia ko e me'a ne mau manako ai. Na'á ke fa'a tangutu 'i homau ve'e mohengá 'o vahevahe mai ha ngaahi talanoa mei he folofolá. Na'á mau manako ai pea toutou kole atu ke fai ia koe'uhí 'i he to'u ko iá 'oku mau lava ke ongo 'i 'a e laumālie 'o e pō-poaki pea mau 'ilo'i ko e kakai lototo'a mo faivelenga na'á ke talanoa 'i mai kiate kimautolú. Na'a mau loto ke hangē ko kinautolú.”

Fakafe'unga 'i e Lėsoní ki he Fie Ma'u 'a Homau Fāmilí

Ko hono mo'oní, 'i he matu'otu'a 'ema fānaú, ne mau lau hangatonu pē mei he Tohi 'a Molomoná pea mo e ngaahi folofola kehé. Na'á mau feinga faivelenga ke lau e folofolá he pongipongi kotoa pē, neongo na'e 'i ai e ngaahi taimi na'e kei pulupulu mai pē 'e he fānaú honau sipí pea kei kuikui pē honau matá. Ka neongo iá, 'oku nau talamai na'a nau fanongo pē, manatu 'i, mo tō e ngaahi tenga ki he kaha'ú.

Na'á ma toe fakamamafa 'i foki e folofolá 'i he 'emau efiāfi fakafāmilí 'i 'apí. Hangē ko 'ení, na'á ma fakakau ma'u pē ha ngaahi 'ekitivití hangē ko hono fakatātaá 'i 'o e folofolá: 'e fakatātaá 'i 'e he kau mēmipa 'o e fāmilí ha talanoa mei he folofolá, pea feinga leva e toengá ke mate 'i e fo' i talanoá. Na'e manako 'ema fānaú he va'inga ko e “Ko Hai Au?”—ko ha fo' i va'inga 'oku mau 'oatu ai ha ngaahi fakahinohino lahi kae 'oua leva kuo nau mate 'i mai e tokotaha mei he Tohi 'a Molomoná 'oku mau feinga ke nau 'ilo'í. 'I he kamata ke matu'otu'a ange 'ema fānaú, na'a nau kau 'i hono teuteu 'i mo fakahoko e ngaahi lėsoní.

'I he 'ema fakafe'unga 'i e efiāfi fakafāmilí ki he ngaahi fie ma'u lolotonga 'a e fāmilí, na'á ma ngāue 'aki e ngaahi talanoa mo e fakakaukau mei

he Tohi 'a Molomoná ke tokoni ki hono ako'i e ngaahi tefito'i mo'óni. Hangē ko 'ení, na'á ma fakatefito ha lēsoni 'i he angama'á mo e faka'ehi'ehi mei he ponokalafí mei he fale'i ne fai 'e 'Alamā ki hono foha ko Kolianitoní 'i he 'Alamā 39. Ko ha lēsoni lelei ki he faka'ehi'ehi mei hono faka'ilonga'i hotau sinó 'aki e tātataú na'e ma'u ia mei he talanoa 'o e kau 'Amelikaí 'i he 'Alamā 3. Kuó u teuteu ha ngaahi lēsoni kau ki he founga totonu hono fakalelei'i e kē 'a e fānaú

Na'a mau fa'a faka'aonga'i e ngaahi talanoa 'o e Tohi 'a Molomoná 'i he taimi mohé.

mei he mo'ui 'a Nifai (vakai, 1 Nifai 7:20–21; 16:4–5), Sēkope (vakai, 2 Nifai 2:1–3), mo Kolianitoni (vakai, 'Alamā 39:1, 10). Ko e fakamatala ki he ngāue fakamātoato 'a 'Alamā mo 'Amuleki 'i he 'Alamā 14:12–28 'oku ako'i ai e fa'a kātaki 'i he faingata'á. Ko e taha e tefito'i mo'oni mahu'inga ne mau ako mei he ngaahi me'á ni mo e ngaahi kaveinga kehé ko hono fakapapau'i 'okú ma ako'i ia ki he'ema fānaú ki mu'a pea nau fehanganagai mo e me'a ko iá pe hoko ia ko ha palopalema ki he'enu mo'uí.

Fai ha Ngaahi Fehu'i

Na'á ma fakatokanga'i 'oku mahu'inga ke fai ha ngaahi fehu'i 'e lava ke tokoni'i ai 'ema fānaú ke nau sio ki he mahu'inga e me'a 'oku nau lau, 'o fakalahi atu ki hono lau e folofolá. Na'e kehekehe pē e faingata'a 'o e ngaahi fehu'i ni 'o makatu'unga pē 'i honau ta'ú, ka ko e me'a mahu'ingá ke ako'i kinautolu ke fekumi ki he ngaahi fakakaukau mo e anga hono faka'aonga'í 'e tokoni ke nau 'ilo'i ai e lahi 'o e me'a ke ako mei he Tohi 'a Molomoná.

Hangē ko 'ení, ne u 'eke ange pe ko e hā e 'uhinga 'oku nau fakakaukau na'e pehē ai 'e Nifai na'á ne "sio ki ha ngaahi faingata'a lahi lolotonga 'a [hono] ngaahi 'ahó" pea 'i he laine hokó pē kuó ne lea 'aki 'e ia ha me'a ne hangē 'oku tu'u fehanganagai: 'a ia kuó ne " 'ofeina lahi 'e he 'Eikí" (1 Nifai 1:1). 'I he'ema fealea'akí, na'e 'ilo'i 'e he'ema fānaú neongo na'e fakahaofi 'e he 'Eikí 'a Nifai mei he'ene ngaahi faingata'á, ka na'á Ne toe 'oange foki kia Nifai ha mahino lahi ange ki He'ene ngaahi me'a liló (vakai, 1 Nifai 1:1, 20).

'Oku ako lelei 'aupito e fānaú mo e to'u tupú 'i he taimi 'oku tau tokoni ai ke nau ako ke 'ilo'i pē 'e kinautolu 'a e mo'óni. 'I he'enu fai iá, te nau ongo'i 'oku ue'i kinautolu ke nau 'ofa mo faka'aonga'i e Tohi 'a Molomoná he kotoa 'enu mo'uí pea ongo'i mateuteu ke tokoni'i e ni'ihī kehé ke fai mo e me'a tatau.

Na'e 'ilo'i 'e he'ema fānaú 'okú ma 'ilo'i 'oku 'i ai ha ngaahi talanoa mo'oni 'o ha kakai mo'oni 'i he Tohi 'a Molomoná. Na'a nau sio ki he me'a na'á ma sio ki aí, 'ilo e me'a na'á ma 'iló, pea ongo'i e anga 'ema ongo kau ki he Tohi 'a Molomoná. Na'e hanga 'e he me'á ni 'o fakamālohia 'enu fakamo'óni, pea tokoni'i kinautolu ke nau 'ofa he Tohi 'a Molomoná, pea tataki ai kinautolu ke fai mo e me'a tatau ki he'enu fānaú. ■

Ma'u 'o e Ngaahi Tali

'I HE TOHI 'A MOLOMONÁ

Fai 'e Sara D. Smith

Oku lava ke faingata'a 'etau mo'ui he māmaní, ka na'e 'ikai 'omi kitautolu 'e he Tamai Hēvani ki hení ke tau fehanga'angai tokotaha pē mo e ngaahi matangi 'o e mo'uí. Ko e taha e tokoni mahu'inga taha kuó Ne 'omi ma'atautolu ko e Tohi 'a Molomoná. 'Oku 'ikai ngata pē 'i he'ene ako'i mai e kakato 'o e ongoongoleléi ka 'oku toe tākiekina ai kitautolu 'i he ngaahi palopalema 'oku tau fehanga'angai mo iá. 'E tokoni mai 'a e Laumālié 'i he'etau fekumi 'i he Tohi 'a Molomoná, ke ma'u e ngaahi tali ki he'etau ngaahi palopalemá mo e fehu'í.

Na'e fakamo'oni 'a 'Eletā M. Lāsolo Pālati 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá 'o pehē:

["'Oku ou 'ilo'i ko e Tohi 'a Molomoná 'a e ma'u'anga tokoni lelei taha ki he'etau ngaahi palopalema 'i he mo'uí 'o laka ange ia 'i ha toe tohi kuó u lau. . . .

"Kuo tu'o lahi hano fakanonga e mo'ui 'a kinautolu 'oku fefa'uhi mo e ngaahi palopalemá 'i he'enu lau e Tohi 'a Molomoná! 'Oku 'ikai fa'a lava ke lau e ngaahi sipinga 'o e tatakī fakalaumālie 'oku ma'u he tohi ko iá."]¹

'Oku vahevahe 'e he kāingalotú 'i he ngaahi fakamatala 'i laló 'a e founga na'á nau ma'u ai e tali na'a nau fekumi ki aí mei he Tohi 'a Molomoná.

A'usia ha Liliu 'o e Lotó

Neongo na'e ako kei si'i pē 'a Kuleki Lāseni (kuo liliu e hingoá) 'o Kalefōnia, USA, ki he ongoongoleléi ka na'e toe foki pē 'o mā-mālohi. Na'á ne ma'u e faito'o konatapú pea lahi 'ene faihiá 'o iku ai ki pilisoné. Na'á ne loto ke liliu ka na'e 'ikai ke ne 'ilo'i e founga.

Na'e tohi 'e Kuleki, "Na'e ako'i mai 'e he kakai tangata mei he uooti 'o e feitu'u ko iá

'a e lēsoni Lautohi Faka-Sāpaté 'i he pilisoné. Na'e talamai 'e ha taha 'o kinautolu 'e toe lelei ange 'eku mo'uí kapau te u lau e Tohi 'a Molomoná. Pea ko e me'a ia na'á ku faí.

"Ne u toe foki ki he lotú 'i he'eku 'atā mei he pilisoné, ka ne u kei ma'u pē 'a e holi ke toe foki ki hoku anga motu'á. Ka 'i he hoko-hoko atu 'eku lau e Tohi 'a Molomoná, ne u ako ai 'o kau ki he kakai 'o e Tu'i ko Lamōnaí 'i he 'Alamā 19:33, 'a ia 'kuo liliu honau lotó; pea 'oku 'ikai ke nau toe ma'u ha holi ke faikovi.' Na'e kamata leva ke u lotu ke ma'u 'a e fa'ahinga liliu ko 'eni 'o e lotó."

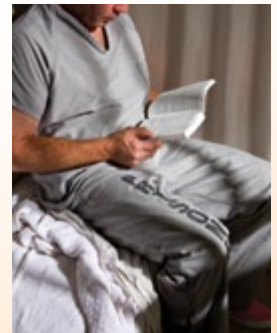
Na'e ma'u 'e Kuleki 'a e tali ki he'ene lotú 'i he Hilamani 15:7, 'a ia 'oku ako'i ai "ko e tuí mo e fakatomalá 'okú ne fakatupu ha liliu 'i honau lotó."

"'I he'eku lau e ngaahi lea ko iá, ne lele noa pē hoku lo'imatá. Na'e fakamo'oni'i mai 'e he Laumālié 'oku 'ofeina mo tokoni'i au 'e he Tamai Hēvaní. Na'á ku ongo'i kapau 'e mālohi fe'unga 'eku tuí ke lea ki he'eku pīsopé, 'e fe'unga pē ia. 'I he'eku tuku 'eku ngaahi angahalá 'i he to'ukupu kekekele 'o e Fakamo'uí, na'á ku ma'u leva ha liliu mo'oni 'o e lotó."

'Ilo'i Hono Halá

Na'e foki loto-fo'i mo loto-mamahi mai ki 'api he 'aho 'e taha 'a Lola Suenisoni 'o 'Aitahō, USA. Na'e te'eki ai ke ne mali, pea kuo fehālaaki 'ene palani ki he kolisí mo e ngāue na'á ne faka'amuá. Na'á ne tohi, "Na'á ku fifili pe te u lava nai ke toe a'usia ha taumu'a 'i he mo'uí."

"Na'e ue'i au ke u sio ki he Tohi 'a Molomoná. 'I he ngaahi 'uluaki veesi 'e fā 'o e 1 Nifai 18, ne u ma'u ai e tali ki he me'a ne u hoha'a ki aí. 'Oku fakamatala 'i 'e he ngaahi vēsí ni 'a hono fo'u 'e Nifai 'a e vaka ke 'ave ai hono fāmilí ki he fonua 'o e tala'ofá. Na'e

"Na'á ku ako 'o kau ki he kakai 'o e Tu'i ko Lamōnaí 'i he 'Alamā 19:33, 'a ia 'na'e liliu honau lotó; pea 'ikai ha'anau toe holi ke faikovi.' Na'e kamata ke u lotu ke ma'u 'a e liliu ko ia 'o e lotó."

TOKONI'I E PALOPALEMA FAKATĀUTAHĀ

“E lava e [Tohi ‘a Molomoná] ‘o tokoni ki he ngaahi palopalema fakatāutahā ‘i ha ngaahi founa fakaofo mo’oni. ‘Okú ke fie tukuange nai ha tō’onga kovi? ‘Okú ke fie fakalele’i ho vā fakafāmilí? ‘Okú ke fie fakalahi ho ivi fakalaumālié? Lau e Tohi ‘a Molomoná!”

‘Eletā Russell M. Nelson ‘o e Kōlomu ‘o e Kau ‘Apose-tolo ‘e Toko Hongofulu Mā Uá, “Ko ha Fakamo’oni ki he Tohi ‘a Molomoná,” *Liahona*, Sānuali 2000, 85.

fo’u ia ‘i ha founa fakatufunga faka’ofa’ofa’ pea ‘ikai ke fo’u ‘i ha founa ‘a e tangatá; ka na’e ngaohi ia ‘o fakatatau ki he founa kuo fakahā kiate au ‘e he ‘Eikí’ (veesi 1–2). Na’e toutou fealea’aki pē ‘a Nifai mo e ‘Eikí lolo-tonga hono fo’u e vaká. ‘I he taimi na’e ‘osi ai e vaká, ‘na’e lelei ia, pea . . . na’e mātu’aki faka’ofa’ofa ‘aupito ‘a hono fa’ú’ (veesi 4).

“Ne u fakatokanga ‘i ko ‘eku fonongá na’e ‘i he ‘founa fakatufunga faka’ofa’ofa.’ Na’e ‘ikai fe’unga ia mo e ngaahi sipinga ‘a e tangatá ka te u a’u ai ki he feitu’u ‘oku fie ma’u ke u ‘alu ki a’i kapau te u fekumi ki he fakahinohino ‘a e ‘Eikí. Na’e hoko e ngaahi vēsí ni ko ha maama kamo ‘i he momeniti ‘o e fakapo’ulí. Na’e ‘ikai ‘osi ‘eku palopalemá he taimi pē ko iá, ka na’á ku ma’u e fakakaukau ne u fie ma’ú. ‘Okú ou ma’u ‘eni ha ngāue lelei na’e ‘ikai ke u ‘amanaki ki ai.”

Ko hono ‘Ilo’i ha Toe Fakamo’oni ‘e Taha

Na’e fa’a fifili ‘a ‘Etilani Pasi Semipalano ‘o Honitulá ‘i he’ene kei talavou’ pe ko e hā ‘oku fakamatala ai pē ‘a e Tohi Tapú ia ki he ngaahi feitu’u ‘o Selusalemá peá ne fifili pe na’e toe ‘a’ahi nai ‘a Sisū Kalaisi ki ha ngaahi pule’anga kehe.

Na’e tohi ‘e ‘Etilani, “Hili ha ta’u ‘e ua mei ai na’e ha’u ki homau ‘apí ha ongo faifekau ‘o e Siasi ‘o Sisū Kalaisi ‘o e Kau Mā’oni’oni ‘i he Ngaahi ‘Aho Kimui Ní. Na’á na faka’ali-ali mai kiate au ‘a e Tohi ‘a Molomoná pea fakaafe’i au ke lau ‘i he 3 Nifái, ‘a ia ‘oku

fakamatala ki he ‘a’ahi ‘a Kalaisi ki he ongo ‘Ameliká.

“ ‘I he’eku lau iá, na’á ku manatu’i ‘a e ngaahi fehu’i ‘i he’eku kei talavou’. Kuó u ma’u ‘a e talí. Kuó u ako mei he Tohi ‘a Molomoná, na’e ‘a’ahi ‘a Sisū Kalaisi ki he ongo ‘Ameliká he hili ‘Ene Toetu’ú. Ne u fiefiá koe’uhí he na’á ku ‘ilo ‘oku ‘ofa ‘a e ‘Otuá ‘i He’ene fānaú ‘o tatau ai pē pe ko e fē ‘a e feitu’u pe tūkungá.”

Na’e lotu fakataha ‘a ‘Etilani mo hono uaifí ke ‘ilo pe ‘oku mo’oni ‘a e Siasí, pea na’á na fakatou ma’u ha fakamo’oni. Na’e papitaiso kinaua pea hilifakinima, pea hili ha ta’u ‘e taha mei ai na’á na sila leva he tempalé.

Tokonaki ma’a Hono Fāmilí

‘I he ta’u 30 ‘a ‘Ēliki Sēmisi ‘o Niu Meki-sikou, USA, na’e mahaki’ia hono kofuuá. Ko ha tamai kei talavou ia, pea na’á ne ongo’i loto mamahi ‘aupito mo fifili pe te ne kei lava ke tokonaki ma’a hono fāmilí.

Na’á ne lau ‘i he Tohi ‘a Molomoná ki he fifili ‘a Nifai ki he me’a tatau ‘i he taimi na’e motu ai ‘ene kaufana na’e ngaohi ‘aki e ukamea leleí. Ka ‘i he hili hono ngaohi ha kaufana mei he ‘akaú, na’e toe lava ‘e Nifai ‘o fafanga hono fāmilí. (Vakai, 1 Nifai 16:18–23, 30–32.)

Na’e pehē ‘e ‘Ēliki, “Na’e fakafonu hoku lotó ‘e he talanoa ‘o Nifái ‘o hangē ha maama ngingilá. Ko e mo’ui lelei ko ia ne u ma’u ‘o a’u mai ki he taimi ko iá, na’e hangē pē ia ko e kaufana ukamea ‘a Nifái. ‘I he taimi ne u mahamahaki a’i, ne hangē pē kuo motu ‘eku kaufaná. Ka na’á ku ‘ilo’i na’e tāpuekina au ‘e he ‘Eikí ‘aki ha kaufana ‘akau ‘i he founa ‘o e tafa fakafetongi kofuuá. ‘E lava ‘e he tafa fakafetongi ko ‘ení ‘o ‘omai kiate au ‘a e mā-lohi ke tokanga’i hoku fāmilí. Ne u ma’u heni ha ‘amanaki lelei. Hili ha meimei ta’u ‘e 10 mei a’i, ne hokohoko atu ‘eku tokonaki ma’a hoku fāmilí pea ngāue ma’á e ‘Eikí ‘i he lelei taha ne u malavá.”

Ako’i e Fānaú ke Talangofua

‘I he taimi na’e kei iiki ai e fānaú ‘a Huani Hōsea Lesanovisi ‘o ‘Asenitiná, na’á ne fa’a sio ki he Tohi ‘a Molomoná ‘i he taimi ne ‘i ai ha’ane fehu’i kau ki hono ako’i mo ‘ohake

'ene fānaú. Na'á ne tohi 'o pehē, "Ne u fe-kumi mo hoku uaifi ki hono ngaahi pēsī ke ma'u ha tataki fakalaumālie ki he'ema fānaú, pea na'á ma ma'u ma'u pē 'a e talí."

Na'e ako'i 'e he ongomātu'a Lesanovisi 'ena fānaú ke talangofua 'aki hono fakahino-hino'i kinautolu ki he sīpinga 'a Nifai 'i he 1 Nifai 3:5–6:

"'Oku lāunga 'a ho ongo tokouá, 'o pehē ko e me'a faingata'a kuó u fekau kiate kinouá; kae vakai, kuo 'ikai te u fekau ia kiate kinoua, kā ko ha fekau ia 'a e 'Eiki.

"Ko ia, 'alu 'e hoku foha, pea 'e 'ofe-ina koe 'e he 'Eiki, koe'uhi kuo 'ikai te ke lāunga."

Na'e tohi 'e Huani 'o pehē, "Na'á ma ako'i ki he'ema fānaú na'e faka'apa'apa'i 'e Nī-fai 'ene ongomātu'a fakamāmaní pea mo e ngaahi me'a 'a e 'Otuá. Na'á ma fokotu'u ha taumu'a fakafāmilī ke mau fakahoko e tō-'onga faka'apa'apa mo talangofua 'a Nifai.

"Kuo ngāue fakafaipekau kotoa 'ema fānaú. Na'e 'ikai te ma fakaloto'i kinautolu ke ngāue. Na'a nau hoko ko ha fānaú ako lelei, kaungāme'a lelei, pea mo e fānaú lelei. 'Oku kei lahi pē e ngaahi me'a ke fakalelei'i 'i homa fāmilī, ka ko e tokoni faka'ofa'ofa 'a e Tohi 'a Molomoná ke a'usia ai 'ema ngaahi taumu'á."

Hao mei he Afo 'o e Ma'unimāá

Na'e lotua 'e Sūsana Lani 'o 'Iutā, USA, ha tokoni 'i he'ene fefa'uhi mo e ma'unimā 'e he me'akaí. Na'á ne sio ki he Tohi 'a Molomoná pea lau ki hono fakahaofi pea vete e ngaahi ha'i na'e fai ki he nima mo e va'e 'o Nifai 'e hono ongo tokouá:

"'E 'Eiki, 'o fakatatau ki he'eku tui kiate koé, ke ke fakahaofi mu'a au . . . ; 'io, foaki mai mu'a kiate au ha mālohi ke u lava ai 'o motuhi 'a e ngaahi afó ni 'a ia kuo ha'i 'aki au.

"Pea na'e hoko 'o pehē . . . na'e motu leva 'a e ngaahi afó" (1 Nifai 7:17–18).

Na'e tohi 'e Sūsana 'o pehē, "Na'e fakamatala'i tonu pē 'e he folofolá 'a e me'a 'oku ou ongo'i—ha'i 'aki e afo 'o e ma'unimāá. Na'e motuhi he taimi pē ko iá 'a e afo ne ha'i 'aki 'a Nifai 'i he'ene lotu ke fakahaofi iá. Ko hoku ha'i 'oku 'ikai ke hā ia kitu'a pea na'e 'ikai ke 'osi ia 'i ha lau momeniti pē, ka 'i

he'eku lau e ngaahi lea ko iá, ne u ongo'i ha me'a makehe. Ne u ongo'i hangē kuo homo atu e ha'i 'i hoku lotó, 'atamaí, mo e sinó, pea ne u 'ilo'i 'e lava ke u ikuna'i e me'a 'okú ne ma'unimā aú."

Na'e fakahoko 'e Sūsana ha fu'u fakalalaka lahi, koe'uhi ko e ue'i fakalaumālie na'á ne ma'u 'i he Tohi 'a Molomoná, 'o lava ai ke ne lava'i ha ngaahi 'ulungāanga kehe na'a nau ha'i iá, kau ai e 'ite'itá, siokitá, mo e hikisiá. Na'á ne fakamatala 'o pehē, "'Oku ou 'ilo'i ko e folofola 'a e 'Otuá 'a e Tohi 'a Molomoná, pea 'e lava ke ma'u ha tali ki ha fa'ahinga fehu'i pē kau ki he mo'uí 'i he ngaahi peesi 'o e tohi ko iá." ■

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. M. Russell Ballard, 'i he "We Add Our Witness," *Tambuli*, Dec. 1989, 13.

NGAAHI TALÍ MEI HE TOHI 'A MOLOMONÁ

- Ko e hā e me'a hoko 'oku totonu ke u fai 'i he'eku mo'uí? (Vakai, 1 Nifai 4:6; 'Alamā 37:36.)
- Te u lava fēfē 'o fakalelei'i ange 'eku nofo malí? (Vakai, 2 Nifai 5:1–9.)
- Ko e hā 'oku totonu ke tauhi ai ha'aku tohinoá? (Vakai, Sēkope 1:2–4; 'Alamā 37:2–4; Hilamani 3:13–15.)
- Te u hoko fēfē ko ha kaungāme'a lelei ange? (Vakai, 'Alamā 15:18.)
- Te u lava fēfē 'o fakahoko hoku uiui'i? (Vakai, 'Alamā 17:2–12.)
- Ko e hā e me'a 'oku totonu ke u lotuá? (Vakai, 'Alamā 34:17–27.)
- 'E tokoni fēfē 'a e Fakalelei ke u fakatomala mo liliú? (Vakai, 'Alamā 36.)
- Ko e hā te u fai kapau 'oku angakovi mai ha taha? (Vakai, 'Alamā 60–62.)
- 'E lava fēfē ke u malu'i hoku fāmilī mei he kovi 'o e māmaní? (Vakai, Hilamani 5:12; Molonai 8:2–3.)
- Ko e hā 'oku totonu ai ke u 'alu ki he lotú? (Vakai, Molonai 6:5–9.)

Fokotu'u ki he akó: 'Ai ha lisi ho'o ngaahi fehu'i pē 'a'au pea kumi e talí 'aki ha'o ako e folofolá 'i he fa'a lotu.

*'Oku lava 'e he fu'u maheni
mo ha me'á 'o tataki kitautolu
ke "holo 'enau fakafoofó 'i ha
faka'ilonga pe ha me'a fakafofo
mei he langí."*

FATA 'A ADAM C. OLSON, TUKU KEHE 'O KA TOKI FAKAHĀ ATU

Fai 'e Adam C. Olson
Ngaahi Makasini 'a e Siasí

KO HONO TOE 'ILO HA ME'A FAKAOFO 'I HE MĀMANÍ... mo Faka'ehi'ehi mei he Fakatu'utāmaki 'o e Fakafiefiemālie Fakalaumālié

Oku fakafuofua 'i 'e Sila Vilavisenisio ko ha tangata taki mamata 'i he feitu'u Pelū Kusikou, kuo a'u ki he meimei toko 400 kuó ne taki 'i he fuofua ta'u 'e tolu 'ene ngāue fakatakimamata ki Maku Pisú 'a ia ko e "kolo mole" 'iloa ia 'o e kau 'Inikasi. Ka neongo e lahi 'ene ngaahi 'a'ahi ki he feitu'ú ni—'a ia 'oku kau he lisi 'o e ngaahi me'a fakafofo 'o e māmaní—'oku kei faka'ofu'ofa pē ia kiate ia.

'Okú ne pehē, " 'Oku 'i ai ma'u pē 'a e me'a fo'ou ke ako." 'Oku 'ikai ko ha me'a fo'ou kia Sila ke 'alu mo ha kulupu ki Maku Pisu 'o laulau houa. Ka neongo iá, 'okú ne mamata ki he faingofua pē ke mole 'a e fakafofo ko iá. 'Oku 'i ai ha ni'ihí hono kungā taki mamata kuo nau takai holo pē he miniti 'e 45. "Kuo mole 'enau faka'ofu'ofa'ia he feitu'ú."

Ko ha mēmipa 'a Sila 'o e Uooti

Sasekuí mo ha alēlea'anga mā'olunga 'i he Siteiki Kusikou Pelū 'Initai Laimí, pea 'oku mahino ki ai 'e lava ke tokoni e mole ko ia e faka'ofu'ofa'ia 'a hono kaungā ngāue ke fakatupulaki ai e tokanga 'a e kāingalotu 'o e Siasí ki ha me'a fakafofo 'e taha 'o e māmaní—ko e me'a ia 'oku mahu'inga tahá—'a ia ko e "ngāue fakafofo mo faka'ulia" 'o e ongoongolelei 'o Sísū Kalaisi kuo toe fakafoki maí (2 Nifai 25:17).

Ko e Fakatu'utāmaki 'o e Me'a Fakafofo Kuo Molé

Na'e lí'aki 'e he kau 'Inikasi he kongá ki mui 'o e 1500 pea 'ikai 'ilo'í ia 'e he kau kumi fonuá, pea tu'u umiuminoa pē 'a e kolo mā'olunga ko 'ení 'i he 'Enitesi 'o Peluú pea ko e tokosí'i pē na'a nau 'ilo ki aí. 'I hono toe 'ilo'í ia he kamata'anga 'o e senituli 20, na'e tokolahi ha kau

Neongo e ta'u lahi kuo ako ai e kau fakatotoló ki Maku Pisú, kuo nau 'ilo ma'u pē ha ngaahi me'a fo'ou 'o toe fakalahi mai ki he'enau 'iló.

fakatotolo mo e kau folau 'eve'eva ne nau 'aukolo mai ki aí.

Hili ha ngaahi ta'u 'o e ako kau ki aí, na'e pehē 'e Sila, “ne fakakaukau e kakai 'e ni'ihī kuo nau 'ilo e me'a kotoa pē 'oku 'i Maku Pisú. 'I he taimi pē 'oku fakakaukau ai e kakai kuo ma'u e me'a kotoa pe lava e ngāue kotoa pē, te nau fo'i leva pe 'ikai fakamahu'inga'i e me'a ko iá pe ta'ofi e ngāue ke fáí.”

'Oku hoha'a 'a Silá he 'oku lava ke hoko 'a e fakafiefiemālie tatau 'i he Siasí. Kuó ne sio ki he lava ke tataki e kāingalotu 'e ni'ihī 'e he 'alunga 'o taimí mo e angamaheni ki he me'a ko iá 'o iku ke “holo 'enau fakaofofofo 'i ha faka'ilonga pe ha me'a fakaofo mei he langí, 'o tupu aí 'a e [kamata] ke fefeka 'a honau lotó, pea fakakuihi 'a honau 'atamaí, pea na'a nau [kamata] ke ta'etui ki he me'a kotoa pē [kuo] nau fanongo mo mamata ki aí” (3 Nifai 2:1).

'Oku lava 'e he mole ko ia 'o e fakaofó ni 'o 'ai e kāingalotú ke tui ki he ngaahi loi 'a Sētane, hangē ko 'ení: 'Oku 'ikai fie ma'u ia ke ke fanongo ki he tokotaha lea ko iá; kuó ke 'ilo'i 'e koe 'a e me'a kotoa. 'Oku 'ikai fie ma'u ia ke ke 'alu ki he Lautohi Faka-Sāpaté; kuó ke 'osi fanongo koe he lēsoni ko iá ki mu'a. 'Oku 'ikai fie ma'u ke ke ako e folofolá he 'ahó ni; 'oku 'ikai ha toe me'a fo'ou ia 'i ai.

“Pea na'e pehē [‘a e] toe ma'u 'e Sētane 'a e lotu 'o e kakai” (3 Nifai 2:2).

'Oku 'ikai ke fo'ou 'a e vēkeveke mo e fiefia ke ako ki he ongoongolelé. 'Oku tu'u 'i ha tu'unga fakatu'utāmaki 'a kinautolu 'oku nau fakangofua ke fakafiefiemālie 'i he ako ki he me'a fakalaumālie pea hoko ia ko ha tō'onga mo'uí he 'e lava ke mole ai “ 'a e me'a 'oku nau ma'ú” 'i he mahino fakalaumālie (2 Nifai 28:30; vakai foki, Mātiu 25:14–30).

Toe Fakamaama 'a e Fakaofó

Na'e tokoni kia Sila 'a e mahino ki ha ngaahi fo'i mo'oni 'e tolu ke kei ako'ingofua ai neongo 'a e matamatalele 'o e fakafiefiemālie:

1. 'Oku 'i ai mo ha toe ngaahi me'a lahi 'oku fie ma'u ke u 'ilo.

'I he ako lahi 'a Sila ki he ongoongolelé 'i he'ene ngāue fakafaipekaú pea mo faiako he 'inisititiutí, kuó ne 'ilo'i ai 'oku 'i ai ma'u pē ha me'a lahi ange ke ako, tatau ai pē pe ko ha tefito'i mo'oni fo'ou pe ko hano faka'aonga'i fo'ou ha me'a kuó ne 'osi 'ilo'i. Ka ko e me'a 'oku mahu'inga angé, ko e 'ilo fo'ou fakalaumālie 'a e me'a 'oku fa'a fie ma'u ke ne 'iló ke hao ai mei he ngaahi faingata'a 'okú ne lolotonga fehanganangai mo iá— pe teu atu ki aí.

'Okú ne pehē, “Ko e kongá 'o e ako'ingofua 'a e manatu 'i 'oku 'i ai ma'u pē ha me'a 'oku 'ikai ke u 'ilo pea 'oku fie ma'u ke u 'ilo'i.”

2. 'Oku ou fie ma'u e tokoni 'a e Laumālie Mā'oni'oni ki hono ako e me'a 'oku ou fie ma'u.

'I he taimi 'oku 'ikai te ke 'ilo ai 'a e me'a 'oku fie ma'u ke ke 'iló, te ke fie ma'u ha faiako 'oku lahi 'ene 'iló (vakai, Sione 14:26). 'Oku toutou fakamanatu ma'u pē kia Sila 'i he'ene ako fakatāutaha e folofolá mo hono uiafi pe 'i he'ene kau ki he kalasí pe ngaahi fakatahá, 'oku 'ikai mahu'inga ia pe ko e hā e lahi 'ene fa'a lau ha fa'ahinga veesi pe fanongo ki ha tefito'i fakakaukau tatau.

'Okú ne pehē, “'Oku lava ke ako'i mai 'e he Laumālie ki ate au ha ngaahi me'a ne 'ikai ke u fakakaukau ki ai. Ko e faiakó 'a e Laumālie Mā'oni'oni.”

3. 'Oku fie ma'u ia ke u lotu ke ako.

Ko e akó ko ha ngāue mālohi kae 'ikai ko e nofonoa pē.¹ 'Oku fie ma'u ki ai 'a e holi ke fai ia, tokanga, kau mai, pea faka'aonga'i e ngaahi tefito'i mo'oni na'e akó (vakai, 'Alamá 32:27).

'Oku pehē 'e Sila, “Ko hoku fatongiá ke ako. He 'ikai ke fakamālohi 'i au 'e he Tamai Hēvaní ke ako ha fa'ahinga me'a.”

Fakapale'i 'o e Me'a Fakaofó

'Oku pehē 'e Sila 'e hoko ma'u pē 'a Maku Pisu ko ha me'a fakaofó ki he māmaní, neongo e ta'u lahi kuo ako ki ai e kau fakatotoló, ka kuo nau 'ilo ma'u pē ha ngaahi me'a fo'ou mo toe fakalahi mai ki he'enau 'iló.

Na'a mo e hili ange ha senituli 'o e fakatotolo 'a e kau fakatotolo ki he ngaahi me'a 'o e kuohilí, ne nau toki 'ilo pē he ngaahi ta'u kuohilí ha fa'itoka, ngaahi me'a maka, pea mo ha kaka'anga, 'o fakalahi atu ia ki he ngaahi me'a 'oku 'iloa ai 'a Maku Pisu mo e kau 'Inikasí.

'Oku pehē pē mo hono ako 'o e ongoongo-lelei 'o Sísū Kalaisí. 'Oku pehē 'e Sila, " 'Oku 'i ai ma'u pē ha me'a fo'ou ke ako 'e kinautolu 'oku feinga ke 'ilo 'a e ongoongolelei."

Pea hangē pē ko e ngaahi me'a fo'ou ne 'ilo 'i Maku Pisú 'a ia ne makatu'unga ia mei he ngaahi 'ilo ki mu'á, 'o tokoni'i ai e kau fakatotoló ke ma'u ha mahino 'oku kakató, " 'ilonga ia 'e 'ikai fakafefeka hono lotó, 'e foaki kiate ia 'a e konga lahi 'o e folofolá, kae 'oua kuo tuku kiate ia ke ne 'ilo'i 'a e ngaahi me'a lilo 'a e 'Otuá 'o a'u ki he'ene 'ilo'i hono kotoa" ('Alamā 12:10; vakai foki, T&F 50:24).

'Oku pehē 'e Sila, "Ko e ongoongolelei ko ha matavai mo'ui 'oku 'ikai toe maha pea 'oku fie ma'u ke tau toutou foki ki ai."

Ko ha Ngāue Lahi mo Fakaofó

'Oku mamata hifo 'a Sila mei ha feitu'u mā'olunga 'i Maku Pisu, ki he ngaahi kulupu folau 'eve'eva tokolahi 'oku nau 'a'eva 'i he ngaahi fale fakakuongamu'á. Kia Sila, ko e me'a fakamamahí ko e mole ko ia 'a e faka'ofó'ofa'ia ai 'a hono kaungā ngāué he 'oku 'ikai ngata pē 'i he'ene fakamamahí'i kinautolú ka 'oku kau ai mo kinautolu na'e mei a'usia 'a e fiefiá 'o fakafou mai 'iate kinautolu.

'Oku 'ikai ngata pē hono tāpuekina 'a e fakafo'ituituí ka ko kinautolu foki 'oku nau feohí 'i hono tauhi ke longomo'ui e fakaofó 'o e ongoongolelei. 'Oku pehē 'e

Sila, "Ko ha me'a fakaofó ke sio ki he liliu 'oku fai 'e he ongoongolelei ki he mo'ui 'a e kakaí. Pea ko kinautolu kuo nau a'usia e liliu ko iá te nau hoko ai ko ha

me'a fakaofó ki he mo'ui 'a e ni'ihí kehé." ■

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ
 1. Vakai, David A. Bednar, "Fekumi ki he 'Iló 'i he Tui," *Liahona*, Sepitema 2007, 16.

Ma 'u e Loto Vēkeveke ke Lau e Folofolá

Fai 'e Wilfer Montes Leon

'Oku fie ma'u ke tau lotua ke tau loto vēkeveke ke lau e folofolá pea ma'u mo e tatakí 'a e Laumālie Mā'oni'oní. 'Oku fie ma'u ke tau fiefia 'i he folofolá; 'a ia 'oku 'uhinga ia, ke fiefia he folofola 'a e 'Otuá pea ongo'i 'a e 'ofa 'oku 'omi 'e hono ngaahi pōpoakí ma'atautolú. 'Oku totonu ke tau fai ha me'a lahi ange 'o 'ikai ko hono laú pē, koe'uhí ko e fakakaukaú ke tau manako kotoa 'i he ongoongolelei fakaofó ko 'ení.

Ko e taimi kotoa pē te ke fekumi ai he folofolá, te ke ako lahi ange, pea te ke lava ke 'ilo'i ai e finangalo 'o 'etau Tamai Hēvaní. 'Okú Ne fa'a tali mai 'etau lotú 'i he ngaahi folofola 'oku faka'aonga 'i 'e he Siasí. 'Oku lava ke tau 'ilo ko e taimi kotoa pē 'oku tau ongo'i nonga ai mo ma'u e ngaahi fakakaukau 'oku tatakí fakalaumālié, ko e ha'u ia mei he Tamai Hēvaní 'o fakafou mai he Laumālie Mā'oni'oní (vakai, T&F 8:1-3).

FATA 'O E MONUMANÚ © GETTY IMAGES, FATAA'I 'O E FOLOFOLÁ 'E CODY BELL

Fai 'e 'Eletā D. Todd
Christofferson

'O e Kōlomu 'o e Kau
'Aposetolo 'e Toko
Hongofulu Mā Uá

Ko Hono Fakatokanga'i e To'ukupu 'o e 'Otuá 'i Hotau Ngaahi Tāpuaki Faka'ahó

*'Oku kau he konga mahu'inga 'o e ako ke falala ki he 'Otuá mo kātaki 'i
e ngaahi faingata'a 'o e mo'ui, 'a hono kole mo ma'u e me'akai
faka'ahó mei he Hono to'ukupú.*

Na'e hiki 'e Luke e kole 'a e taha e kau
ākonga 'a e 'Eikí kiote Ia 'o pehē, "
'Eiki, akonaki 'i 'a kimautolu ke lotu,
'o hangē ko e ako 'a Sione ki he'ene kau
ākongá" (Luke 11:1). Na'e 'oange leva 'e Sisū
ha sīpinga 'o e lotú 'a ia 'oku 'iloa ko e Lotu
'a e 'Eikí (vakai, Luke 11:2–4; vakai foki,
Mātiu 6:9–13).

'Oku kau 'i he Lotu 'a e 'Eikí 'a e kole ko
'ení, "Ke foaki mai he 'ahó ni ha'amau me'a-
kai" (Mātiu 6:11; vakai foki, Luke 11:3). 'Oku
'i ai 'etau ngaahi fie ma'u he 'aho kotoa pē
pea 'oku tau loto ke tokoni mai ai 'etau Tamai
Hēvaní. Ki ha ni'ihí, ko e me'akai—'a ia ko ha
me'akai ke mo'ui ai he 'aho ko iá. 'E toe lava
pē ko ha fie ma'u ha mālohi fakalaumālie mo
fakaesino kae lava 'o fe'ao ai 'i ha toe 'aho 'e
taha mo ha mahaki kuo fuoloa ta'u pe ko ha
faingata'a 'oku tuai 'ene mole atú. 'I ha ngaahi
me'a kehé, mahalo pē ko ha fie ma'u 'oku

'ikai ke fu'u hāsino mai hangē ko e ngaahi
me'a 'oku fekau'aki mo e ngaahi ngafa pe
ngaahi ngāue 'o e 'aho ko iá—hangē ko
hono ako'i 'o ha lēsoni pe sivi ke fai.

'Oku hanga 'e Sisū 'o ako'i mai kitautolu
ko 'Ene kau ākongá, 'oku totonu ke tau
fekumi ki he 'Otuá he 'aho kotoa ke ma'u ha
me'akai—ha tokoni mo ha me'a ke tau mo'ui
ai—'a ia 'oku tau fie ma'u he 'aho ko iá. Ko e
fakaafe ko ia 'a e 'Eikí ke kumi 'etau me'akai
faka'ahó mei he to'ukupu 'o 'etau Tamai Hē-
vaní 'okú ne fakahaa'i mai ha 'Otuá 'ofa, 'okú
Ne 'afio'i 'a e me'a si'si'i, mo e ngaahi fie
ma'u faka'aho 'Ene fānaú pea vēveveke ke
tokoni'i tahataha kinautolu. 'Okú Ne talamai
te tau lava ke kole 'i he tuí ki he Tokotaha ko
iá, " 'okú ne foaki lahi ki he kakai kotoa pē,
pea 'oku 'ikai valokí'i; pea 'e foaki ia kiote
ia" (Sēmisi 1:5). 'Oku mo'oni pea ko e me'a
lelei ia, ka 'oku 'i ai ha me'a 'oku mahu'inga

TĀ FAKAĀTĀA 'I E DIANE HAYDEN

*‘Oku ako i mai e
Sisū kiate kītautolu
ko ‘Ene kau ākongā,
‘oku totonu ke tau
fekumi ki he ‘Otuá
he ‘aho kotoa ke
ma‘u ha me‘akai—
ha tokoni mo ha
me‘a ke tau mo‘ui
ai—‘a ia ‘oku tau fie
ma‘u he ‘aho ko iá.*

ange i hono ma‘u pē ha tokoni faka‘ahó. I he‘etau fekumi mo ma‘u faka‘aho ‘a e me‘akai fakalangí, ‘oku tupulaki leva ‘etau tui mo e falala ki he ‘Otuá mo Hono ‘Aló.

Fekumi Faka‘aho ki he ‘Otuá

Hili e fu‘u fononga lōloa ‘a e ha‘a ‘Isilelí mei ‘Isipité, na‘a nau nofo he toafá he ta‘u ‘e 40 ki mu‘a pea nau toki a‘u ki he fonua ‘o e tala‘ofá. Na‘e fie ma‘u ke fafanga i e fu‘u ha‘ofanga kakai tokolahi ko ‘eni ne laka hake he kakai ‘e lauimilioná. Ko hono mo‘oní he ‘ikai lava ke mo‘ui fuoloa ha fu‘u kakai tokolahi peheni i he tuli manú pē, pea koe‘uhí ko ‘enau fehikitaki holó, na‘e ‘ikai ke nau poto he tō ha ngoué pe tauhi ha monumanu ke fe‘unga mo honau tauhi. Na‘e solova ‘e Sihova e faingata‘á ‘aki ha mana ko hono ‘omi ha mā faka‘aho mei langi—‘a ia ko e maná. Na‘e fakafou mai ‘a e fakahinohino ‘a e ‘Eikí ‘ia Mōsese ke tānaki ‘e he kakai ‘a e maná he ‘aho kotoa ‘o fakafe‘unga pē ki he ‘aho ko iá, tuku kehe ‘a e ‘aho ki mu‘a he Sāpaté, te nau tānaki leva ai ke fe‘unga mo ha ‘aho ‘e ua.

Neongo e fakahinohino mahinongofua ne fai ‘e Mōsesé, ne i ai pē ha ni‘ihi ia ne nau tānaki ‘o lahi ange he ‘aho ‘e tahá pea tauhi ‘a e toengá:

“Pea pehē ‘e Mōsese, ‘Oua na‘a tuku ‘e ha tangata hano toe ki he ‘apongipongí.

“Ka na‘e ‘ikai te nau tokanga kia Mōsese; ka ko honau ni‘ihi na‘e tuku hono toé ki he ‘apongipongí, pea na‘e ‘uangahia ia, pea namua‘a” (‘Ekesōtosi 16:19–20).

Pea hangē ko e tala‘ofa na‘e faí, i he‘enau tānaki ‘o liunga ua ‘a e maná he ‘aho hono onó, na‘e ‘ikai ke kovi ia (vakai, ‘Ekesōtosi 16:24–26). Ka neongo iá, na‘e i ai pē ‘a e ni‘ihi ia na‘e ‘ikai lava ‘o tui kae ‘oua pē kuo toki mamata, pea nau toe hū ki tu‘a he ‘aho Sāpaté ke tānaki e maná ka “na‘e ‘ikai te nau ‘ilo ia” (vakai, ‘Ekesōtosi 16:27–29).

I hono ‘omi faka‘aho ‘a e tokoní, na‘e feinga ‘a Sihova ke ako‘i e tuí ki ha pule‘anga kuo laka hake he ta‘u ‘e 400 e mole e tui

‘enau ngaahi kuí. Na‘á Ne ako‘i kinautolu ke falala kiate Ia. Ko e fie ma‘ú ke ‘a‘eva ‘a e fānau ‘a ‘Isilelí mo Ia he ‘aho kotoa pea falala te Ne ‘omi ha me‘akai fe‘unga ki he ‘aho hono hokó *pea* mo e ‘aho hono hokó ‘o pehē ai pē. I he founga ko iá he ‘ikai leva ke Ne fu‘u mama‘o mei he‘enau fakakaukáu mo honau lotó.

I he taimi pē ko ia na‘e malava ai e fa‘ahinga ‘o ‘Isilelí ‘o tokonaki ma‘anautolú, na‘e fie ma‘u ke nau fai leva ia. Pea hangē pē ko ‘etau kole ki he ‘Otuá ‘etau me‘akai faka‘ahó—ke tokoni mai i he taimi ‘oku ‘ikai ke tau lava ai ‘o fai ha me‘á—kuo pau ke tau longomo‘ui i hono fai mo tokonaki e me‘a ko ia ‘oku tau malavá.

Ko e Falala ki he ‘Eikí

I ha ki i taimi ki mu‘a pea ui au ko ha Taki Mā‘olungá, ne u fehangahangai mo ha faingata‘a‘ia faka‘ekonōmika i ha ngaahi ta‘u lahi. Na‘e hokohoko pea taulōfu‘u hono faingata‘á mo ‘ene lahí, pea ‘ikai pē lava ia ke matafi atu. Na‘e i ai e ngaahi taimi ne ngali fakatu‘utāmaki e faingata‘á ni kiate au mo hoku fāmilí, peá u fakakaukau te mau ‘auha fakapa‘anga. Ne u lotua ke hoko mai ha mana fakafo ke fakahaofi kinautolu. Neongo ne tu‘o lahi ‘eku mātu‘aki lotu faka-mātaoató mo e holi lahi, ka na‘e ‘ikai pē ke tali. Ne faifai peá u ako ke fai e lotu ‘a e Fakamo‘uí: “Kae ‘oua na‘a fai hoku lotó, ka ko e finangalo ‘o‘ou” (Luke 22:42). Ne u fekumi ki he tokoni ‘a e ‘Eikí i he me‘a kotoa pē ke ma‘u ha tali aofangatuku.

Ne a‘u ki ha taimi kuo ‘osi kotoa ‘eku ngaahi ma‘u‘anga tokoní, kuo ‘ikai ke toe i ai ha feitu‘u pe ha taha ke ma‘u mei ai ha tokoni, pea ‘ikai pē ha toe taha ia te u lava ke kole tokoni ki ai ke ne feau e faingata‘a ne u fehangahangai mo iá. Pea i he ‘ikai pē ha toe foungá, ne tu‘o lahi ha‘aku tū‘ulutui i he ‘ao ‘o ‘eku Tamai Hēvaní, ‘o tangi mo kolea ‘Ene tokoní. Pea na‘á Ne tokoni. Ne i ai ha ngaahi taimi ko e ongo pē ne ma‘ú ko ha ongo i nonga mo e ongo i fakapapau ‘e lelei pē ‘a e me‘a kotoa. Ne ‘ikai ke u ‘ilo ‘e au pe ‘e anga fēfē pe ko e founga fē ‘e fakahokó, ka na‘á Ne ‘ai ke u ‘ilo i lelei, te Ne ‘omi ha founga. ‘E malava ke liliu e tūkungá, pea i ai

ha fakakaukau fo'ou 'e hū mai ki he 'atamaí 'e lava ke tokoni, pe ma'u mai ha pa'anga pe ma'u'anga tokoni ne 'ikai ha 'amanaki ki ai 'i he taimi totonu. 'Io na'e 'i ai pē 'a e founa.

Neongo na'á ku faingata'a'ia he taimi ko iá, ka 'oku hounga kiate au he taimi ni 'a e 'ikai vave hono ma'u e tali ki he'eku faingata'a'ia. Na'e hanga 'e he fo'i mo'oni ko ia ne fakamālohi'i au ke u fekumi faka'aho ki he tokoni 'a e 'Otuá 'o ako'i au ke u 'ilo 'a e founa totonu 'o e lotú mo hono ma'u e ngaahi tali ki he'eku lotú pea ako'i au 'i ha founa mo'oni ke tui ki he 'Otuá. Ne u lava ke 'ilo'i hoku Fakamo'uí mo 'eku Tamai Hēvaní 'i ha founa pea 'i ha tu'unga na'e 'ikai mei lava ia ke hoko pe toki hoko mai ia 'i ha fu'u taimi lōloa ange. Ne u ako 'o 'ilo'i ko e koloa mahu'inga 'a e me'akai faka'ahó. Ne u 'ilo ko e mana he 'aho ní 'e lava pē ia ke mo'oni 'o hangē ko e mana 'i he talanoa

ko ia he tohi tapú. Na'á ku ako ke falala ki he 'Eikí 'aki hoku lotó kotoa. Ne u ako ke 'a'eva mo Ia he 'aho kotoa pē.

Ngāue pē neongo e Ngaahi Palopalemá

'I he'etau kole ko ia ha me'akai faka'aho ki he 'Otuá 'o 'ikai ko ha me'akai fakauike, fakamāhina pe fakata'ú ko ha founa ia ke tukutaha ai e tokangá 'i he me'a iiki angé, 'a e fanga ki'i palopalema iiki 'e malava ke fakalelei'í. Ke fakahoko ha fu'u me'a lahi, 'e fie ma'u ke tau ngāue 'i ha fanga ki'i me'a iiki he 'aho kotoa pē. 'Oku 'i ai e taimi 'e ni'ihī ko e me'a pē te tau lavá 'a e me'a pē he 'aho

*I hono 'omi faka'aho 'a e tokoní, na'e feinga 'a
Sihova ke ako'i e tuí ki ha pule'anga kuo laka hake
he ta'u 'e 400 e mole 'a e tui 'enau ngaahi kuí.
Na'á Ne ako'i kinautolu ke nau falala kiate Ia.*

'e taha—pe ko ha kongā pē 'o ha 'aho 'e taha—i he taimi ko iá.

Na'e mo'ui 'eku fa'eé mei ha tafa kanisā 'i he 1950, pea 'osi e tafá pea hoko mai ai ha ngaahi hulu fakafaito'o (radiation) na'e lahi pea fakamamahi. Na'á ne manatu'i ha me'a na'e ako'i ange 'e he'ene fa'eé 'a ia na'á ne tokoni'i ia talu mei he taimi ko iá:

“Na'á ku fu'u puke lahi mo vaivai 'aupito, pea u pehē ange ki ai he 'aho 'e taha, 'E Fine'eiki, he 'ikai ke u kei malava 'o matu'uki ha toe faito'o pehē 'e 16.’

“Na'á ne tali mai, 'Ka te ke lava'i pē ia he 'ahó ni?’

“'Io.’

“Ta ko ia, ko e me'a pē ia te ke fai he 'aho ní.’

“Na'e tokoni 'eni kiate au he ngaahi taimi lahi 'i he'eku manatu'i ke fai pē 'a e me'a 'e taha 'i he 'aho pe me'a 'e taha he taimi 'e taha.”

'E lava ke tataki kitautolu 'e he Laumālié 'i he taimi ke tau hanga atu ai ki mu'á pea mo e taimi totonu ke tau ngāue ai ki he 'aho pē ko 'ení 'e taha 'i he mominiti pē ko 'ení 'e taha.

A'usia e Me'a Te Tau Malavá

'Oku 'omi 'e hono kole mo hono ma'u ko ia 'a e me'akai faka'ahó mei he to'ukupu 'o e 'Otuá ha kongā mahu'inga 'o e ako ke falala kiate Iá pea mo hono kātaki'i e ngaahi fai-ngata'a 'o e mo'uí. 'Oku tau toe fie ma'u foki

'Oku tau toe fie ma'u foki ha kongā 'o e mā fakalangí he 'aho kotoa ke tau a'u ai ki he tu'unga kuo pau ke tau a'u ki aí. Ko ha founga 'oku fakahokohoko fakasitepu 'a e fakatomalá, fakalakalaká, pea faifai 'o a'u "ki he fuofua 'o hono lahi 'o e fonu 'o Kalaisí.”

ha konga 'o e mā fakalangí he 'aho kotoa ke tau a'u ai ki he tu'unga kuo pau ke tau a'u ki aí. Ko ha founga 'oku fakahokohoko fakasitepu 'a e fakatomalá, fakalakalaká, pea faifai 'o a'u "ki he fuofua 'o hono lahi 'o e fonu 'o Kalaisí" (Efesō 4:13). Ko hono fakahū mai ha ngaahi anga fo'ou mo lelei ki hotau 'ulungāangá, pe ikuna'i ha ngaahi angakovi pe ngaahi me'a 'oku ma'unimā kitá, 'oku fa'a 'uhinga ia ki ha feinga he 'ahó ni pea hoko atu 'apongipongi, pea fai pehē ai pē, 'o mahaló 'i ha ngaahi 'aho lahi, na'a mo ha ngaahi māhina mo e ngaahi ta'u, kae 'oua kuo tau ikuna'i 'a e me'a ko iá. Ka te tau lava ke fai ia koe'uhí he 'oku tau lava ke kole ki he 'Otuá 'etau me'akai faka'ahó, pea mo e tokoni 'oku tau fie ma'u he 'aho kotoa pē.

Na'e pehē 'e Palesiteni N. 'Eletoni Tena (1898–1982), Tokoni 'Uluaki 'i he Kau Palesitenisi 'Uluaki: [" 'I he'etau fakakaukau atu ki hono mahu'inga 'o 'etau lotu ke toe lelei ange 'a e ngaahi me'a 'oku tau faí, tau fakapapau mu'a ke ako'i kitautolu ke tau fili fakalelei e ngaahi me'a 'oku tau fakapapau'i ke faí, ke fakakaukau'i 'a e taumu'a 'oku tau fai ai iá, pea faka'osi 'aki hono fai ha ngaahi tukupā ke tauhi kinautolu pea 'oua na'a tuku ha fa'ahinga me'a ke ne ta'ofi 'a kitautolu. Tau fakamanatu hifo pē kiate kitautolu 'i he kamata'anga 'o e 'aho takitaha te tau lava 'o tauhi ha me'a na'a tau fakapapau'i ke fai 'i he 'aho ko iá."]¹

Na'e toki ako'i mai 'e 'Eletā Tēvita A. Petinā 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá ko e toutou fai ha ki'i me'a si'isi'i faka'ahó hangē ko e lotu fakafāmilí, ako folofolá, mo e efiāfi fakafāmilí 'i 'apí 'oku mahu'inga ia ki hono langa hake ha ngaahi fāmilí 'oku lavame'á. Na'á ne pehē, " 'E lava ke ma'u ha ngaahi ola fungani fakalaumālie mei he'etau fai ma'u pē 'a e ki'i me'a 'oku hā ngali si'isi'i."²

'I he lea 'a Palesiteni 'Ēsela Tafu Penisoni (1899–1994), kau ki he fakatomalá, na'á ne fai mai ai e fale'i ko 'ení: "Kuo pau ke tau mātu'aki fu'u tokanga lahi 'aupito, 'i he'etau feinga ke tau [hangē ange ko Kalaisí], ke 'oua na'a tau lotu-fo'i pea mole 'a e 'amanakí. "Ke hoko 'o anga faka-Kalaisí, ko ha ngāue

ia 'oku fakahoko 'i he kotoa 'o e mo'uí pea 'oku fa'a kau ai e tupulaki mo e liliu 'oku māmālie, 'o 'ikai fakatokanga'i."³

Fekumi ki he Tokoni 'a e 'Eikí 'i he Ngāue

Manatu'i 'oku 'ikai totonu ke tau sio pē ki lotu 'i he'etau fekumi ke ma'u faka'aho ha konga 'o e mā fakalangí. Kapau 'oku tau fie hoko 'o hangē ange ko e 'Eikí, 'a Ia na'e 'ikai te Ne ha'ú "ke tauhia ia, ka ke tauhi" (Ma'ake 10:45), te tau fekumi ki He'ene tokoní 'o tokoní'i e ni'ihí kehē he 'aho kotoa pē.

'Oku mo'ui 'aki 'e Palesiteni Tōmasi S. Monisoni 'a e tefito'i mo'oni ko 'ení 'o laka ange ia 'i ha toe taha 'oku ou 'ilo'i. 'Okú ne lotu lotu ma'u pē ki he 'Otuá ke ne fakahā mai kiate ia ha ngaahi fie ma'u mo ha ngaahi koloa ke tokoní'i 'aki kinautolu 'i hono tafa-'akí 'i ha fa'ahinga 'aho pē pe ko ha fa'ahinga taimi pē 'i he 'ahó. 'Oku 'i ai ha sīpinga 'e taha mei he taimi na'e pīsope aí 'okú ne fakahā hā 'i 'a e mo'oni 'oku 'i ai e taimi 'e ma'u ai ha fua 'oku lelei 'i ha ki'i ngāue si'isi'i, fakataha mo e ngāue 'a e Laumālié.

"Ko e taha 'o kinautolu na'e a'u atu ki ai 'a [Palesiteni Monisoni] ko Hāloti Kalahā. Na'e mālohi hono uaifí mo e fānaú he Siasí, kae māmālohi pē 'a Hāloti ia. Na'e kole 'e hono 'ofefine ko Seiloní kia Pīsope Monisoni pe te ne lava 'o 'fai ha me'a' ke toe mālohi ai 'ene tamá. Na'e ue'i ia 'i he'ene hoko ko e pīsopé ke 'a'ahi kia Hāloti 'i ha 'aho 'e taha. Ko ha 'aho vela ia pea na'á ne tukituki atu he matapā uaea namu 'o Hālotí. Na'e sio atu 'a e pīsopé 'oku tangutu 'a Hāloti 'i hono seá 'o ifi sikaleti mo lau nusipepa. Na'e 'eke faka'ita mai 'a Hāloti, 'Ko hai?' mo 'ikai pē ke sio mai ia.

Na'e tali atu 'e Tomu, " 'Ko ho'o pīsopé. 'Oku ou ha'ú ke ta maheni pea kole atu ke ke ha'u mo ho fāmilí ki he'etau lotú."

" ' 'Ikai, 'oku ou fu'u femo'uekina,' ko e tali faka'ita ia ne ongo maí. Na'e 'ikai pē ke ne sio hake ia. Na'e fakamālō atu 'a Tomu ki he'ene fie fanongo maí peá ne mavahe leva.

Kapau 'oku tau toe fie hoko 'o hangē ange ko e 'Eikí, 'a Ia na'e 'ikai te Ne ha'ú "ke tauhia ia, ka ke tauhi," te tau fekumi ki He'ene tokoní 'o tokoní'i e ni'ihí kehē he 'aho kotoa pē.

Na'e hiki e fāmīlī 'oku te'eki ai pē ke ma'u-lotu tu'otaha 'a Hāloti ia.

"Hili ha ngaahi ta'u lahi . . . na'e tā mai 'a Misa Kalahā ki he 'ōfisi 'o 'Eletā Tōmasi S. Monisoni mo kole ke 'ai ha taimi ke na tala-noa ai.

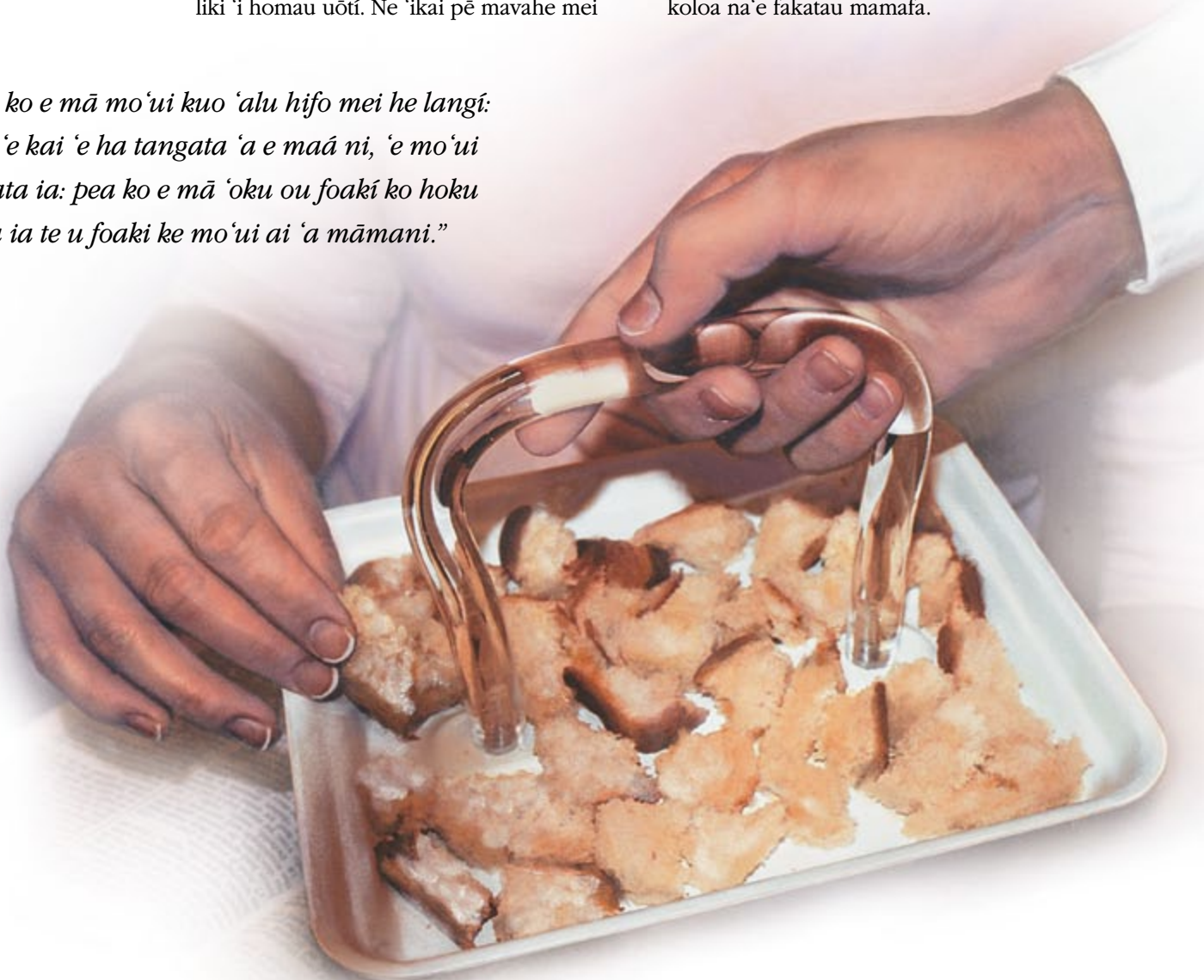
". . . 'I he fe'iloaki 'a e ongo me'á ni ki muí, na'á na fá'ofua. Na'e talaange 'e Hāloti, "Oku ou ha'ú ke kole fakamolemole atu 'i he 'ikai ke u tu'u hake mei hoku seá mo fakahū mai koe he matapaá he 'aho māfana ko ia he ngaahi ta'u lahi kuohili ki mu'á.' Na'e 'eke ange 'e 'Eletā Monisoni pe [kuó] ne mālohi 'i he Siasí. Na'e malimali fiefia 'a Hāloti mo ne tali mai: 'Oku ou tokoni ua he kau pīsope-liki 'i homau uōtí. Ne 'ikai pē mavahe mei

he'eku fakakaukau 'a ho'o fakaafe ko ia ke u ha'u ki he lotú, pea mo 'eku tali faka'itá, peá u pēhē ke fai ha me'a ki ai.'"⁴

Ko Hono Fai 'o e Ngaahi Fili Faka'ahó

'Oku hanga 'e hono fakakaukau 'i 'etau me'akai faka'ahó 'o 'ai ke tau 'ilo'i e ngaahi fakaikiiki 'o 'etau mo'uí, mo hono mahu'inga 'o e fanga ki'i me'a iiki 'oku tau femo'uekina ki ai. 'Oku ako'i 'e he me'a 'oku a'usia 'i he nofo malí, hangē ko hono fai ma'u pē 'o e anga'ofá, tokoní, mo e tokangá 'o fai ha me'a lahi ange ke tauhi e 'ofá ke tupulaki mo ohi ha feohi 'oku 'ikai ke toki hoko pē 'i ha me'a 'oku mahu'ingá pe ko hono toki foaki ha koloa na'e fakatau mamafa.

"Ko au ko e mā mo'ui kuo 'alu hifo mei he langí: kapau 'e kai 'e ha tangata 'a e maá ni, 'e mo'ui ta'engata ia: pea ko e mā 'oku ou foakí ko hoku sinó, 'a ia te u foaki ke mo'ui ai 'a māmani."

‘Oku pehē ‘a hono fie ma‘u ‘i he ngaahi fili faka‘ahó ke tau faka‘ehi‘ehi mei he ngaahi ivi tākiekina ‘oku pau ke hoko ai ha fakatu‘utāmaki ki he‘etau mo‘uí pea hoko ia ko ha konga hotau ‘ulungāangá. ‘I ha talanoa fakaekimaua pē mo ‘Eletā Niila A. Mekisuele (1926–2004) ‘i he ngaahi ta‘u kuohilí, na‘á ma fakatokanga‘i ‘e lava ‘e ha taha ke faka‘ehi‘ehi mei he ponokalafí mo hono ngaahi ‘imisí ‘aki hono fai pē ‘o e ngaahi fili ‘oku leleí. Ka ko e me‘a faingofua tahá ko hono mapule‘i pē kitá pea ‘oua ‘e ‘alu ki ha feitu‘u ‘oku ngalingali ‘e ma‘u ai e ponokalafí—‘o tatau pē ‘i he fakaesino pe faka‘ilekitulōnika. Ka neongo iá na‘á ma pehē, koe‘uhi ‘oku fu‘u fakamamahi pea fakatu‘utāmaki ‘a e ponokalafí te ne lava ke ‘ohofi fakafokifá pē ha taha ‘oku nofo pē ia ‘o fai ha‘ane ngāue. Na‘e pehē ‘e ‘Eletā Mekisuele, “ ‘Io, ka te ne lava pē ke teke‘i ia. ‘Oku ‘ikai totonu ke ne fakaafe‘i ia ke ha‘u pea ‘oatu ha sea ke tangutu ai.”

‘Oku tatau pē ia ki he ngaahi ivi tākiekina mo e ngaahi me‘a ‘oku anga ‘aki ‘e fai ai ha ‘auhá. Ka ‘e lava ‘o malu‘i kitautolu mei he ngaahi me‘a ni kapau ‘e tuku taha ‘etau tokangá he ‘aho kotoa ke faka‘ehi‘ehi pē ‘i he kamata‘angá mei he ngaahi me‘a ko iá, koe‘uhí ke ‘oua na‘a tau toki fakatokanga‘i hake ‘i ha ‘aho he kaha‘ú kuo kāsia hotau lotó ‘e he koví pe ko ha vaivai koe‘uhí pe he na‘a tau ta‘etokanga.

Ko hono mo‘oní, ‘oku ‘ikai lahi ha ngaahi me‘a ia ‘i ha ‘aho ‘e ta‘e ‘i ai hano mahu‘inga. Pea a‘u ki he me‘a iiki ‘oku toutou fakahokó ‘e ngali iiki ka ko ha ngaahi me‘a mahu‘inga ia ke langa hake pe a‘u ki ha taimi te nau fokotu‘u ai ‘a e anga mo e ‘ulungāanga mo e fokotu‘utu‘u ‘oku fie ma‘u ke fakahoko ‘aki ‘etau palaní mo ‘etau faka‘amú. Ko ia ai, ‘i ho‘o lotu ‘o kole ho‘o me‘akai faka‘ahó, fakakaukau‘i fakalelei ho‘o ngaahi fie ma‘ú—‘a e me‘a ‘oku ‘ikai te ke ma‘ú pea mo e me‘a kuo pau ke malu‘i koe mei aí. ‘I ho‘o teu ke mohé, fakakaukau ki he ngaahi lavame‘a mo e ngaahi me‘a ne ‘ikai ola lelei he ‘aho ko iá pea mo e me‘a te ke fai ke toe lelei ange ai e ‘aho hokó. Pea fakamālō ki ho‘o Tamai Hēvaní he mana ‘okú Ne tuku atu ‘i ho halá ke tokoni‘i koe he lolotonga ‘o e ‘aho ko

iá. ‘E hanga ‘e ho‘o ngaahi fakakaukau‘i fakatupulaki ho‘o tui kiate Iá ‘i ho‘o vakai ki Hono to‘ukupú ‘oku tokoni kiate koe ke ke kātaki‘i ha ngaahi me‘a ‘e ni‘ihi pea liliu ai mo ha ni‘ihi kehe. Te ke lava ke fiefia ai ‘i ha toe ‘aho ‘e taha, ko ha sitepu ia ‘e taha ki he mo‘ui ta‘engatá.

Ko e Manatu‘i e Mā ‘o e Mo‘uí

Kae mahulu hake aí, manatu‘i ‘oku tau ma‘u ‘a Ia na‘e fakataipe ki ai ‘a e maná pea hoko ko e faka‘ilonga, ‘a ia ko e Huhu‘í.

“Ko au ko e mā ko ia ‘o e mo‘uí.

“Na‘e kai ‘a e maná ‘e ho‘omou ngaahi tamaí ‘i he toafá, ka na‘a nau mate.

“Ko ‘eni ‘a e mā ‘oku ‘alu hifo mei he langí, ‘a ia ‘oku kai ‘e ha tangata, pea ‘ikai mate.

“Ko au ko e mā mo‘ui kuo ‘alu hifo mei he langí: kapau ‘e kai ‘e ha tangata ‘a e mā ni, ‘e mo‘ui ta‘engata ia: pea ko e mā ‘oku ou foakí ko hoku sinó, ‘a ia te u foaki ke mo‘ui ai ‘a māmani” (Sione 6:48–51).

‘Oku ou fakamo‘oni atu ‘oku mo‘ui mo‘oni ‘a e Mā ‘o e Mo‘uí, ‘a Sīsū Kalaisi, pea mo e ivi ta‘e fakangatangata mo e me‘a ‘oku a‘u ki ai ‘Ene Fakalelei. Ko e taupotú, ko ‘etau me‘akai faka‘ahó ‘a ‘Ene Fakalelei mo ‘Ene ‘alo‘ofá. ‘Oku totonu ke tau fekumi faka‘aho kiate Ia, pea fai Hono finangaló he ‘aho kotoa, pea hoko ‘o taha mo Ia ‘o hangē ko ‘Ene taha mo e Tamaí (vakai, Sione 17:20–23). ‘I he‘etau fai iá, fakatauange ‘e foaki kiate kitautolu ‘e he‘etau Tamai Hēvaní ‘a ‘etau me‘akai faka‘ahó. ■

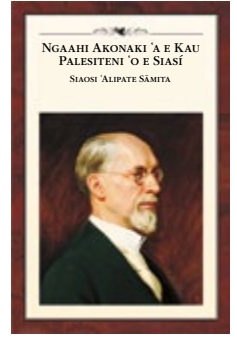
Mei ha faeasaiti ‘a e Potungāue Ako ‘a e Siasí na‘e fai ‘i he ‘aho 9 ‘o Sānuai, 2011. Ke ma‘u kakato ‘a e leá ‘i he lea faka-Pilitāniá, hū ki he speeches.byu.edu.

MA‘U‘ANGA FAKAMATALÁ

1. N. Eldon Tanner, “Ko e ‘Ahó ni Te u . . .,” *Liahona*, Mā‘asi 2003, 27–28.
2. David A. Bednar, “Faivelenga mo Tokanga ‘o Lahi Ange ‘i ‘Api,” *Liahona*, Nōvema 2009, 19.
3. Ezra Taft Benson, “A Mighty Change of Heart,” *Tāmbuli*, Mar. 1990, 7.
4. Heidi S. Swinton, *To the Rescue: The Biography of Thomas S. Monson* (2010), 160–61.

*Ko hono tumu-
tumú, ko ‘etau
me‘akai faka-
‘ahó e Fakalelei
mo e ‘alo‘ofa ‘a e
Fakamo‘uí.*

NA'Á NE MO'UI 'AKI E ME'A NA'Á NE AKO'Í

Na'e mahino mei he ngaahi me'a ne a'usia 'e he mo'ui 'a Palesiteni Siasosi 'Alipate Sāmitā 'a e 'ikai ngata pē he'ene tui ki he ongoongolelei—ka na'á ne mo'ui 'aki ia.

Fai 'e Ted Barnes

Potungāue Nāunau Fakalēsoni

Ihe faka'osinga 'o ha 'aho ngāue lahi, na'e tangutu ai 'a Sione A. Uitisou 'i hono 'ofisi, "kuo fu'u hela'ia he ngāue 'o e 'ahó." Na'á ne fehangahangai mo ha palopalema faingata'a, pea ongo kiate ia 'a e mafatukituki 'o e ngaahi fatongiá. Na'á ne pehē, "Na'á ku fu'u ongosia."

"Na'e fai ange he taimi ko iá ha tuki-tuki 'i he matapaá, pea hū ange 'a Siasosi 'Alipate Sāmita. Na'á ne pehē mai, 'Ko e 'ai eni ke u foki ki 'api hili 'eku ngāue he 'aho ní. Ne u fakakaukau mai kiate koe mo e ngaahi palopalema ko ia 'oku fie ma'u ke ke fakalelei'í. Na'á ku ha'ú ke fakafiemālie'i mo tāpuaki'i koe.'

". . . He 'ikai teitei ngalo ia 'iate au. Na'á ma talatalanoa pē; peá ma māvae peá ne 'alu ia ki hono 'apí. Na'e 'ikai ke u kei ongosia."

'I ha ngaahi ta'u lahi ki mui nae manatu'i 'e 'Eletā Uitisou (1872–1952) ko ha mēmipa 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá e me'a ko 'eni na'e hokó 'o ne pehē: "Ko e founga ia 'a Siasosi 'Alipate

Sāmitā. . . Na'á ne foaki hono taimi, pea mo hono mālohí."¹

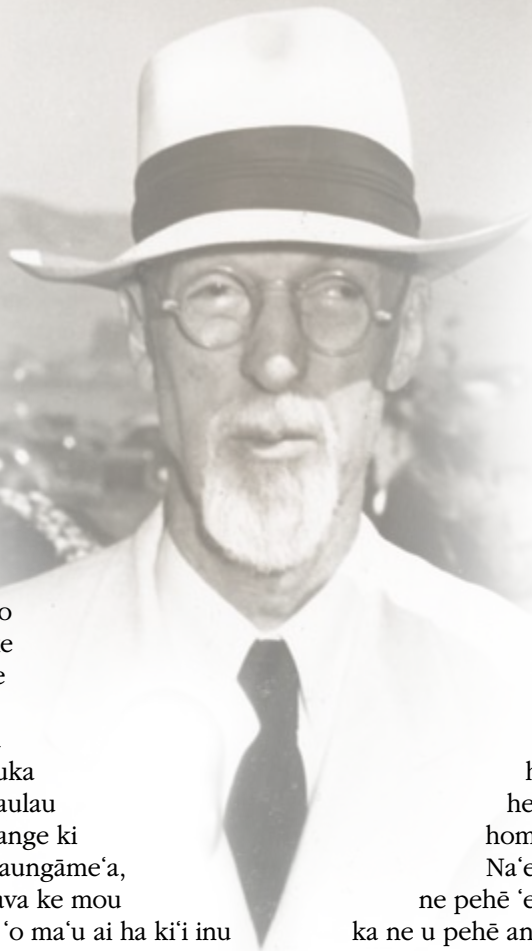
Na'e hoko 'a Siasosi 'Alipate Sāmita (1870–1951), ko e Palesiteni ia hono valu 'o e Siasí, mei he 1945 ki he 1951, 'a ia na'á ne tui kapau 'oku tau ma'u mo'oni ha fakamo'oni ki

he ongoongolelei 'o Sisū Kalaisí, 'e hāsino ia 'i he'etau mo'uí—tautefito ki he anga 'etau fetauhi'aki. Na'á ne ako'i, "ko e fakamo'oni mālohi taha 'e lava ke tau fai ki hono mo'oni 'o e ngāué ni ko ha mo'ui angatonu mo pau."²

'I he *Ngaahi Akonaki 'a e Kau Palesiteni 'o e Siasí: Siasosi 'Alipate Sāmita*, 'a ia ko e nāunau fakalēsoni ia 'a e Lakanga Taula-'eiki Faka-Melekisētekí mo e Fine'ofá ki he 2012, 'oku fakahaa'i mālohi 'aupito ai 'a e fakamo'oni 'a Palesiteni Sāmitā—'o fakatou tatau pē he'ene ngaahi akonakí mo e ngaahi talanoa kau ki he'ene mo'uí. Ko e ni'ihí 'eni 'o e ngaahi sīpinga 'o e ngaahi talanoa mo e ngaahi akonaki ko iá.

Ko e Mālohi 'o e Anga'ofá

'I ha 'aho 'afu he fa'ahita'u māfaná, na'e 'i ai ha kau ngāue na'e fai 'enau monomono hala 'i tu'a he 'api 'o Palesiteni Sāmitā. 'I he lahi 'a e ngāué pea

ulo kakaha e la'aá, na'e kamata ke kapekape mo lea kovi e kau ngāuē. Ne tuai-e-kemo mo e ha'u ha taha 'o e kaungā'apí 'o tafulu'i e kau ngāuē 'i he'enu lea kovi, 'o talaange 'oku ofi mai ai e 'api 'o Siasosi 'Alipate Sāmitá. Na'e 'ikai ke tokanga e kau ngāuē ki ai kae toe lahi ange 'enu kapekapé.

'I he taimi ko iá, na'e 'i peito 'a Palesitēni Sāmita 'o fai 'ene fakasuka inu lēmani. Na'á ne 'omi ia 'i ha laulau mo ha ngaahi ipu sio'ata pea talaange ki he kau ngāuē, " 'E hoku ngaahi kaungāme'a, 'oku mou velahia mo hela'ia. 'E lava ke mou ha'u 'o tangutu 'i hoku lalo 'akaú 'o ma'u ai ha ki'i inu mokomoko?"

Na'e ongo'i fakatōkilalo mo hounga'ia e kau ngāuē 'o tali 'ene kolé, pea hili 'enu ki'i mālōlō ne nau faka'osi fakalongolongo mo anga faka'apa'apa leva 'enu ngāuē.³

'Oku fakahaa'i 'e he ngaahi me'a peheni 'oku hokó 'a e tui ko ia 'a Siasosi 'Alipate Sāmita te tau lava ke "faka-lelei'i 'etau ngaahi palopalemá 'i he laumālie 'o e 'ofa mo e anga'ofa ki he kakai kotoa pē."⁴ Na'á ne pehe, " 'Oku 'i ai e ni'ihī te nau fai ha ngaahi fehālaaki. 'Oku 'i ai hatau ni'ihī he 'ahó ni kuo nau hē atu, ka ko e fānau kinautolu 'a hotau 'Eikí pea 'okú ne 'ofa 'iate kinautolu. Kuó Ne foaki mai 'a e totonu kiate kinautolu ke tau ō atu 'i he anga'ofa mo e 'ofa mo e fa'a kātiki pea mo e loto 'oku holi ke faitāpuekina kinautolu, mo feinga ke ta'ofi kinautolu mei he ngaahi fehāhaaki 'oku nau fakahoko pē. 'Oku 'ikai 'a'aku ke fakamāu'i kinautolu. . . . Ka ko hoku monū ka fakatafoki kinautolu ki he hala 'oku taki atu ki he mo'ui ta'engatá 'i he pule'anga faka-Silesitalé."⁵

"Toki me'a fakafiefia, toki me'a fakanonga, toki me'a fakafiemālie 'e lava ke fakafou atu 'i he anga'ofá 'o fakalahi atu 'aki ki he mo'ui 'a hotau kaungā'apí mo e kaungāme'á. 'Oku ou loto ke u tohi [mata'itohi lahi] e fo'i lea ko iá 'aki ha ngaahi lanu mata'ā'ā 'i he 'ataá. Ko e anga'ofá ko e mālohi ia kuo foaki mai 'e he 'Otuá ke tau fakaava 'aki 'a e ngaahi loto 'oku fefeká mo fakavaivai'i e ngaahi laumālie ongongata'á."⁶

Ko Hono Vahevahe 'a Ongongolelei

Na'e fakakaukau 'a Palesitēni Sāmita ko hono vahevahe ko ia 'a e ongongolelei "ko e tumutumu 'eni 'o e

anga'ofá."⁷ Na'á ne fakatokanga'i mo fiefia 'i he ngaahi lelei 'oku ma'u 'i he ngaahi siasi kehé, ka na'á ne 'ilo'i 'oku 'i ai ha me'a makehe mo mahu'inga 'i he ongongolelei kuo toe fakafoki maí ke foaki ma'á e fa'ahinga 'o e tangatá.

Na'e 'i ai ha taimi na'e talaange ai 'e ha taha kiate ia he lolotonga 'ene hoko ko e palesitēni fakamisioná, "Mei he me'a kuó u 'iló, 'oku lelei tatau pē homou siasí mo ha toe siasi kehe."

Na'e pehē 'e Palesitēni Sāmita, "Mahalo na'á ne pehē 'e ia ko ha lau lelei 'eni kiate kinautolu; ka ne u pehē ange ki ai: 'Kapau 'oku 'ikai mahu'inga ange 'a e Siasí 'oku ou fakafongā'i ki he fānau 'a e tangatá 'i ha toe siasi kehe, ta 'oku hala 'eku ma'u ki hoku fatongia hení."⁸

Na'e akonaki 'a Palesitēni Sāmita ko e 'uhinga 'e taha 'oku fu'u mahu'inga ai 'etau pōpoakí, ko e fo'i mo'oni ko ia "ko e Kāingalotu pē 'o e Siasí 'oku nau ma'u 'a e mafai 'o 'etau Tamai Hēvaní ke ngāue 'i he ngaahi ouau 'o e Ongongolelei. 'Oku fie ma'u kinautolu 'e māmani."⁹

Koe'uhí ko e me'a ko 'ení, na'e loto 'a Palesitēni Sāmita ke ongo'i 'e he Kāingalotú "ha holi lahi mo ha lotovēkeveke ke vahevahe mo e fānau kotoa 'a 'etau Tamai 'a e ngaahi me'a lelei kuó ne angalelei 'o foaki mai kiate kinautolú."¹⁰

Na'á ne pehē, " 'Oku ou ongo'i he taimi 'e ni'ihī 'oku 'ikai ke tau 'ilo fe'unga ki hono mahu'inga 'o e [ongongolelei], 'o 'ikai ai ke tau ako'i fakamātoato ia 'o hangé ko e fie ma'ú."¹¹

Na'e fakatokanga'i 'e hano kaungāme'a ofi 'a e anga hono faka'uhinga'i 'e Palesitēni Sāmita 'a e "fakamātoato" 'i hono vahevahe 'o e ongongolelei: "Ne u ma'u faingamālie he taimi lahi ke fononga fakataha mo Palesitēni Sāmita 'i he lēlué. Ne u fakatokanga'i he taimi kotoa ko 'ene lele pē 'a e lēlué kuó ne to'o hake ha fanga ki'i tohi kau ki he ongongolelei mei he'ene kató 'o fa'o 'i he kato hono koté, pea [toki] 'alu atu ke feohi mo e kau pāsésé. 'I hono 'ulungāanga fakakaume'á, na'e 'ikai ke fuoloa kuo maheni mo ha taha, pea taimi si'i pē kuó u fanongo atu ki he'ene fai ki ai e talanoa ki hono fokotu'u 'o e Siasí 'e he Palōfita ko Siosefa Sāmitá pe fakamatala ki he fononga 'a e Kāingalotú mei Nāvuu mo honau 'ahi'ahi'i pea mo

'enau ngaahi faingata'a'ia he kolosi he ngaahi manafa ki 'Iutaá pe fakamatala'i e ni'ihí 'o e ngaahi tefito'i mo'oni 'o e ongoongoleléi ki hono kaungāme'a fo'ou. 'E talanoa mo e kau pāsese kehekehe 'o toki tuku pē he a'u 'emau fonongá. 'I he kotoa e taimi ne u feohi ai mo Palesiteni Sāmitá, 'a ia na'e laka hake he ta'u 'e fāngofulú, ne u 'ilo'i ko e me'a 'ulu-aki mo mahu'inga taha kiate ia 'i ha feitu'u pē 'okú ne 'i aí, ko 'ene hoko ko ha faifekau ma'á e Siasi 'o Sīsū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní." ¹²

Ko Hono Ako'i 'Etau Fānaú

Na'e to'o mamafa 'e Siasosi 'Alipate Sāmita mo hono uaifi ko Lusí, 'a e fatongia fakalangi ke "akonaki'i hake 'a [ena] fānaú 'i he māmá mo e mo'oni" (T&F 93:40). Na'e fakamatala'i 'e hona 'ofefine ko 'Eita ha taimi ne faka'aonga'i lelei ai 'e he'ene tangata'eikí ha faingamālie ke fai ai ha ako'i. Na'á ne heka mai he pasí ki 'api hili ha ako tā piano, pea ngalo he tokotaha pesá ke tānaki 'ene totongí. Na'á ne fakamatala'i, "Na'e fakalaka hake pē ia 'ia au, pea ne u a'u ki 'api 'oku ou kei to'oto'o pē 'eku sēnití, pea na'á ku fiefia lahi he'eku heka ta'etotongí.

"... Na'á ku lele fiefia ki he Tangata'eikí ke talaange 'eku monū'ia. Na'á ne fanongo fakalongolongo pē ki he'eku talanoá. Na'e kamata ke u fakakaukau ko e me'a lelei kuo hoko kiate aú. . . .

"I he 'osi 'eku talanoá, na'e pehē mai 'e he Tangata'eikí, "Ta'ahine, neongo na'e 'ikai 'ilo'i 'eni 'e he tangata pesá, ka 'okú ke 'ilo'i peá u 'ilo'i pea 'oku 'afo'i ia 'e he Tamai Hēvaní. Ko ia, 'oku kei 'i ai pē 'a e toko tolu kuo pau ke nau ongo'i fiamālie 'okú ke totongi kakato ki ho'o heká."

Na'e foki 'a 'Eita ki he tuliki halá 'o 'ave 'ene totongi pasí. Na'á ne fakahā kimui, "Oku ou fakamālō koe'uhí ko ha Tamai faka-potopoto na'á ne fakamahino'i mai kiate au 'eku fehālaakí, he kapau na'e 'ikai ke fakatokanga'i, ne u mei pehē pē 'e au na'e sai pē ia ki ai." ¹³

Ko hono faka'ali'ali 'e Palesiteni Sāmita 'a e Tohi 'a Molomoná kia Mani Toakase (to'ohemá) mo Manalito Pikea.

Na'e akonaki 'a Palesiteni Sāmita ki he kāingalotu 'o e Siasí 'oku ma'u 'e he 'ofá 'a e mālohi ke ue'i e loto 'o e fānaú ke mo'ui angatonu: "Ako'i ho'omou fānaú ke nau tauhi 'a e fono 'o e angaama'á. Takatakai'i kinautolu 'aki homou nima 'ofá, koe'uhí ke 'oua na'a nau holi ki he ngaahi 'ahi'ahi 'a e tēvoló 'oku 'atakai'i 'a kinautolu 'i he tafa'aki hono kotoá." ¹⁴

"Ko hotau fatongia—'oku totonu ke u pehē ko hotau faingamālie mo hotau fatongia ke faka'aonga'i ha taimi fe'unga ke malu'i takai 'etau fānaú mo 'ofa 'iate kinautolu pea 'ai ke nau 'ofa 'iate kitautolu koe'uhí ke nau fiefia ke fakafanongo ki he'etau fale'í mo e akonaki." ¹⁵

Ko e Ngaahi Fāmilī Ta'engatá

Hili e ta'u 'e 40 e mali 'a Siasosi 'Alipate mo Lusi Sāmitá ne kamata ke mahamahaki 'a Lusi pea holo ai 'ene mo'uí. Neongo 'ene hoha'a ki aí pea feinga ke fakafiamālie'i ia he lelei taha te ne ala lavá, ka na'e lahi e taimi na'e mama'o ai 'a Palesiteni Sāmita mei 'api 'i hono fatongia ko e Taki Mā'olungá. 'I ha 'aho 'e taha hili ha lea 'a Palesiteni Sāmita 'i ha me'afaka'eiki, na'e 'oange kiate ia 'e ha taha ha ki'i tohi 'o fakahā mai ke ne foki he vave tahá ki 'api. Na'á ne tohi ki mui 'i he'ene tohinoá 'o pehē:

"Ne u 'alu he taimi pē ko iá mei falelotu ka ne si'i mālōlō hoku uaifi 'ofa'angá 'oku te'eki ai ke u a'u ki 'api. Ne mālōlō ia lolotonga 'eku lea 'i he me'afaka'eikí. Ko e mo'oni kuo mole hoku tokoni mo'ui lí'oá pea te u ta'elata he'ene pulí."

Na'e pehē 'e Palesiteni Sāmita ko hono vahevahe 'o e ongoongoleléi ko e "anga'ofa ia 'oku taupotu tahá" koe'uhí "he ko e Kāingalotú pē 'oku nau ma'u 'a e mafai 'o 'etau Tamai Hēvaní ke ngāue 'i he ngaahi ouau 'o e Ongongoleléi. 'Oku fie ma'u kitautolu 'e he māmaní."

Na'á ne hoko atu, "Neongo 'a e loto-mamahi lahi 'a homau fāmilí, ka na'a mau fiamālie pē 'i he'emaui 'ilo pau te mau toe fakataha mo [ia] kapau te mau faive-lenga. . . . 'Oku anga'ofa 'a e 'Eikí pea kuó ne to'o atu kotoa 'a e ongo'i 'o e maté, pea 'oku ou fakamālō lahi ai."¹⁶

Na'e ma'u e mālohi mo e nonga 'a Palesiteni Sāmitá mei he'ene fakamo'oni ki he palani 'o e fakamo'uí pea mo e ngaahi ouau 'o e temipalé 'a ia 'oku sila'i ai e fāmilí ke ta'engatá. Na'á ne ako mai:

"'Oku tau fonu 'i he 'amanaki leleí mo e fiefia 'i he'etaui 'ilo'i pau 'e kei hokohoko atu 'i he langí 'a 'etaui ngaahi fetu'utaki 'i heni ko e mātu'a mo e fānau, husepāniti mo e uaifi, pea ko e kamata'anga pē 'eni 'o ha pule'anga lahi mo nāunau'ia kuo fakataumu'a 'e he'etaui Tamaí ke hoko ko hotau iku'anga 'i he mo'ui ka hoko maí.

"Kapau te u fakakaukau 'o hangē ko e fakakaukau 'a e tokolahi, he kuo mālōlō hoku uaifi 'ofeiná mo 'eku ongomātu'a 'ofeiná, kuo nau mavahe atu mei he'eku mo'uí 'o ta'engata pea he 'ikai pē te u toe mamata kiate kinautolu, 'e mole meiate au 'a e taha 'o e ngaahi me'a fakafiefa taha 'oku ou ma'u 'i he mo'uí: 'a e fakaulauloto atu ki ha toe fe'iloaki mo kinautolu, 'a 'enau talitali fiefia au mo 'enau 'ofá, mo 'eku fakamālō kiate kinautolu mei hoku loto hounga'ía 'i he me'a kotoa pē kuo nau fai ma'akú."¹⁷

"I he taimi te tau 'ilo ai ko e maté ko e taha pē ia 'o e ngaahi sitepu 'e fou ai e fānau 'a e 'Otuá ki 'itānití, pea 'oku fai ia 'o fakatatau mo 'ene palani, 'e mole ai mei he maté 'a hono huhú peá ne 'omi kitautolu ke tau fehangahangai mo hono mo'oni 'o e mo'ui ta'engatá. Kuo 'i ai ha ngaahi fāmilí kuo nau lea māvae fakataimi kiate kinautolu 'oku nau 'ofa aí. I he taimi 'oku hoko peheni ai 'a e maté, te tau hoha'a 'o kapau te tau tuku ke hoko 'eni, pea te ne 'omi ha mamahi lahi ki he'etaui mo'uí. Ka kapau 'e lava ke fakaava hotau mata fakalaumālie pea lava ke tau mamata, 'oku ou 'ilo pau te tau fiamālie 'i he me'a te tau mamata ki aí. Kuo 'ikai tuku kitautolu 'e he 'Eikí ta'e 'i ai ha 'amanaki lelei. Ka kuó ne fakapapau'i mai te tau ma'u 'a e fiefia ta'engatá 'o kapau te tau tali 'ene fale'í mo e akonakí lolotonga 'etaui 'i he mo'ui ní.

"'Oku 'ikai ko ha misi pē 'eni. Ko e ngaahi me'a mo'oni kinautolu."¹⁸

Taupotu ki 'olungá: Palesiteni Sāmita mo hono foha ko Siasí 'Alipate Sāmita ko e Sí'i: 'Olungá: Ko ha tataui 'o e makasini ko e Time 'i he 1947 'oku hā ai ha fakamatala kau kia Palesiteni Sāmita pea mo e Siasí.

'Ofá mo e Ngāue Tokoni

Na'e 'iloa 'a Palesiteni Sāmita he 'ofa na'á ne fakahaa'i ki he ni'ihī kehé. Na'á ne tui ko e 'ofá 'a e 'elito 'o e ongoongolelei. Na'á ne fakahā ki he Kāingalotú, "Kapau kuo te'eki ai fakatō ki homou lotó 'e he ongoongolelei 'o Sīsū Kalaisi 'a e ongo'i 'ofa ki homou kāingá, pea 'oku ou fie fakahā atu kuo te'eki ai ke mou ma'u kakato 'a e me'a'ofa faka'ofa'ofa ko ia na'e 'omi ki he māmaní 'i he taimi na'e fokotu'u ai 'a e Siasí ni."¹⁹

Na'e tāpuekina 'e Palesiteni Sāmita e mo'ui ha laui'afe 'i he'ene hoko ko e Palesiteni 'o e Siasí, 'o fakafou 'i he polokalama uelofea fakamāmanilahí mo e ngaahi ngāue kehé. Neongo iá, na'á ne kei ma'u pē ha taimi ki ha ngaahi ngāue tokoni iiki mo fakatāutaha. Na'e tohi 'e ha taha 'o hono kaungā ngāué ko 'Eletā Lisiate L. 'Ēveni (1906–71) 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá 'o pēhē: "Ko e me'a angamaheni ke mamata kiate ia 'oku hū mei he loki ki he loki 'i falemahaki 'i he hili 'a e ngāué, 'o tāpuaki'i, fakalololahi'i mo fakafiefia'i 'a kinautolu 'i he ngaahi feitu'u ko ia 'oku nau fakahounga'i 'ene fakafiemāliē mo 'ene 'i aī. . . . 'Okú ne 'ulungāanga 'aki ke 'alu ki ha feitu'u pē 'okú ne ongo'i te ne lava 'o tokoni mo fai [ai] ha fakalotolahi."²⁰

Na'e vahevahe 'e Palesiteni Tōmasi S. Monisoni 'a e sipinga ko 'eni e 'ofa 'a Palesiteni Sāmitá: "I ha pongipongi momoko 'e taha na'e fetuku ai 'e he kau fakama'a hala [i Sōleki Sit] ha ngaahi fu'u kongā 'aisi mei he ngaahi fakatafenga vai he halá. Na'e tokoni ki he kau ngāue tu'uma'ú ha kau ngaue fakataimi ne nau fu'u fie ma'u ngāue. Na'e tui 'e ha tangata 'e taha ha kofu māfana manifi pē pea na'á ne fu'u mokosia 'aupito. Ne a'u mai ki he kau ngāué ha tangata sino si'i mo kava faka'ofa'ofa, 'o ne 'eke ange ki he tokotaha ngāué, 'Oku fie ma'u ke ke tui ha vala lahi ange he kofu māfana ko 'ená he pongipongi hangē ko 'ení. Ko fē ho koté? Ne talaange 'e he tangatá na'e 'ikai ke 'i ai hano kote. Na'e to'o leva 'e he tangata na'e 'alu angé

hono koté 'o 'oange ki he tangata ngāué mo pēhē ange, 'Ma'u 'e koe 'a e koté. Ko e fulufulu'i sipi matolu pea te ke māfana ai. 'Oku ou ngāue au he kauhala 'e tahá.' Ko e hala Temipale Sauté ia. Ko e tangata Samēlia lelei na'e hū ta'ekote atu ki he 'Ōfisi Pule 'o e Siasí ke fai 'ene ngāue faka'ahó ko Palesiteni Siasoi 'Alipate Sāmita 'o e Siasí 'o Sīsū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní. Na'e hā mei he'ene tokoni ta'esiokitá 'a 'ene manava'ofá. Ko e mo'oni ko e tauhi ia 'o hono tokouá."²¹

Ngaahi Fakaikiiki 'o e Mo'ui Faka'ahó

Na'e tatau ai pē pe ko e vahevahe 'e Palesiteni Siasoi 'Alipate Sāmitá 'ene tuí mo e kau pāsese he lēlué pe ko e foaki hono koté ki ha tokotaha ngāue he hala momokó, ka na'á ne toutou fakahoko 'ene fakamo'oni 'aki 'ene tō'ongá mo 'ene ngaahi akonaki. Ko e kaveinga tu'ukimu'a 'oku lahi 'ene 'asi 'i he kotoa 'o e Ngaahi Akonaki 'a e Kau Palesiteni 'o e Siasí. Siasoi 'Alipate Sāmitá 'a e totonu ko ia ke 'i ai ha ivi mālohi 'o e ongoongolelei 'o Sīsū Kalaisi 'i he'etau mo'uí.

Pea hangē ko e lau 'a ha tokotaha 'o kau kia Palesiteni Sāmitá: "Ko 'ene tui fakalotú, 'oku 'ikai ko ha tokāteline pē ia 'oku fao 'i ha 'aisi fakamokomoko. 'Oku 'ikai ko ha lau pē. 'Oku mahu'inga ange ia kiate ia 'i ha'ane mālie'ia 'i ha fo'i palani faka'ofa'ofa. 'Oku mahulu ange ia 'i he filosofia pē 'o e mo'uí. Ko 'ene tui fakalotú ko e laumālie ia 'oku mo'ui 'aki 'e ha tangata, ko e 'uhinga ia 'o 'ene fai ha me'a neongo kapau ko ha'ane lea 'aki pē ha fo'i lea 'ofa 'e taha pe foaki atu ha ipu vai momoko. Kuo pau ke hāsino 'ene tui fakalotú 'i he'ene ngaahi ngāué. Kuo pau ke huluni ia 'i he tapa kotoa pē 'o e mo'ui faka'ahó."²²

Na'e fakamatala'i fakanounou 'e ha taha 'o hono ongo tokoni 'i he Kau Palesiteni 'Uluakí ko Palesiteni J. Lūpeni Kalake ko e Si'í (1871–1961), 'a hono mo'ui 'aki'e Palesiteni Sāmita e ngaahi leá ni: "Ne kau ia he kakai tokosi'i te ke lava 'o pēhē na'á ne mo'ui 'aki e me'a na'á ne ako'í."²³ ■

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. John A. Widtsoe, 'i he Conference Report, Apr. 1951, 99; vakai foki, *Ngaahi Akonaki 'a e Kau Palesiteni 'o e Siasí: Siasoi 'Alipate Sāmita* (2011), xlv.
2. *Ngaahi Akonaki: Siasoi 'Alipate Sāmita*, 9-10.
3. Vakai, *Ngaahi Akonaki: Siasoi 'Alipate Sāmita*, 241.
4. *Ngaahi Akonaki: Siasoi 'Alipate Sāmita*, 241.
5. *Ngaahi Akonaki: Siasoi 'Alipate Sāmita*, 245.
6. *Ngaahi Akonaki: Siasoi 'Alipate Sāmita*, 245.
7. *Ngaahi Akonaki: Siasoi 'Alipate Sāmita*, 132.
8. *Ngaahi Akonaki: Siasoi 'Alipate Sāmita*, 162.
9. *Ngaahi Akonaki: Siasoi 'Alipate Sāmita*, 133.
10. *Ngaahi Akonaki: Siasoi 'Alipate Sāmita*, 136.
11. *Ngaahi Akonaki: Siasoi 'Alipate Sāmita*, 161.
12. Preston Nibley, 'i he *Ngaahi Akonaki: Siasoi 'Alipate Sāmita*, 131-32.
13. Vakai, *Ngaahi Akonaki: Siasoi 'Alipate Sāmita*, 253.
14. *Ngaahi Akonaki: Siasoi 'Alipate Sāmita*, 259.
15. *Ngaahi Akonaki: Siasoi 'Alipate Sāmita*, 246.
16. Vakai, *Ngaahi Akonaki: Siasoi 'Alipate Sāmita*, xxxi.
17. *Ngaahi Akonaki: Siasoi 'Alipate Sāmita*, 89.
18. *Ngaahi Akonaki: Siasoi 'Alipate Sāmita*, 82.
19. *Ngaahi Akonaki: Siasoi 'Alipate Sāmita*, 16.
20. Richard L. Evans, 'i he *Ngaahi Akonaki: Siasoi 'Alipate Sāmita*, 14.
21. Thomas S. Monson, 'i he *Ngaahi Akonaki: Siasoi 'Alipate Sāmita*, 14.
22. Bryant S. Hinckley, 'i he *Ngaahi Akonaki: Siasoi 'Alipate Sāmita*, 2-3.
23. J. Reuben Clark Jr., 'i he *Ngaahi Akonaki: Siasoi 'Alipate Sāmita*, 3.

PUHA 'UHILÁ MO E MATANGI MOMOKÓ

‘I ha ‘aho ‘e taha he ‘osi ‘eku ngāue he Temipale ‘Aitahō Folo, ‘i ‘Aitahō, ne u fie tokoni ke ‘ave ha ongo tangata ki he ‘ena kaá, ‘a ia na‘e mate he hala lahi ‘i he fakatonga ‘o ‘Aitahō Folo, ‘i ‘Aitahō, USA. Na‘e ‘i ai foki ha ongomātu‘a anga‘ofa na‘á na ‘omai ‘a Misa Tomisoni mo Misa Kalake ki he tempalé he ‘aho momoko ko ‘eni ‘o Tisemá.

Na‘e ‘ilo‘i fakapapau ‘e Misa Tomisoni ‘oku fie ma‘u ha puha ‘uhila fo‘ou ki he ‘ene kaá. Na‘á ku ‘ave ia ‘o fakatau mai ha puha ‘uhila ‘i he falekoloa kongokonga me‘alelé, pea koe‘uhí ne ‘i ai pē ha me‘angāue ‘i he ‘eku kaá ne u loto ke fai hono fetongi ‘ene puha ‘uhilá.

Ko e me‘a mālié he na‘á ku ‘omi hoku kofunima fo‘ou mo hoku vala māfana. Ne u fakaava hake e kaá, mo teuteu ke to‘o e puha ‘uhila motu‘a kuo mahá pea fetongi ‘aki ia e puha fo‘ou.

Ke fetongi e puha ‘uhilá, ne pau ke u vete ha ngaahi konga lahi ‘o e kaá kau ai e uaipá. Ne u fakatokanga‘i hake ‘oku ‘ikai lava ke hao kotoa ‘eku ‘ū me‘angāué ‘i he ngaahi polotá mo e sikalú. Ne u feinga ke faka‘aonga‘i ha me‘angāue kehekehe ‘i he ngaahi feitu‘u kehekehe ka na‘e ‘ikai pē ke homo e sikalú ia. Na‘e tikilí Faulenihaiti ‘e 5 ‘a e ‘ea ‘i tu‘á (-15°C), pea na‘e toe havili momoko ange e ‘eá mei he ngaahi fu‘u loli ne lele hake he halá. Kuo a‘u ‘eni ki ha tu‘unga kuo ‘ikai ke u toe ‘ilo e me‘a ke faí.

Ne u tafoki hake ki he ma‘u‘anga tokoni ofi tahá. Ne u lotu fakamātoato ‘o fakamatala‘i ki he Tamai Hēvaní ‘eku fie ma‘u‘u pea kole ke Ne fakahomohomo e polotá mo e sikalú pe ko e fakahaa‘i mai ha founga ‘e lava ‘o fakahoko aí. ‘I he ‘osi ‘eku lotú, ne u toe to‘o mai e palaeá ke vete e sikalu

‘oku fiu feinga‘i ke homó. Ka na‘e ‘osi homo pē ia! Na‘á ku fakamālō fakamātoato mo fakalongolongo pē mo to‘o e sikalú mo hoko atu e ngāué.

Ne vave pē ha‘aku ‘ilo mo ha fo‘i polota ki loto he kaá na‘e faingata‘a ke vete. Na‘á ku toe ongo‘i lōmekina pea lotu fakamātoato ange ke ma‘u ha tokoni, pea toe lahi ange mo ‘eku falalá. Na‘á ku ongo‘i mālohi ke ‘uluaki vete ha ngaahi fu‘u fo‘i polota ki loto atu pea mio‘i e me‘a fakama‘u ‘o e puha ‘uhilá. Na‘e faingofua pē e homo ‘a e polota ne ma‘u. Ne taimi

si‘i mei ai kuó u to‘o ki tu‘a e puha motu‘á.

Ne u tui leva e puha ‘uhila fo‘ou pea fokotu‘u e ngaahi konga na‘e veté ‘aki hoku nima kuo kamata ke mate ngūnguú. Ne u fakafehokotaki leva e ngaahi uaea hoko ki he puha ‘uhilá. Na‘e taa‘i ‘e Misa Tomisoni e kii mo malimali ‘i he mo‘ui ‘a e mīsiní. Na‘á ku tāpuni‘i leva e kaá mo e loto hounga‘ia. Ne u ‘i tu‘a he mei-meí haafe houa pea heka ki he ‘eku kaá kuo mamate hoku va‘é.

Ne u muimui pē ‘ia Misa Tomisoni

*Ne u feinga ke faka'aonga'i
ha me'angāue kehekehe 'i he
ngaahi feitu'u kehekehe ka na'e
'ikai pē ke homo e sikalú ia. Kuo
a'u 'eni ki ha tu'unga kuo 'ikai
ke u toe 'ilo e me'a ke fai.*

KO HA KOLOA MAHU'INGA

Ne u fa'a ngāue 'i ha senitā tali-tali kakai 'a ia na'e faingata'a ke feohi ai e kau ngāué. Na'e fakakaukau homau pulé ke fai ha kai ho'atā ma'á e kau ngāué kotoa 'i ha 'aho Tokonaki ke lava ke mau maheni. Na'á ne talamai ke mau 'omi ha me'a 'oku mahu'inga kiate kimautilóu pea fakamatala'i 'a e 'uhinga 'oku mahu'inga aí.

'I he'eku fakakaukau ki he me'a na'á ne kole maí, ne u 'ilo ko e faingamālie 'eni ke ako'i ai e ongoongolelé ki hoku kaungā ngāué. Koe'uhí ko e lotú ko ha kaveinga pepelepengesi, na'á ku 'ilo 'oku totonu ke u tokanga ki he me'a ko iá pea mo e anga hono fakamatala'i 'ene mahu'inga kiate aú.

'I he 'aho ne fai ai e ma'u me'atokoni ho'ataá, ne mau fiefia ke toe maheni ange mo e taha kotoa. Hili e ma'u me'atokoni ho'ataá na'e kamata leva 'e homau pulé hono fakahā mai 'ene me'a mahu'ingá—ko ha tohi tā 'o hono fāmilí. Na'á ne fakamatala'i e ngaahi faingata'a na'e fou ai 'i he vete mo hono husepānití, pea hoko ko e fa'e 'ikai ha mali, pea mo 'ene kamata'i ha mo'ui fo'ou.

Hili ha ngaahi faka'ali'ali lahi na'e hoko mai leva kiate au. Ne u fakahā ange ki hoku kaungā ngāué 'oku ou ha'u ma'u pē mo e me'a 'oku ou mahu'inga'ia aí he 'aho kotoa; 'a ia ko hoku fo'i mama FKT. Na'á ku talaange 'oku 'uhinga e mata'itohí ki he "Fili Ki he Totonú" pea 'oku fakamanatu mai 'e he fo'i mamá ke u tauhi ma'u pē 'a e ngaahi fekau 'a e 'Otuá. Na'e lahi e kakai ne nau 'eke ha ngaahi fehu'i kau ki he Siasí mo e tui 'a e Kāingalotú, pea ne u ma'u ai ha faingamālie ke tala kiate kinautolu 'a e mahu'inga 'o e ngaahi fāmilí 'i he palani 'a 'etau Tamai Hēvaní ma'a 'Ene fānaú, 'e lava ke ta'engata 'a e fāmilí, pea 'oku 'i ai ha Fakamo'ui na'e foaki 'Ene mo'ui ma'atautolu. Na'á ku toe vahevahe foki ha ngaahi

me'a 'e ni'ihhi ne u a'usia he'eku ngāue fakafaifekaú. Ne u ongo'i 'a e Laumālié 'i he'eku leá, pea pehē foki ki hoku kaungā ngāué.

Hili e 'aho ko iá ne 'i ai mo ha ni'ihhi ne nau toe fai ha ngaahi fehu'i kau ki he ongoongolelé, peá u fakafe'i hanau tokolahi ke ha'u ki he lotú. Ne fetongi 'eku ngāué ki mui pea 'oku 'ikai ke u 'ilo pe na'e toe fie 'ilo lahi ange ha ni'ihhi 'iate kinautolu, ka ne u ongo'i fiefia he na'á ku fakamatala kiate kinautolu kuo 'i māmani 'a e Siasi mo'oni 'o Sīsū Kalaisí pea 'oku 'i ai e palani 'a e Tamai Hēvaní ki he fiefia 'a 'Ene fānaú.

'Oku 'i ai hotau fatongia ke vahevahe 'a e ongoongolelé, 'i he'etau hoko ko e kāingalotu 'o e Siasi 'o Sīsū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní. Te tau lava ke ako'i ha ngaahi lēsoni mahu'inga 'aki ha fanga ki'i me'a iiki mo faingofua hangē ko e fo'i mama FKT, 'a ia 'e lava ke fakamo'ui ai hotau kāingá. ■
Rafael Barrios, Sanitā Fei, 'Asenitina

*Koe'uhí ko e lotú ko ha kaveinga
pelepepengesi, na'á ku 'ilo 'oku totonu
ke u tokanga ki he me'a ko ia te u
vahevahé.*

mo Misa Kalake ke fakapapau'i 'okú na a'u lelei ki hona 'apí. 'I he'eku lele atu he halá, na'e māfana lelei e me'a fakamāfana 'i he'eku kaá pea kamata ke māfana hoku va'é. Na'á ku fakamālo fiefia ki he Tamai Hēvaní 'i He'ene tokoní. Ne u ongo'i 'a e fiefia ke 'ilo'i na'á Ne tali e lotu 'a e ongo tangatá ni 'aki 'Ene fekau'i mai au, ko 'ene tamio'eikí, ke tokoni. 'I He'ene founa fakaofó na'á Ne feau ai 'ena fie ma'u pea toe fakamālohia ai mo 'eku tuí. ■

C. Lee Bendixseen, 'Aitahō, USA

'I he'eku tangutu he seá mo e loto mamahí, ne lue mai homa ki'i foha ta'u uá 'o sio ki he sipi 'oku 'ikai 'i ai ha tahá pea fafana mai, "Mälö e lelei, hoku ki'i tuofefine. 'Oku ou 'ofa 'iate koe."

LAU HO'O TOHI 'A MOLOMONÁ

Na'e totonu ke mau fiefia, ka ne mau loto mamahi pea masiva homau nimá. Na'e fa'ele'i mai 'a Tēpola Silia Kata 'i hono 'aho totonú, ko e 'aho 26 'o 'Epeleli 2010, ka na'e fa'ele'i mai pē kuo mate.

Ne u to'oto'o pē 'a e ki'i sipi lanu pingiki na'e kofu 'aki 'a Tēpola 'i falemahakí, 'i he'emaui foki ki 'apí. 'I he'eku tangutu he seá mo e loto mamahí, ne lue mai homa ki'i foha ta'u uá 'o sio ki he sipi 'oku 'ikai 'i ai ha tahá pea fafana mai, "Mälö e lelei, hoku ki'i tuofefine. 'Oku ou 'ofa 'iate koe."

Ne lele noa pē hoku lo'imatá peá u hanga kehe au. 'I he'eku fai iá, ne u sio ki he ngaahi lea he fakatātā mei he makasini ko e *Friend* 'oku tautau he holisí: "Ko e me'a pē ke ke fai ke a'u ai ki he Tamai Hēvaní ko ha'o lotu, peá ke fanafana 'o kolea 'a e Laumālie Mā'oni'oní."¹

Na'e kamata ke u hua'i fakalongo-longo atu hoku lotó ki he 'Otuá 'i he lotu fakamātoato. 'I he'eku lotú ne u ongo'i e fanafana mai 'a e Laumālie Mā'oni'oní, "Toe lau ho'o Tohi 'a Molomoná." Na'e toki 'osi pē 'eku lau, ka na'e fu'u ongo mālohi pea mahino lelei 'a e me'a ke faí.

'I he'eku tu'u pongipongia hake he pongipongi hono hokó, ne u kamata ke lau e Tohi 'a Molomoná. Ne u ngāue 'aki ha peni vahevahe mo ha peni kala ke faka'ilonga'i e folofola kotoa pē 'oku kau ki he tuí, lotú, 'amanaki lelei, ngaahi 'ulungā-anga 'o Sīsū Kalaisí, malanga 'aki 'o e ongoongolelei, mo e talangofua ki he le'o 'o e 'Eikí. Ne u 'ilo kuo pau ke u fai e me'a na'e fai 'e Nifai, 'Inosi, Molonai, mo e kau palōfita kehe 'i he tohi 'a Molomoná 'i he taimi na'a nau faingata'a'ia aí. Pea kuo pau ke u fai ia 'aki e 'ofa tatau ne nau fai ki he

Fakamo'uí lolotonga e ngaahi taimi faingata'a 'o e mo'uí.

Lolotonga e ngaahi houa ako folofola fakatāutaha faka'ahó, ne u ongo'i e to'ukupu 'ofa 'o e 'Eikí 'okú. Ne takatakai'i 'aki au 'Ene 'ofá, peá u ongo'i e mālohi 'o 'Ene feilaulau faka-lelei ma'atautolú hono kotoa. Na'e lea mai e Laumālié kiate au, pea ne u ongo'i nonga, pea tali mai 'eku lotu fakamātoató. Ne u ma'u ha mālohi 'i hoku mamahí 'i he'eku fakalaululoto ki he ngaahi lea ne u laú.

Ne 'i ai ha 'aho ne fakafonu au 'e he Laumālié 'aki e fiefiá 'i he'eku lau e ngaahi leá ni:

"'Oku ou 'ofa 'i he fānau ikí 'aki ha 'ofa haohao; pea 'oku nau tatau kotoa pē pea nau ma'u 'a e fakamo'uí. . . .

"Ko e fānau ikí . . . 'oku nau mo'uí kotoa pē [i he 'Otuá] koe'uhi ko 'ene 'alo'ofá. . . .

"He vakai 'oku mo'ui 'a e fānau iiki kotoa pē 'ia Kalaisi" (Molonai 8:17, 19, 22; ko e toki tānaki atu hono fakamamafá).

Ne u ongo'i hangē pē 'oku ou sio ki hoku 'ofefinē 'oku mo'ui 'ia Kalaisi —malimali mo fiefia pea takatakai'i 'i Hono to'ukupú. Ne u ongo'i 'a e mālohi ke kātaki he taimi ko iá, pea mo ha ongo fo'ou 'i hoku lotó 'o e 'amanaki lelei ki hoku fāmilí. Ne u 'ilo'i kapau te mau piki ma'u ki he Fakalelei, folofolá, mo e ngaahi lea 'a e kau palōfitá, pea fetauhi'aki 'emau ngaahi fuakava he tempalé, 'e lava ke fakataha'i homau fāmilí 'o ta'engata.

'Oku ou 'ofa 'i he Tohi 'a Molomoná, 'a ia 'oku fakamo'oni'i lelei ai 'a Sīsū Kalaisi, mo e me'a na'á Ne fai ma'atautolú, pea mo e me'a kuo pau ke tau fai ke tau hoko ai 'o hangē ko Iá. 'Oku 'omi 'e he Tohi 'a Molomoná 'a e māmá ki he'eku mo'uí pea fakafonu 'aki hoku lotó e 'amanaki lelei 'ia Kalaisí. ■

Jewelene Carter, Vesinia, USA

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Meia Elaine S. Dalton, " 'I he Taimi, Me'a mo e Feitu'u Kotoa pē," *Liahona*, Mē 2008, 118.

KO E SŪ 'Ō E TANGATA'EIKĪ

Na'e tokoni 'eku ongomātu'á he ngaahi ta'u kuohilí ke tãnaki ha vala, sũ, mo e ngaahi me'a kehe ke 'ave ki he kau faingata'a'ia, pea fakatokanga'i he'eku tangata'eikí ha sũ kei fu'u lelei 'i he fokotu'unga me'a 'e tahá. Na'e ongo mālōhi 'aupito kiate ia he taimi ko iá ke tuku pē 'a e suú ia.

Na'e kata 'eku fine'eikí mo pehē ange, " 'Oku fu'u si'isi'i 'aupito e sũ ia ko 'ení kiate koe. He 'ikai pē lava ia 'o toe hao!"

Ka na'e kei vilitaki pē 'eku tangata'eikí ke tauhi 'a e suú. Hili ha fakakata holo 'a e finemātu'á, na'a nau tuku pē ke ne tauhi e suú.

'I he'ene a'u mai pē ki 'apí, na'á ne fakama'a ia pea fakafonu 'aki ia ha nusipepa 'o fa'o ki ha puha 'o hili 'i 'olunga he'ene funga toloá. Na'e talamai ke 'oua na'a mau ala ki ai. Na'e tuku ma'u ia he feitu'u tatau he ta'u 'e nima.

Ne 'i ai ha 'aho 'e taha ne hiki mai ai ha fāmili fo'ou ki he 'api hokó. Na'e 'i ai ha 'ana ongo tamaiki fefine mo ha pēpē mahina 'e ono. Ne kamata ke mau kaungāme'a mo 'ena ongo tamaiki fefiné 'a ia na'a mau to'u pē. Ne mau vahevahe mo homa ongo kaungāme'a fo'ou e me'a ne ma ako 'i he siasí, pea fakaafe'i kinua ki he Palaimelí. Na'á na fiefia pea fie ako lahi ange ki he me'a kuó ma vahevahe kiate kinua.

Hili 'ena foki mai mei he Palaimelí, ne 'ikai toe tuku 'ena talanoa mo 'ena ongomātu'á 'o kau ki he Siasí. Na'e fakaafe'i leva 'e he'ema ongomātu'á 'a e fāmili kotoa ke fanongo ki he lēsoni 'a e kau faifekaú pea mo 'alu ki he lotú. Na'a nau tali loto fiefia. Na'a nau sa'ia he ngaahi lēsoní, pea mau fiefia ke ō mo kinautolu ki he lotú.

Ka 'i he a'u ki he 'aho Tokonakí, ne hangē 'oku matamamahí e ongo tamaiki fefiné. 'I hono 'eke pe ko e hā e me'a 'oku hokó, na'á na talamai

'oku 'ikai toe fie 'alu 'ena ongomātu'á ki he lotú.

Na'á ma loto-mamaha pea kole ki he'ema tangata'eikí ke talanoa ki he'ena ongomātu'á. 'I he'ene fakamatala'i kiate kinua e ngaahi tāpuaki 'o e 'alu ki he lotú, na'e tali mai e tamai ko 'ení 'o pehē, " 'Io, 'oku ou 'ilo'i kotoa ia. Ko e palopalemá he kuo te'eki ai ke toe 'i ai haku sũ kehe ka ko e sũ lapa pē, pea 'oku ou 'ilo'i 'oku totonu ke te 'alu teunga lelei ki he lotú."

'I he taimi ko iá ne sio 'eku tangata'eikí ki he'eku fine'eikí. Na'e 'ilo 'e he fine'eikí 'a e me'a 'oku totonu ke faí. 'E hao lelei he va'e 'o e tamai ko 'ení 'a e sũ ko ia he puha 'i

'olunga he funga toloa 'a e tangata'eikí, pea 'e 'alu kotoa leva e fāmili ki he lotú. Ko ha Sāpate lelei ia kiate kinautolu mo kimautolu. Na'e vave pē 'enau hoko ko e mēmipa 'o e Siasí, pea 'i he 'ahó ni 'oku nau hoko ko e fāmili faka'ofa'ofa mo ta'engata.

'Oku ou 'ilo'i na'e ma'u 'e he'eku tangata'eikí ha fakahinohino mei he Laumālie Mā'oni'oni ke tauhi e sũ ko iá. Ko hono olá, ko 'eku fekumi ma'u pē ki He'ene fakahinohinó ke ma'u ha ngaahi fāmili 'oku mateuteu ke fanongo ki he ongoongoleleí. 'Oku ou 'ilo'i 'okú Ne teuteu'i ha ngaahi fāmili, pea 'oku fie ma'u ke tau fekumi ke 'omi kinautolu kia Kalaisi. ■

Priscilla Costa, Sā Paula, Palāsila

Na'e ongo mālōhi ki he'eku tangata'eikí ke tauhi e suú ne-ongo hono kata'i mo talaange 'e he'eku fine'eikí, " 'Oku fu'u si'isi'i e suú ia kiate koe."

SIO HAKE

*Ko e tukupā kiate
kitautilu kotoā ke 'oua 'e
sio ki he tafa'akí pe ko e hā
e anga 'o e vakai mai 'a e
kakaí ki he'etau mo'uí ka ke
sio hake ki he anga e vakai
mai 'a e Tamai Hévaní kiate
kitautilú.*

Fai 'e 'Eletā
Carl B. Cook

'O e Kau
Fitungofulú

Na'e ui au he'eku kei talavou' ke u ngāue fakafai'ekau 'i Hemi-peeki 'i Siamane. 'I he Misiona Ako Lea Fakafonuá—ko e hingoa ia ki mu'a 'o e senitā ako'anga fakafai'ekau 'o e 'aho ní—ne u faingata'a'ia he ako e lea fakafonuá. 'I he 'osi 'a e 'uluaki uiké mo e uike hono uá, ne u fakatokanga'i 'oku laka ki mu'a e ni'ihiki kehe ia 'i hoku vahé 'o vave ange ia he tu'unga 'oku ou 'i aí. Kuo nau 'unu atu kinautolu ki he ngaahi lea faingata'a angé, ka u kei fiu feingata'i pē au e *dies, ders*, mo e *dases*.

Ne kamata ke u fu'u hoha'a—pea loto-fo'i. 'E anga fēfē ha lelei 'eku ngāue fakafai'ekau kapau 'oku 'ikai lava ke u fetu'utaki ki he kakai na'e ui au ke u ako'?

Ne u lotu ke ma'u ha tokoni pea fekumi ke ma'u ha tāpuaki lakanga fakataula'eiki, 'a ia na'e lava ke ma'u ai ha nonga. Ka na'e hokohoko atu pē 'eku fekumí mo e faingata'a'ia, pea 'i ai e 'aho ne u fu'u faingata'a'ia pea toe hoha'a ange ai 'i ha toe taimi ki mu'a. 'I he taimi ne u lue mai ai mo hoku hoá he fakafaletoló, ne u tu'u

he ki'i loki 'o e tauhi 'apí. Ne u kole ange ki hoku hoá ke ki'i tatali. Ne u hū ki he ki'i lokí peá u tū'ulutui he ve'e taufalé. Ne u tangi ki he Tamai Hēvani ke 'omi ha fakafiemālie.

Na'e tali 'e he 'Eikí 'a e lotu ko iá. Ne ongo mai ki hoku 'atamaí 'a e fakakaukau ko 'ení: Na'e 'ikai ke u ui mai koé ke ke poto 'aupito he lea faka-Siamané. Na'á ku ui koé ke ngāue 'aki ho lotó, 'atamaí, mo e iví kotoa."

Ne u fakakaukau hake leva, "*Te u lava 'o fai ia*. Te u lava ke ngāue 'aki hoku lotó, 'atamaí, mo e mālohí kotoa. Kapau ko e 'uhinga ia hono ui mai au 'e he 'Eikí, *Te u lava 'o fai ia*." Ne u tu'u hake mo e ongo'i fiemālie mo'oni.

Ne liliu leva 'eku me'afuá he taimi ko iá. Na'e 'ikai leva ke toe fakahoa 'eku fakalalakaká mo e lavame'á ki hoku hoá pe kau faifekau kehe 'i hoku vahé. Ka ne u nofo taha ki he anga e ongo'i 'e he 'Eikí e me'a 'oku ou faí. Ko ia na'e 'ikai ke u sio ki he

anga hono fakahoa au ki he ni'ihiki kehé, kae kamata ke u sio hake, ke 'ilo 'a 'Ene fakakaukau ki he'eku ngāue.

'Oku 'ikai ke u 'ilo'i pe na'e vave ange 'eku ako e leá pe lelei ange, ka na'e 'ikai ke u toe hoha'a ki he me'a ko iá. Ne u 'ilo e me'a na'e finangalo e 'Eikí ke u faí, pea ne u ma'u e mālohi ke fai ia.

Ne kamata ke u fealea'aki mo e Tamai Hēvani he pongipongí, 'o fakahā kiate Ia 'oku 'ikai ke u 'ilo'i e me'a 'e hoko he 'aho ko iá ka te u fai hoku lelei tahá. Ne u lotu, "Ko e hā pē 'a e me'a te u akó, faka'atā ke u ako ia, ka 'e tatau ai pē pe ko e hā, te u fai hoku lelei tahá Ma'au he 'ahó ni."

'I he po'ulí ne u toe lotu 'o lipooti e me'a na'á ku akó mo ia na'e faí. Ne u vahevahe mo 'eku Tamai Hēvani 'eku faingata'a'ia mo 'eku lavame'á. Na'e kamata ke u tafoki kiate Ia—ke vakai'i 'aki 'eku fakalalakaká—kae 'ikai ki he ni'ihiki kehé pe ko au.

Ne u nofo mo e lēsoni ko ia ne u ako 'i he ki'i loki si'isi'i ko 'ení he

ta'u 'e 35 kuohilí kuo 'i he kotoa 'eku mo'uí, 'i he ngaahi uiui'í mo e ngaahi fatongia lahi. 'I he taimi kotoa pē ne kole mai ai ke u fai ha me'a 'a ia na'e lahi 'aupito e me'a na'e fai ki ai e 'amanakí 'i he me'a te u malavá, ne u manatu'i leva e me'a ne u a'usíá peá u pehē leva, "Tatali. Ko hai na'á ne ui koé? Ko hai 'okú ke ngāue ki ai? Ko hai 'okú ke feinga ke fakafiemālie'?"

'Oku lahi e ngaahi me'afua kehekehe 'a e māmani 'oku tau nofo aí—ko e lahi tahá e ngaahi fakafuofua pē mei tu'á. 'Oku lava ke fu'u fefeka e ngaahi fakafuofua ko iá ki he kakai lalahi kei talavou. 'Okú ke 'alu ki he akó ke ma'u ha maaka, ka 'oku 'ikai fai ha sio ia ki he ngaahi me'a kehe 'oku a'usia he kalasí pe 'i ho fāmílí pe tūkunga 'o e mo'uí. 'Oku 'i ai e taimi 'e ni'ihí 'oku fua tautau kitautolu mei hotau fōtungá pe me'alele 'oku tau ma'ú. 'E lava ke fakatefito hotau mahu'ingá he tokolahi hotau ngaahi kaungāme'a 'oku tohi 'i he'etau peesi he 'initaneti. 'Oku tau hoha'a ki he fakakaukau mai 'a e ni'ihí kehé ki he tokotaha 'oku tau faikaume'a mo iá pe ko e fakakaukau mai 'a e kakaí ki ha'atau mali 'oku te'eki ke 'osi e akó. 'Oku faingofua ke fihia he feinga'i ke fakafiemālie'i e ni'ihí kehé, ka he 'ikai ke tau falala ki he ngaahi me'afua ko 'eni 'i tu'á; he 'oku vave 'a e māmaní ki he fakalāngilangi'í mo e fakaanga'í.

'Oku ou tui ko e pole kiate kitautolu hono kotoá—kae mahalo 'e tautefito ki he kakai lalahi kei talavou—ko e feinga ke 'oua 'e sio ki he tafa'akí ke vakai pe ko e hā e anga e vakai mai 'a e kakaí ki he'etau mo'uí ka ke sio hake ki he anga e vakai mai 'a e Tamai Hēvani kiate kitautolu. 'Oku 'ikai ke Ne vakai mai ki he fōtungá 'i tu'á ka ki he lotó (vakai,

1 Samuela 16:7). Pea 'okú Ne 'afio'i lelei ange 'i ha toe taha 'a e me'a 'oku tau fie ma'ú.

Ko ia 'e anga fēfē ha'atau "sio haké"? Ko e ni'ihí 'eni 'o e ngaahi tefito'i mo'oni 'e lava ke tokoni.

Ma'u e Mālohi Fakalaumālie

Te tau lava ke ma'u e mālohi fakalaumālie ki hono fai e ngaahi filí he kamata'anga 'o e 'ahó 'aki ha lotu fakatāutaha mo ako folofola. 'E lava ke kau he lotú ha kole ke tau tali e palani 'a e 'Otuá ma'atautolu. Neongo 'oku 'ikai ke tau lava ke sio ki he kakato 'o e palaní, ka te tau lava ke kole ke tali e kongá 'o e palani 'e 'omi he 'aho ko iá. 'I he'etau talangofuá, te tau sio ki he ngaahi fua 'o 'etau fili ke muimui kiate Iá. Te tau lava ke ngāue 'i he ngaahi ue'i 'oku tau ma'ú. Pea te tau lava ke fai e ngaahi me'a faingata'á pea fai ia 'i he 'uhinga totonu, 'o tatau ai pē pe ko e hā e me'a 'oku fie ma'ú.

Tu'uma'u 'i he Fakahinohino 'Okú Ke Ma'ú

Te tau lava ke "sio hake" 'aki 'etau tu'uma'u he fakahinohino ne tau ma'u 'i he fakahā fakatāutahá mei ha Tamai Hēvani 'ofa. 'E 'i ai e taimi 'e hanga ai 'e ha ni'ihí 'o fakaloto'i kitautolu ke 'oua na'a tau fai 'a ia ne tau ma'ú, pea tatau ai pē pe ko 'enua 'uhinga lelei, 'oku fie ma'u pē ke tau tu'uma'u he me'a 'oku tau ongo'í.

'Oku 'i ai homa 'ofefine 'oku ngāue fakafaifekau taimi kakato 'i Sipeini. Na'e 'i he ako'anga mā'olungá 'a e 'ofefine ko iá 'i Nu'u Sila he taimi ne u ngāue ai ko e palesiteni fakamisioná. Na'á ne talamai 'i he'ene ta'u 21, "Ongomātu'a 'oku ou tui 'oku fie ma'u ke u ngāue fakafaifekau."

***Te tau lava ke "sio hake"
'aki e tu'uma'u 'i he fakahā
hinohino mei he fakahā
fakatāutaha kuo tau
ma'u mei ha Tamai
Hēvani 'ofá.***

SIO KI HE LANGÍ

“’Oku totonu ko e taumu’a ’o ’etau mo’uí ke sio hake ki he langí. ’Oku ’i ai ha kakai vale ’oku nau tafoki mei he poto ’o e ’Otuá pea muimui ki he sipinga feliliuaki ’oku matamata-lelei, ’a e faka’ofó’ofa ’o e pehē ’oku manakoá, mo e fiefia ’o e taimi pē ko iá. ’Oku fakafótunga mai ’e honau ’ulungāngā e me’a fakamamahi ne hoko kia ’Isoá, ’a ia ne fakafetongí’aki hono ’inasi ’o e ’uluaki fohá e haka luú.

“Ko e hā leva e nunu’a ’o e fa’ahinga me’á ni? ’Oku ou fakamo’oni kiate kimoutolu he ’ahó ni ’oku hoko ’a e tafoki mei he ’Otuá ke maumu’i ai e fuakavá, faka’auha e faka’amú, pea tāmata’i e ’amanaki. ’Oku ou kole atu ke mou fakamama’o mei he me’a fakatu’utāmaki ko iá. ’Oku mou ma’u ha tofi’a faka’e’iiki. Ko ho’omou taumu’á ’a e mo’ui ta’engata ’i he pulé’anga ’o ho’omou Tamaí.

“’Oku ’ikai ke ma’u pē ’a e taumu’a ko iá ’i ha fo’i feinga mālohi pē ’e taha, ka ko e ola ia ’o ha mo’ui angatonu ’i he mo’uí kotoa, ko hano tākaki ’o e ngaahi fili lelei, pea mo ha taumu’a mo ha ngaahi fakakaukau lelei ’oku toutou fakahoko.

“Neongo ’a e puputu’u ’o hotau kuongá, ko e fepakipaki ’a e konisēnisi, pea mo e moveuveu ’i he mo’ui faka’ahó, ka ko e tui ’oku tu’u-ma’u ko e taula ia ki he’etau mo’uí.”

Palesitani Thomas S. Monson, “Guideposts for Life’s Journey” (Brigham Young University devotional address, Nov. 13, 2007), 3, speeches .byu.edu.

Na’á ma fu’u fiefia he fili angatonu ko ’ení, ka ’i he’ema ’ilo’i ko ha me’a faingata’a ke mavahe mei he ngaahi kaungāme’á mo e fāmilí ’i he’ene kei talavou, na’á ku talaange ki ai, “Kuó ke ’osi ngāue fakafaifekau koe.”

Na’á ne malimali pē mo ne pehē mai, “’Ikai tangata’eiki, *ko koe* pē ia. ’I he taimi ní *’Oku ou* fie ’alu he taimi ni ’o ngāue ma’á e ’Eikí.”

Na’á ku malimali, “Sai ia. ’Alu ’o fai e ngāue ko iá. Muimui he ue’i ko ia ke ngāue fakafaifekau.”

’Oku ou fiefia he ’ahó ni he ’oku ’ikai ke ne ngāue pē ma’á e Tamai Hēvaní mo ’Ene fānau ’i Sipeiní ka ’okú ne talangofua foki ki he ue’i na’á ne ongo’í. Na’e ’ikai ke ne tuku au—ko ha mātu’a ne ’uhinga lelei pē—ke fakaloto’i ia ke fai ha me’a kehe mei he me’a na’á ne ongo’i ’oku totonu ki he’ene mo’uí mo e palani ’a e Tamai Hēvaní ma’aná.

’Oua Na’a Manavasi’i ke Ngāue

’Oku mahu’inga ke ako ’o ’ilo e palani ’a e Tamai Hēvaní ma’atautolu, ka ’oku ’i ai e taimi oku tau fa’a mo’u nofoa he feinga ke ’ilo’i e me’a kotoa, mei he kamata’angá ki he faka’osí, pea tau manavasi’i ke ngāue. ’Oua na’á ke ’efihia he tauhele ko ’ení. Fai e ngaahi fili ’oku totonú pea faka’o-nga’i ho’o fakakaukau fakapotopotó pea laka ki mu’a. ’Oku tāpuaki’i kitautolu ke tau fai ’etau ngaahi filí. ’Oua na’a manavahē ke fai e ngaahi filí koe’uhí na’a hoko ha fehālaaki. ’Oua na’a manavahē ke ’ahi’ahi’i ha ngaahi me’a fo’ou. ’I ho’o fai iá, te ke fiefia ai he fonongá.

Tu’uma’u ’i Ho Fatongia

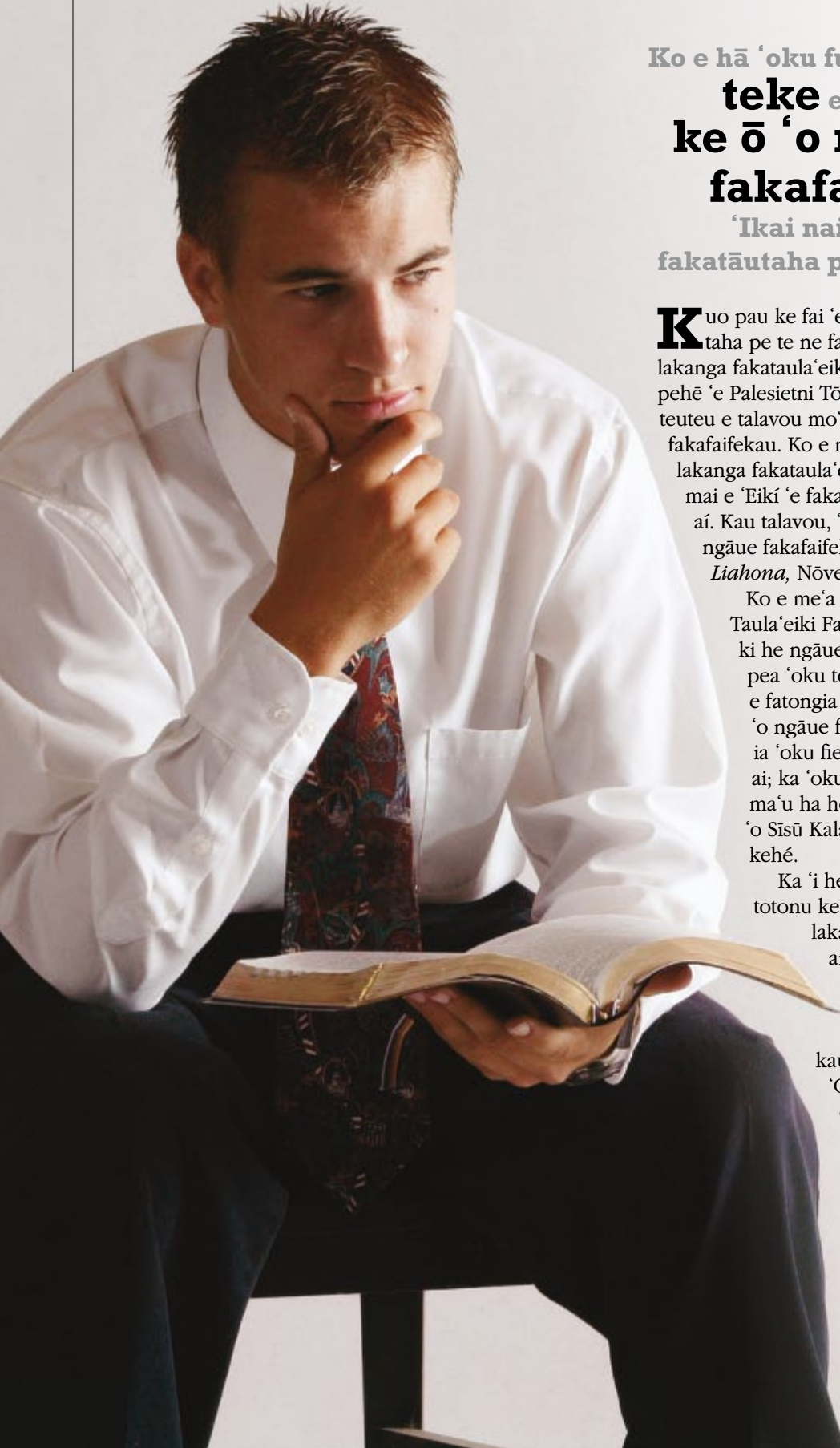
’I he taimi na’e nofo ai homau fāmilí ’i Nu’u

Silá, ne mau faingata’a’ia he lahi ’o e ngaahi me’a ne a’usia ’e he kau fiefanongó, ni’ihi ne toki papi ului maí, kau faifekau, mo e ni’ihi kehé. Ne mau fa’a lotu ke ma’u ha tali—pea mo e ’amanaki ’e ma’u *vave!*

’Oku tau fie ma’u kotoa ha tokoni. Pea taimi ’e ni’ihi ’oku vave hono *ma’u* e tali ’oku tau fekumi ki aí. Ka ’i he taimi ’e ni’ihi ’oku ma’u mai e talí ’i ha founga kehe na’e ’ikai ke tau ’amanaki ki ai. Pe ’e toki ma’u ia ki mui mei he taimi ne tau ’amanaki ki aí. Pea taimi ’e ni’ihi, ’oku hangē ka ’ikai pē ke hokó.

’I he tu’unga peheé ’ai ke ke anga ’aki e “tu’uma’u ’i ho fatongia” kae ’oua ke toki ’omi ’e he ’Eikí ha tokoni, ’o tatau ai pē pe ko e hā hono fuoloá. ’Oku ’ikai ke ’uhinga ’a e tu’uma’u ’i ho fatongia ko e tu’u ta’efai ha me’a. Hangē ko ia ne u laú, ’oua ’e manavahē ke fai ha ngāue. Hokohoko atu hono fai e ngaahi me’a ’oku lelei. Hokohoko atu e talangofua ki he ngaahi fekau. Hokohoko atu pē ’a e lotú mo e akó pea fai ho lelei tahá kae ’oua ke ke ma’u ha toe fakahino-hino. ’Oua na’a lí’aki ho fatongia. ’E hanga ’e he ’Eikí ’i He’ene taimi pē ’A’ana ’o ai ke fengāue’aki ’a e me’a kotoa pē ki ho’o lelei.

Kuo hanga ’e he “sio haké” ’o tāpuekina ’eku mo’uí he taimi lahi talu mei he me’a ne u a’usia he Misiona Ako Lea Fakafonua. Pea hangē ko e fakamatala ’a Molomona ’i he Hilarmani 3:27, “’Oku ’alo’ofa ’a e ’Eikí kiate kinautolu kotoa pē te nau ui ki hono huafa topupupú, ’i he mo’oni ’o honau lotó.” Kuó u ongo’i pea a’usia ’Ene ’alo’ofá mo e ’ofá. ’Oku ou ’ilo ’e a’u mai ’Ene ’alo’ofá kiate kitautolu kotoa ’i he’etau tui mo ui ki Hono huafá. ■

Ko e hā 'oku fu'u lahi ai hono

teke e kau talavou ke o 'o ngāue fakafaifekau?

'Ikai nai ko ha fili
fakatāutaha pē ia?

Kuo pau ke fai 'e he talavou kotoa pē ha fili fakatāutaha pe te ne fakahoko pe 'ikai hono fatongia he lakanga fakataula'eikí ke 'alu 'o ngāue fakafaifekau. Na'e pehē 'e Palesietni Tōmasi S. Monisoni: " 'Oku totonu ke teuteu e talavou mo'ui taau kotoa 'e malavá ke ngāue fakafaifekau. Ko e ngāue fakafaifekau ko ha fatongia 'o e lakanga fakataula'eikí—ko ha fatongia 'oku 'amanaki mai e 'Eikí 'e fakahoko 'e kitautolu kuó Ne foaki lahi ki aí. Kau talavou, 'oku ou na'ina'i atu ke mou teuteu ke ngāue fakafaifekau" (" 'I He'etau Toe Fakataha Maí," *Liahona*, Nōvema 2010, 6).

Ko e me'a 'oku a'usia 'e he talavou 'i he Lakanga Taula'eiki Faka-'Ēloné ko e kongia ia 'o 'ene teuteu ki he ngāue fakafaifekau. Ko hono fatongiá ia, pea 'oku totonu ke ne ongo'i e mafatukituki 'o e fatongia ko iá. 'Oku 'ikai foki totonu ke 'alu 'o ngāue fakafaifekau ko'ehí pē he ko e me'a ia 'oku fie ma'ú pe koe'uhí he 'oku teke ia ki ai; ka 'oku totonu ke ngāue koe'uhí he 'okú ne ma'u ha holi ke vahevahe 'a e ongoongolelei 'o Sísū Kalaisi kuo toe fakafoki maí mo e ni'ihí kehé.

Ka 'i he'ene lotua e ngāue fakafaifekau, 'oku totonu ke ne manatu'i ko hono ma'u ko ia 'o e lakanga fakataula'eikí, kuó ne 'osi ma'u ai mo e fatongia toputapu ke "fakatokanga, fakamatala, na'ina'i, mo akonaki, pea fakaafe'i 'a e kakai kotoa pē ke nau ha'u kia Kalaisi" (T&F 20:59), kau ai e ngāue fakafaifekau taimi kakató. 'Oku tali lelei pē kapau 'oku 'ikai lava e kau talavou 'o ngāue fakafaifekau koe'uhí ko e mahamahaki pe faingata'a'ia fakaesino. ■

'Oku 'i ai nai ha kau 'āngelo le 'o?

'Oku 'i ai ha 'āngelo
kuo vahe mai
kiate au?

Oku 'ikai ke ngāue 'aki 'e he folofolá 'a e lea ko ia ko e " 'āngelo le 'o," ka 'oku lau e kau 'āngeló ia 'oku "nau tauhi mai" (vakai, 'Amenai 1:25; Molonai 7:22–29). " 'Oku lea 'a e kau 'āngeló 'i he mālohi 'o e Laumālie Mā'oni'oni" (2 Nifai 32:3) pea fa'a kau 'i he ngāue 'a e Laumālie Mā'oni'oni ke fakanonga, fakahinohino 'i malu 'i e angatonú, mo fakahā pe fakamo'oni 'i e mo'oni. Ko ia ai, 'e lava ke lau e Laumālie Mā'oni'oni ko ha 'āngelo le 'o.

Na'e ako 'aki 'e 'Eletā Sefilí R. Hōlani 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá 'o pehē: "Talu mei he kamata'angá 'o fai mai 'i he ngaahi kuonga fakakosipelí mo hono ngāue 'aki 'e he 'Otuá ha kau 'āngelo . . . ke fakahā ki He'ene fānaú 'a 'Ene 'ofá mo e tokangá. . . . Ka neongo pe 'oku fai pe ta'efai ha mamata kiate kinautolu, ka 'oku nau *ofi mā'u pē*" ("Ko e Tauhi Mai 'a e Kau 'Āngeló," *Liahona*, Nōvema 2008, 29).

Na'e te'eki fakahā mai 'e he 'Eikí ia pe 'oku vahe mai ha 'āngelo pau ke tokanga 'i e taha kotoa pē, ka te ke lava ke fakapapau 'i 'oku 'i ai e malu 'i mo e fiemālie fakalangi 'oku lava ke mā'u. Kapau te ke faka'aonga 'i

e tuí, te ke mā'u leva e tokoni 'a e 'Otuá, kau ai hono 'omi e kau 'āngeló ke fakamālohia mo fakafiemālei 'i koe pea foaki atu mo e loto-to'a ke fai 'a ia 'oku totonú. ■

**Ko e hā e tu'unga 'o e Siasí ki
he nonofo fakahomosekisualé?**

'Oku lelei pē nai ke
fakakaungāme 'a
ki he kakai 'oku nau
mā'u e ongo
fakahomosekisualé?

Oku fakafepaki 'i 'e he Siasí 'a e tō'onga fakahomosekisualé, ka 'oku tau ala atu 'i he loto mahino mo e faka'apa'apa ki he kakai 'oku nau fetokanga'aki pē mo honau fa'ahingá.

Kapau 'oku ke 'ilo ha kakai 'oku nau fetokanga'aki pē mo honau fa'ahingá, muimui ki he ngaahi tefito 'i mo'oni 'okú ke fai 'i ho'o fakakaungāme'a kehē: "Fili fakalelei ho ngaahi kaungāme'á. Te nau tākiekina mālohi koe 'i he anga ho'o fakakaukaú pea mo ho'o tō'ongá, pea te nau tokoni foki ke fakapapau 'i mai ho iku'angá. Fili ha ngaahi kaungāme'a 'oku mou fe'inasi'aki 'i he ngaahi me'a okú ke mahu'ingá ia aí ke mou lava 'o fefakamālohia'aki mo fepoupouaki 'i hono mo'ui 'aki 'o e ngaahi tu'unga mo'ui 'oku mā'olungá. 'E hanga 'e hao kaume'a mamae 'o fakalotolahi 'i koe ke ke fai mā'u pē 'a ho lelei tahá. . . . Anga-lelei mo anga faka'apa'apa ki he tokotaha kotoa pē" (*Ki Hono Fakamālohia 'o e Tō'u Tupū* [tohitufa, 2001], 12).

'Oku ako 'i 'e he Siasí 'oku 'i ai e taumu'a 'i he palani 'a e Tamai Hēvaní ki he ongo fakasekisuale 'i he fa'ahinga 'o e

tangatá. 'I hono fie mā'u ke tau fiefia pea fakahoko e taumu'a ko iá, 'oku fekau 'i mai ai ke tau mo'ui 'aki e fonó 'o e angama'á. 'Oku fehangahangai e tō'onga 'o e nonofo fakahomosekisualé mo e taumu'a ko iá pea 'okú ne maumau 'i ai e ngaahi fekau 'a e 'Otuá.

Neongo iá, ka 'i ai ha taha 'oku tokanga pē ki hono fa'ahingá kae 'ikai ke ne fai e me'a ko iá, kuo te'eki ai faiangahala ai. 'Oku tatau 'a e tu'unga mo'ui mā'a 'i he Siasí ki he taha kotoa, 'o tatau ai pē pe ko e hā e fa'ahinga 'okú ne manako aí. 'Oku 'ikai tali 'e he 'Eikí pe ko Hono Siasí ha fa'ahinga 'ulungāanga te ne maumau 'i 'Ene fonó. Ko ia ai 'oku mau valoki 'i e anga 'ulí kae 'ikai ko e tokotaha 'okú ne fakahoko iá. ■

Ki ha fakamatala lahi ange ki he kaveingá ni, lau e lea 'a 'Eletā Jeffrey R. Holland, "Tokoni 'i 'o Kinautolu 'oku Fefa'uhi mo e Femanako'aki pē 'a Tangata mo Tangata pe Fefine mo Fefiné," Liahona, Oct. 2007, 40.

Fai 'e 'Eletā
Jeffrey R. Holland

'O e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e
Toko Hongofulu Mā Uā

KO HONO TAUHI E NGAAHI FUAKAVÁ

KO HA PŌPOAKI
MA'ANAUTOLU
'E NGĀUE
FAKAFAlFEKAÚ

Ko e kī ki he ngāue ni ko hono tauhi 'etau ngaahi fuakavá. 'Oku 'ikai ke toe 'i ai ha founga te tau lava 'o tala mo fakahaa 'i ai 'a e ngaahi mālohi faka'otuá.

Te u lea atu he fu'u mahu'inga hono tauhi e ngaahi fuakavá—ke tauhi 'e au 'eku fuakavá pea pehē foki mo koe. Ko ha kaveinga 'eni ia 'oku lahi ange ia 'i hono alea 'i pē 'o e talangofuá, neongo ko hono kongra pau 'a e talangofuá. Pea ko ha kaveinga ia 'oku fakatāutaha.

'Oku hoko ia ko e me'a mahu'inga taha te tau lava ke alea 'i 'i he palani 'o e ongoongolelé, koe'uhí ko e ní'hi pē 'oku nau fai mo tauhi e fuakavá te nau lava ke a'usia e ngaahi tāpuaki taupotu 'o e pule'anga fakasilesitalé. 'Io, 'i he'etau talanoa kau ki hono tauhi e fuakavá, 'oku tau talanoa ai ki he uho mo e 'elito 'o 'etau taumu'a 'i he mo'ui fakamatelié.

Langa e Pule'angá 'aki e Fuakava 'e Taha he Taimi

Ko e fuakavá ko ha aleapau fakalaumālie, ko ha palōmesi toputapu ki he 'Otuá ko 'etau Tamai te tau mo'ui pea fakakaukau mo ngāue 'i ha founa pau—'a e founa 'a Hono 'Aló, ko e 'Eiki ko Sisū Kalaisí. 'I he 'etau fai iá, 'oku palōmesi mai e Tamai, 'Aló mo e Laumālie Mā'oni'oni te tau ma'u 'a e nāunau kotoa 'o e mo'ui ta'engatá.

'Oku mālie kiate aú he 'oku fai fakatāu-taha mo fakafo'ituitui 'a e fuakavá. 'Oku 'i ai ha fuakava he taimi papitaisó mo e hilifakinimá, 'a ia 'oku kamata ai 'etau fononga ki he mo'ui ta'engatá. 'Oku fakahoko 'a e ngaahi ouau ko iá ma'á e ni'ihī fakafo'ituitui, 'o fakahoko tahataha pē pea neongo 'ene lahí ka ko hono aofangatukú kuo pau ke ma'u kotoa kinautolu.

'Oku 'i ai ha fuakava 'i he taimi 'oku ma'u ai 'e he kakai tangatá e lakanga fakataula'eikí. Ko hono foakí 'oku fai ma'u pē ia 'i he taimi pē 'e taha ki ha tokotaha.

Ko e ngaahi fuakava mā'olunga taha te tau lava ke faí 'oku fai ia 'i he temipalé. Ko e feitu'ua 'oku fai ai 'etau ngaahi palōmesi toputapu taha ki he 'etau Tamai 'i Hēvaní pea 'okú Ne fakaava kakato ange ai kiate kitautolu 'a e 'uhinga mo'oni 'o 'Ene ngaahi

tala'ofa kiate kitautolú. Ko ia ai ko ha toe ngaahi a'usia fakafo'ituitui pē, 'o tatau pē mo 'etau 'alu ki he temipalé ke sila'i kitautolu ki ha ni'ihī fakafo'ituitui kehe.

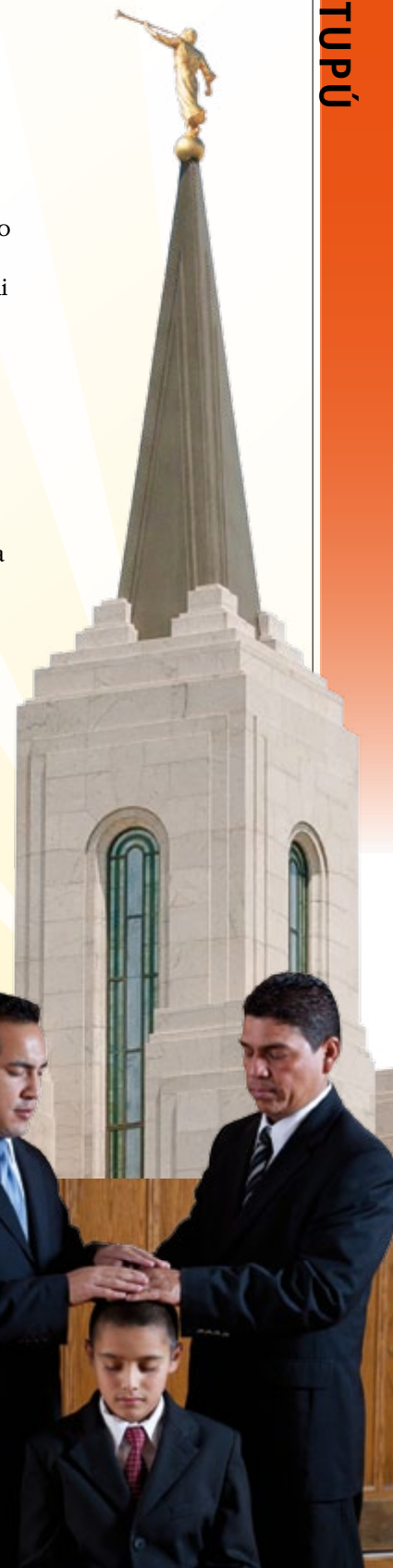
Ko e founa ia 'oku langa ai e pule'anga 'o e 'Otuá—ko ha tokotaha 'i he taimi, fuakava 'e taha 'i he taimi, pea 'oku hanga 'a e ngaahi hala kotoa pē 'o 'etau fononga fakamatelié ki he fuakava taupotu taha 'o e temipale mā'oni'oni.

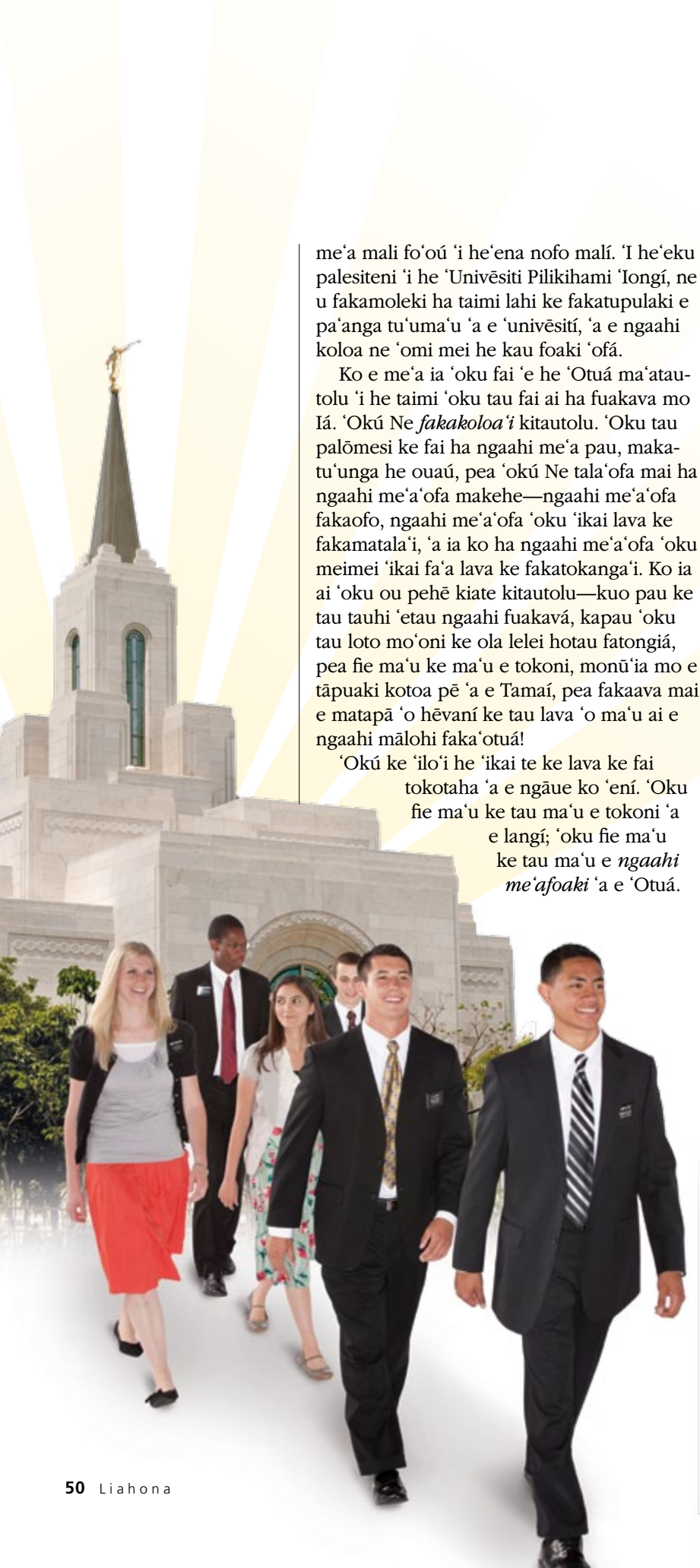
Ko e Fatongia 'o e Ngaahi Fuakava he Temipalé

'Oku fu'u mahu'inga ke mahino kiate koe ko e 'alu ko ia ki he temipalé ke ma'u ho 'enitaumení, kau ai e ngaahi ouau mahu'inga 'e teuteu'i ai koe ki he 'enitaumeni ko iá, ko ha kongá tefito ia 'o ho misiona teuteú mo ho'oku kupaa.

'E toki kamata ke mahino kiate koe 'a e mahu'inga 'o e ngaahi fuakava 'i he temipalé 'i ho'oku 'alu ki he temipalé, 'oku fehokotaki fefeka ai ho 'enitaumeni 'i ai mo ho'oku lavame'a he ngāue fakafaifekau.

Ko ia ai, ko e fo'i lea 'enitaumeni' 'okú ne 'omi e 'elito 'o e fehokotaki mahu'inga ko iá. Ko e 'enitaumeni ko ha me'a'ofa. 'Oku 'i ai e tefito'i lea tatau ko e *koloa*, 'a ia ko ha me'a'ofa makehe ia ki he kamata 'a e ongo

me'a mali fo'ou 'i he'ena nofo malí. 'I he'eku palesitani 'i he 'Univēsiti Pilikihami 'Tongí, ne u fakamoleki ha taimi lahi ke fakatupulaki e pa'anga tu'uma'u 'a e 'univēsiti, 'a e ngaahi koloa ne 'omi mei he kau foaki 'ofá.

Ko e me'a ia 'oku fai 'e he 'Otuá ma'atautolu 'i he taimi 'oku tau fai ai ha fuakava mo Iá. 'Okú Ne *fakakoloa* 'i kitautolu. 'Oku tau palōmesi ke fai ha ngaahi me'a pau, makatu'unga he ouaú, pea 'okú Ne tala'ofa mai ha ngaahi me'a ofa makehe—ngaahi me'a ofa fakafo, ngaahi me'a ofa 'oku 'ikai lava ke fakamatala'i, 'a ia ko ha ngaahi me'a ofa 'oku meimei 'ikai fa'a lava ke fakatokanga'i. Ko ia ai 'oku ou pehē kiate kitautolu—kuo pau ke tau tauhi 'etau ngaahi fuakavá, kapau 'oku tau loto mo'oni ke ola lelei hotau fatongiá, pea fie ma'u ke ma'u e tokoni, monū'ia mo e tāpuaki kotoa pē 'a e Tamaí, pea fakaava mai e matapā 'o hēvaní ke tau lava 'o ma'u ai e ngaahi mālohi faka'otuá!

'Okú ke 'ilo'i he 'ikai te ke lava ke fai tokotaha 'a e ngāue ko 'ení. 'Oku fie ma'u ke tau ma'u e tokoni 'a e langí; 'oku fie ma'u ke tau ma'u e *ngaahi me'afokasi* 'a e 'Otuá.

Na'á Ne ako'i 'eni 'i he kamata'anga pē 'o e ngāue 'i he kuonga fakakosipeli ko 'ení. Na'e folofola 'a e 'Eiki 'i He'ene akonaki kau ki "hono huhu'i 'o Saioné," 'o pehē:

"Koe'uhí ke nau mateuteu foki mo kinautolu, pea koe'uhí ke ako'i 'a hoku kakaí 'o haohaoa ange, pea nau ma'u 'a e potu maheni, pea 'ilo 'o haohaoa ange ki honau fatongiá, pea mo e ngaahi me'a 'oku ou 'eke'i mei honau nimá.

"Pea 'oku 'ikai lava ke fakahoko 'eni kae 'oua ke fakakoloa'i 'a 'eku kaumātu'á 'aki 'a e mālohi mei 'olunga.

"He vakai, kuó u teuteu ha fu'u fakakoloa'i lahi mo e tāpuaki ke lilingi hifo kiate kinautolu, 'o fakatata ki he'enua faitotonú pea fai atu 'i he loto-fakatōkilalo 'i hoku 'aó" (T&F 105:10–12).

'Oku fu'u mamafa 'a e ngāué ni pea 'oku lahi 'aupito hono fakafepaki'i 'e he filí pea te tau fie ma'u leva e mālohi fakalangí ke fakatupulaki 'etau ngāué pea 'unuaki'i e Siasí kimu'a. Ko e fuakava ko ia 'oku tau fai fakafepaki'i he temipalé 'a e kī ki he me'a ko iá—ko 'etau palōmesi ke talangofua mo feilaulau, ke fakatapai ki he Tamaí, mo 'Ene tala'ofa ke fakaivia 'aki kitautolu "ha fu'u fakakoloa'i lahi."

Ngaahi Fuakavá pea mo e Ngāue 'a e 'Eiki

'Oku tokoni nai 'eni ke ke sio ai ki he tefito 'o 'etau ngaahi palōmesi fakatāutaha mo fakafepaki'i ki he ola fakakātoa mo fakafepaki'i 'o e ngāué ni? Pea hangē ko e me'a kotoa 'i he palani 'o e fakamo'uí, 'oku makatu'unga e lavame'a 'a e kau faifekau kotoa pē he māmaní mei he faifekau pē 'e tokotaha he taimi.

'Oku 'ikai ke tau fai fakauōti pe fakasiteiki 'etau ngaahi fuakavá. 'Ikaí, 'oku tau fai e fuakavá ko Misa Palauni pe Misa Peeni, Sisitā Sōnasi pe Sisitā Seniseni. Ko e kī ki he ngāué ni ko hono tauhi fakafepaki'i 'o e ngaahi fuakavá.

'Oku 'ikai ke u 'ilo'i pe ko e misiona fē te ke ngāue aí, ka 'oku 'ikai te u tui na'e fai 'e he Tamaí Hēvaní ha tala'ofa pau ki ho'o ngāue fakafaipekaú koe'uhí ko e misiona te ke ngāue aí. 'Oku ou 'ilo'i kuó Ne fai atu ha ngaahi tala'ofa lahi fakatāutaha kiate koe.

‘Oku toki lava pē ke tau ‘unuaki’i ha mo-unga ‘i he taimi ‘oku fakatahataha’i kotoa ai e mālohi ‘o e angatonu ‘a e faifekau kotoa pē ‘i he misioná, pea tauhi fuakava fakatāutaha ‘a e faifekau kotoa pē. ‘I he taimi ‘oku hoko ai ha fa’ahinga lototaha mo e mālohi pehení, ‘e hoko mai leva ha ivi fakalangi ki he tokotaha kotoa pē he misioná pea he ‘ikai lava ke “ta’ofi e laka kimu’á ‘a e ngāué.” Ko e founa ‘eni ‘oku “laka atu ai e mo’oni ‘a e ‘Otuá ‘i he loto-to’á, faka’ei’eiki mo tau’atāina.”¹

‘Oku tau ma’u ‘a e falala ko iá ‘i he taimi ‘oku ‘ikai ke ‘i ai ha hoko vaivai ‘i he seiní, pea ‘ikai ava e teunga taú. Ko e founa ‘oku ikuna ai e ongoongoleléi ko hono tau’i e kovi mo e me’a ‘oku halá—ko e fuakava ‘e taha ‘i he taimi, ko ha tokotaha fakafo’ituitui ‘e taha ‘i he taimi, mo ha faifekau ‘e taha ‘i he taimi.

Ko e ‘uhinga ia na’e fakahā ai ‘e he ‘Eikí ki he kau taki ki mu’a ‘o e Siasí, “Feha’i’aki ‘a kimoutolu ke ngāue ‘i he mā’oni’oni kakato ‘i hoku ‘aó—koe’uhi ‘e fakatatau ki ho’omou fai ‘ení, ‘a e nāunau ‘e tānaki mai ki he pule’anga kuo mou ma’ú” (T&F 43:9–10).

Ko e lea ia ‘oku ‘uhinga ki he fuakavá. Ko e me’a tofu pē ia ‘oku tau ‘alu ke fai ‘i he tempalé—ke ha ‘i kitautolu ki he ‘Eikí pea feako’aki pea ‘i he mālohi ko iá ke “ngāue ‘i he mā’oni’oni kakato.” Pea ‘e toki hoko mai leva e mālohi mo e nāunau kiate kitautolu mo ‘etau ngāué. Ko e me’a tofu pē ia na’e folofola mai ai e ‘Eikí ki hono tauhi e fuakavá, “Ko au, ko e ‘Eikí, ‘oku ou ha’isia, ‘o ka mou ka fai ‘a e me’a ‘oku ou lea’akí; ka ‘o ka ‘ikai te mou fai ‘a ia ‘oku ou lea’akí, ‘oku ‘ikai hamou tala’ofa” (T&F 82:10).

Falala mai kiate au. Ko e ki ki he ngāué ni ko hono tauhi ‘etau ngaahi fuakavá. Ko e founa pē ia te tau lava ke ma’u mo fakahaa’i ai e mālohi faka’otuá. ‘Oku mou ma’u e folofola ‘a e ‘Eikí kau ki he kaveinga ko iá.

Te ke ‘alu ki he tempalé ke teuteu ai ki ho’o ngāue fakafaifekau. Tauhi kotoa e ngaahi fuakava na’á ke fai aí. Ko e ngaahi fakapapau ia ‘oku fu’u toputapu pea na’a tau fai fakatāutaha ia ki he ‘etau Tamai ‘i Hēvaní.

Ko ha Fuakava ke Fakamo’oni

‘I he’eku kole ke mou fai ‘ení, ‘oku ou loto pē ke mou ‘ilo’i te u fai mo e me’a

tatau. Te u tauhi mo ‘eku ngaahi fuakavá. Ko e taha e ngaahi fuakava ko iá, ko e hoko ko ha mēmipa ‘o e Kōlomu ‘o e Kau ‘Aposetolo ‘e Toko Hongofulu Mā Uá, ko ha fakamo’oni makehe “ki he huafa ‘o Kalaisí ‘i he māmaní kotoa” (T&F 107:23). ‘I hono tauhi ko ia ‘eku ngaahi fuakavá, ‘oku ‘ikai ngata pē he’eku fakamo’oni he ‘ahó ni ki he ‘Eiki ko Sīsū Kalaisí mo Hono tutukí, ka ko ha fakamo’oni au—na’e uiui’i, fakanofa, fakamafai’i ke ‘ave e fakamo’oni ko iá ki he māmaní. ‘Oku ou fiefia ke kau he ngāue ko iá, ‘e hoku ngaahi kaungāme’a kei talavou.

‘Oku ou ‘ilo’i ‘oku mo’ui e ‘Otuá, pea ko Ia pē ‘etau Tamai ‘i Hēvaní, pea te Ne tauhi ‘Ene ngaahi tala’ofa kiate kitautolú ke ta’engata. ‘Oku ou ‘ilo’i ko e Kalaisí ‘a Sīsū, ko e ‘Alo pē Ia ‘e Taha ‘o e Tamai ‘i he kakanó, pea ko e Fakamo’ui ‘o e māmaní. ‘Oku ou ‘ilo’i na’á Ne mamahi’ia, tauta’a toto, pea pekia ka tau lava ke ma’u e mo’ui ta’engatá.

‘Oku ou ‘ilo na’e hā ‘a e Tamai mo e ‘Aló ki he tamasi’i palōfita ko Siosefa Sāmitá, ko e palōfita ma’ongo’onga ‘o e kuonga fakakosipeli ko ‘ení, ‘a ia na’e lilingi hono totó ko ha fakamo’oni ki hono uiui’i, ko e faka’ilonga taupotu ia ‘o e mateaki’i ‘ene fuakavá. ‘Oku ou ‘ilo ko e ngaahi kī fakakikite ko ‘ení na’e ‘omi hokohoko ta’emotuhia ia ki ha kau tangata kehe ‘e toko 15 ‘o a’u mai ki he ‘ahó ni ‘a ia ‘oku ma’u ia ‘i he ngāue fakapalōfita ‘a Palesiteni Tōmasi S. Monisoní, ko e taula’eiki lahi pule ia ‘a e ‘Otuá ‘i māmani he ‘aho ní.

‘Oku mo’oni ‘a e ngāué ni. ‘Oku mo’oni ‘a e ngaahi leá ni. ‘Oku ou ‘ilo ‘oku nau tu’u tau’atāina mei ha fa’ahinga tangata pe fefine fakamatelie kuo mo’ui. ‘Oku ou ‘ilo ko e ngaahi fakahā ia ‘a e Laumālie Mā’oni’oní, ‘a ia ‘oku ‘omi ai e fakahinohino ki he’eku mo’uí mo ha ‘uhinga ki he’eku fakamo’oni pea fekau’i mai au—kiate kimoutolu—ko ha fakamo’oni makehe ki he Huhu’i ‘o e māmaní. ■

Mei ha lea ‘i ha fakamafola fakasatelaite ma’á e kau faifekau na’e fai ‘i he ‘aho 25’ o ‘Epeleli 1997.

MA’U’ANGA FAKAMATALÁ

1. Joseph Smith, ‘i he *History of the Church*, 4:540.

KAU FINEMUI, TU'U HAKE PEA ULO ATU!

FAI 'E HE KAU PALESITENISĪ LAHI 'O E KAU FINEMUÍ

Ko e kaveinga 'o e Mutualé ki he ta'u ní ko ha ui ke ke hoko ko ha taki. Ko ha ui ia kiate koe ke ke taki-mu'a 'i he ma'á, tāú, mo e mā'oni'oni. Ko ha ui ia ke liliu e māmaní!

'I ho'o hoko ko e konga 'o e kautaha 'a e Kau Finemuí, na'e foaki atu kiate koe ha kahoa 'oku hā ai ha

tūhulu koula mo hinehina ke tui ke fakamanatu atu ko e finemui koe 'i he Siasi 'o Sīsū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní, pea te ke tu'uma'u he mo'oni mo e angatonú pea tu'u hake 'o fakaulo atu ho'o mā mā

ki he māmaní. 'Oku 'uhinga ia te ke faitotonu ki ho tu'unga fakalangi ko ha 'ofefine mahu'inga 'o e 'Otuá. 'Oku 'uhinga ia te ke tu'u ko ha fakamo'oni kiate Ia mo e Fakamo'uí " 'i he taimi kotoa pē pea 'i he me'a kotoa pē, pea 'i he feitu'u kotoa pē te mou 'i aī" (Mōsaia 18:9).

'Oku mau 'amanaki te ke tui

fakalaulaukau he ta'ú ni ho kahoa ko e fo'i tūhulú ke fakamanatu ko e fa'i-fa'itaki'anga koe ma'anautolu 'i ho tafa'akí. Te ke "ulo atu" 'i ho'o lotu faka'ahó, lau e Tohi 'a Molomoná, talangofua ki he ngaahi tu'unga mo'ui 'i he *Ki Hono Fakamālohia 'o e To'u Tupú*, pea malimali. 'Oku mau 'ilo'i ko ho'o tauhi ko ia e ngaahi fekaú mo mo'ui 'aki e ngaahi tu'unga mo'ui 'oku 'i he *Ki Hono Fakamālohia 'o e To'u Tupú*, 'e hā atu meiate koe 'a e fiefiá peá ke fe'unga ke tataki koe 'e he Laumālie Mā'oni'oni. 'E lava 'e he tataki ko 'ení 'o tokoni'i koe ke fai e ngaahi fili te ke fe'unga ai ke ma'u ha lekomeni tempalé.

'Oku mau fakamo'oni 'i he'emaui hoko ko e kau palesitenisī lahi 'o e Kau Finemuí, 'i ho'o fai e ngaahi me'á ni, 'e 'i ai e Fakamo'uí ke fakamaama ho halá. Na'á Ne tala'ofa mai kiate koe, "Pea te u hoko foki ko ho'omou maama . . . ; pea te u tofa 'a e hala kimu'a 'iate kimoutolú, 'o kapau te mou tauhi 'eku ngaahi fekaú; . . . pea te mou 'ilo ai ko au 'oku tataki 'a kimoutolú" (1 Nīfai 17:13). ■

KAVEINGA 'O E MUTUALÉ KI HE 2012

"Tu'u hake pea ulo atu, koe'uhí ke hoko 'a ho'omou mā mā ko ha fuka ki he ngaahi pule'angá" (T&F 115:5).

'Olungá: Elaine S. Dalton ('i lotó), palesiteni; Mary N. Cook (to'ohema), tokoni 'uluaki; mo Ann M. Dibb (to'omata'ú), tokoni uá. 'I 'olungá: David L. Beck ('i loto mālié), palesiteni; Larry M. Gibson (to'ohemá), tokoni 'uluaki; mo Adrián Ochoa (to'omata'ú), tokoni uá.

HOKO KO HA SĪPINGA HAOHAOA

FAI 'E HE KAU PALESITENISĪ LAHI 'O E KAU TALAVOŪ

Kau talavou 'o e Siasí—tikoni, akonaki, mo e kau taula'eiki faka'e'i'eiki 'o e Lakanga Taula'eiki Faka-'Ēloné—kuo mou to'o kiate kimoutolu 'a e huafa 'o e Fakamo'uí; 'oku mou ma'u Hono lakanga fakataula'eiki toputapú; kuo ui kimoutolu ke fai 'Ene ngāue pea tāpuekina kotoa kinautolu 'oku mou mahení. Ko e taimi 'eni ke fakahoko ai ho ngaahi fatongia 'i he lakanga fakataula'eiki pea “ulo atu” ko ha “fuka ki he ngaahi pule'angá” (T&F 115:5).

Ko e taimi 'eni ke “tuku ke ulo pehē ho'omou māmá 'i he 'ao 'o e kakaí, koe'uhí ke nau mamata ki ho'omou ngaahi ngāue leleí, pea fakamālo'ia 'a ho'omou Tamai 'a ia 'oku 'i he langí” (Mātiu 5:16). Ko Sīsū Kalaisi 'a e sipinga haohaoá. Feinga ke 'ilo'i Ia, muimui 'iate Ia, pea hoko 'o tatau ange mo Ia 'aki e talangofua ki He'ene ngaahi fekaú pea tauhi e ngaahi tu'unga mo'ui 'a e Siasí 'i hono fakamatala'i 'i he *Ki Hono Fakamālohi 'o e To'u Tupú*. 'I ho'o fai iá, te ke hoko ai ko ha maama lahi 'o e mālohi fakalaumālie kiate kinautolu 'oku mou feohí.

Na'e folofola 'a e 'Eikí, “Ke ma'a 'a kimoutolu 'oku fua e ngaahi ipu 'a e 'Eikí” (T&F 133:5). 'E hanga 'e he ma'a ho 'ulungāangá 'o 'ai ke ke ulo atu 'aki ha maama makehe ki he kau mēmipa ho uotí pe koló 'i ho'o fakafongā'i taau e Fakamo'uí 'i hono fakahoko e sākalamēniti toputapú

ma'anautolu he Sāpate kotoa.

Tokanga pea faka'aonga 'i e fainga-mālie he 'aho kotoa pē ke tokoni ki ho fāmīlī, kaungāme'á, kau mēmipa 'o e kōlomú, mo e ni'ihi kehé. Te ke hoko ko ha tokotaha fiefia 'i hono foaki e māmá ma'anautolu pea mo kinautolu 'oku nau siofi fakalongo-longo pē koé.

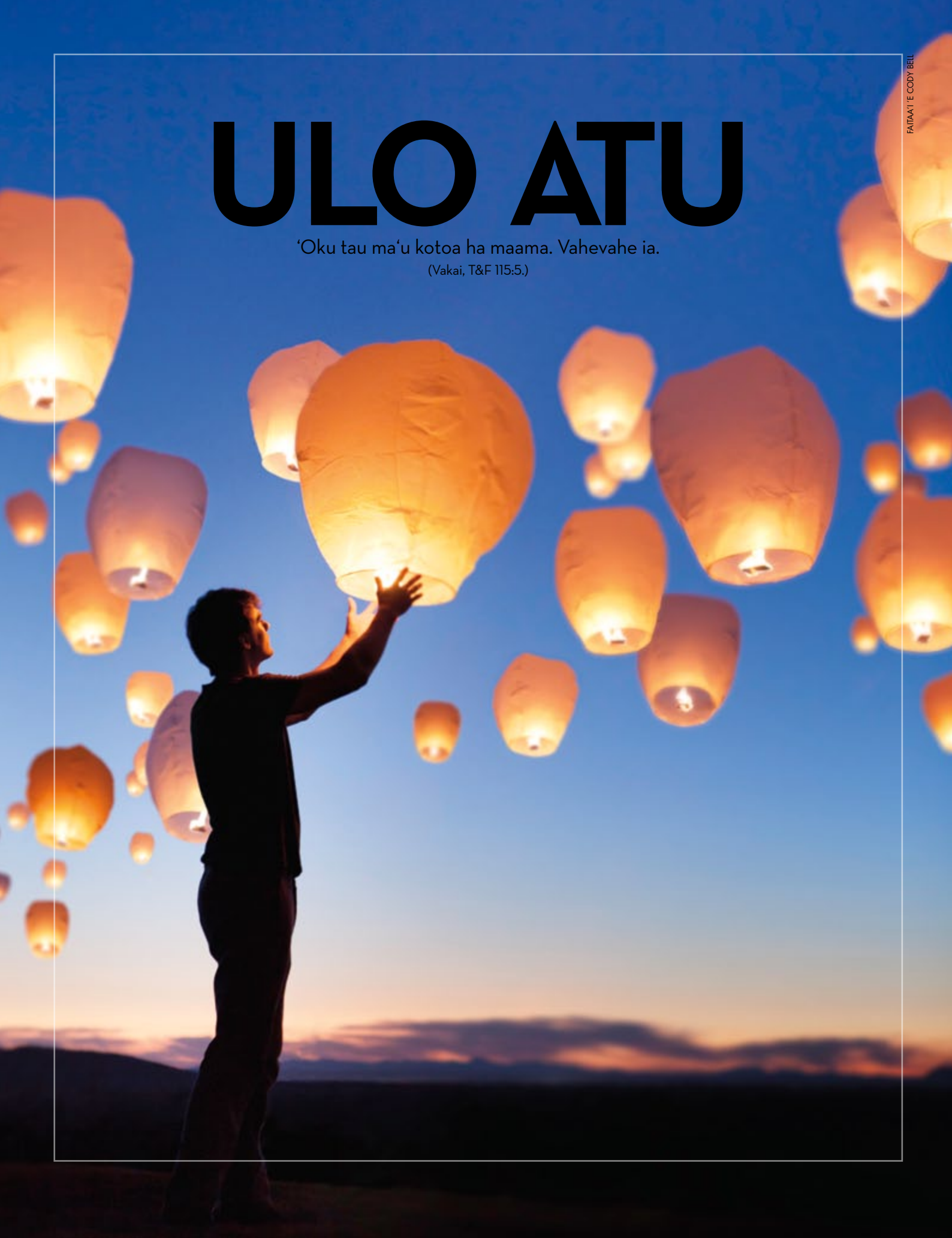
Ulo atu 'aki e fakakaungāme'a mo e anga'ofa mo'oní ki he taha kotoa pē. Vahevahe ki ho ngaahi kaungāme'á e ngaahi tāpuaki faka'ofa 'o e ngaahi ngāue 'a e Siasí mo e ngaahi akonaki 'o e ongoongoleleí. Ke ke loto-to'a pea faka'afe'i kinautolu ke ha'u ki he Maama mo e Mo'ui 'o e Māmaní—'a ia ko Sīsū Kalaisi.

'Oku mau 'ofa atu kiate kimoutolu. 'Oku mau lotua kimoutolu. 'Oku mau fakamo'oni atu 'oku 'ofa 'a e 'Eikí 'iate kimoutolu pea fie ma'u kimoutolu ke tokoni ke langa Hono pule'angá. Ko e taimi 'eni ke mou “tu'u hake pea ulo atu” 'i ho'o ma'u e lakanga fakataula'eiki mā'oní'oní. 'I ho'o faivelenga 'i he lakanga fakataula'eiki ni mo fakahoko ho fatongia ki he 'Otuá, 'e hoko ho'o māmá “ko ha fuka ki he ngaahi pule'angá.” ■

ULO ATU

'Oku tau ma'u kotoa ha maama. Vahevahe ia.
(Vakai, T&F 115:5.)

Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 115:5.

Na'e fekau 'e he 'Eikí ke tau tu'u hake pea ulo atu.

'Oku ou Pehē Kiate Kimoutolu Kotoa pē

Na'e fai 'e he 'Eikí ha fakahino-hino 'i he fakahā ko 'eni he 1838 'o kau ki hono langa ha tempale 'i he Hihifo Mama'ó, 'i Mīsuli kae 'uma'ā ha ngaahi fakakaukau kehe ki hono fokotu'u 'o Saioné. Na'á Ne toe 'omi foki mo e hingoa 'o Hono Siasí 'i he ngaahi 'aho faka'osí: Ko e Siasí 'o e Sīsū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní. Neongo na'e fai 'a e fakahā ko 'ení ki he kau taki 'o e 'aho ko iá, ka ko e fekau ke "tu'u hake pea ulo atu" 'oku 'uhinga ia kiate kitautolu kotoa he 'aho ní.

Tu'u Hake pea Ulo Atu

"'Oku 'i ai ha ngāue mahu'inga 'a e 'Eikí ma'amoutolu takitaha ke mou fai. 'Tu'u hake pea ulo atu, koe'uhí ke hoko 'a ho'omou māmá ko ha fuka ki he ngaahi pule'angá' (T&F 115:5). 'Okú Ne falala atu kiate koe, pea 'okú Ne ui mo falala te ke tu'u 'o mā'olunga ange pea ulo lahi ange 'i he ngaahi 'aho faingata'a kae faka'ofa ko 'ení."

Palesiteni Dieter F. Uchtdorf, Tokoni Ua 'i he Kau Palesitenisi 'Uluaki, "Your Right to Choose the Right," *New Era*, Aug. 2005, 8.

Ho'o Māmá

Te ke fakaulo fēfē atu ho'o māmá? Fakakaukau ki he ngaahi fakakaukau ko 'ení pea hiki 'i ho'o tohinoá ha ni'ihí ho'o ngaahi fakakaukau.

- Anga'ofa, angalelei pea loto fakatōkilalo.
- Tu'uma'u pea mo'ui'aki e ngaahi tu'unga mo'ui 'o e Siasí.
- Malimali pea faka'ali'ali e fiefia 'i hono mo'ui 'aki e ongoongoleleí.
- Vahevahe e ongoongoleleí ki ho ngaahi kaungāme'á.
- Fai ho'o fakamo'oni ki he mo'oni.

fekumi ki he nofo malú mo e ngaahi tāpuaki 'o Saioné."

'Eletā D. Todd Christofferson 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, "Ha'u ki Saione," *Liahona*, Nōvema 2008, 37.

Fuka

Faka'ilonga—ko ha me'a, ko e angamahení ko ha fuka 'oku ha 'i 'i 'olunga 'i ha fu'u pou pea ngāue 'aki ko ha feitu'u ke fakatahataha mai ki ai pe ko ha faka'ilonga. Vakai, Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 45:9.

["'Oku laka e kau to'o fuká 'i he 'otu mu'á koe'uhí ko ha me'a mahu'inga. 'Oku nau fakafofonga 'i 'a e me'a 'oku leleí mo faka'eieikí. 'Oku nau to'o ma'u pē 'enau fuká pe ngaahi faka'ilonga kehe ke fakahaa 'i ko hai kinautolu, 'a e taumu'á mo e uouangatahá. . . .

"'I he'etau hoko ko 'Ene kau to'o fuká, te tau tokoni ki he ni'ihí 'oku loto angatonú ke 'ilo' 'i 'a Sīsū. 'Oku 'ikai ke tau ta'alo holo e ngaahi fuká. . . . Ka 'i he'etau hoko ko e kau to'o fuka 'a Sīsū Kalaisi, 'oku tau loto mo hounga'ia ke 'ai Hono huafa topu-tapú kiate kitautolu. 'Oku tau kau ki He'ene ngāue 'aki hono fai ha fuakava.]"

'Eletā Russell M. Nelson 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, "Standards of the Lord's Standard Bearers," *Ensign*, Aug. 1991, 7.

Fakamatata 'a e 'ēritá: 'Oku 'ikai fakataumu'a 'a e pēsi ni ke fakamatata 'i faka'āuiliki e potufofolo kuo fili, ka ko ha kamata'anga pē ki ho'o ako 'a'au.

'Siasí 'o Sīsū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní.
5 Ko e mo'oni 'oku ou pehē kiate kimoutolu kotoa pē: "Tu'u hake pea ulo atu, koe'uhí ke hoko 'a ho'omou māmá ko ha fuka ki he ngaahi pule'angá;
6 Pea ke hoko 'a 'tānaki fakatahā ki he fonua ko 'Saioné, pea hono ngaahi 'siteiki' ko ha mahu'inga, pea ko ha 'u'ā'ānga

Ngaahi Pule'angá

"Pea 'i he 'ahó ní, 'oku tānaki fakatahā mai 'a e kakai 'o e 'Eikí 'mei he ngaahi fonuá' 'i he'enau tānaki fakatahā ki he ngaahi feohi'anga mo e ngaahi siteiki 'o e Siasí 'o Sīsū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní 'a ia kuo mafola atu 'i he ngaahi fonuá. . . . 'Oku ui mai 'a e 'Eikí kiate kitautolu ke tau hoko ko ha ngaahi fuka 'o e anga mā'oni'oni, ke tataki mai ki ai 'a kinautolu 'oku

NA'E FAKATOULALI 'E HE 'OTUÁ 'A E ONGO LOTÚ

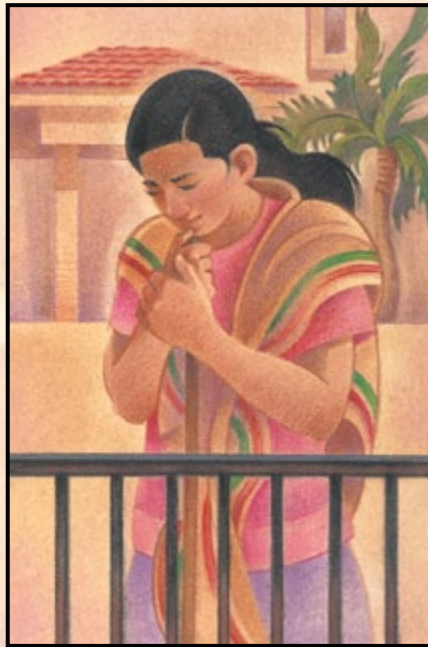
Fai 'e Carlos Iván Garmendía Pacheco

Lolotonga 'eku ngāue fakafaifekau 'i Tulango 'i Mekisikou, na'e fakatukupaa 'i 'e homau palesiteni fakamisioná homau misioná ke 'ai ha "uike 'o e feilaulau." Na'á ne kole mai ke mau toe feinga lahi ange 'i he tu'unga angamahení pea ngāue mālohi 'o fokotu'u ha ngaahi taumu'a pau lolotonga e uiké. Na'á ma tui mo hoku hoá kapau te ma feilaulau he founga ko 'ení, 'e tāpuekina kimaua 'e he 'Eikí pea te ma ma'u ha kakai tokolahi ke ako'i.

Neongo iá, lolotonga e uike feilaulau, na'e 'ikai pē ke ola lelei. Na'á ma lotomamahi he na'e 'ikai ke ma ma'u ha fāmili ke ako'i.

'I ha pongipongi 'e taha hili e uike ko iá, na'á ku sio mo hoku hoá ki he mape homa 'ēliá. Na'e fu'u lahi 'aupito homa 'ēliá, ka na'á ma ongo'i 'oku fie ma'u ke ma 'alu ki he feitu'u mama'o tahá.

Hili 'ema a'u ki aí, na'á ma lotu mo kole ki he Tamai Hēvaní pe ko e fē 'a e hala mo e 'api ke ma 'alu ki aí. 'I he 'osi 'ema lotú, na'á ma tafoki hake 'o sio ki he ngaahi halá kotoa. Na'á ma sio ki ha halanga lēlue ofi mai 'i ha fo'i mā'olunga. Na'á ma sio atu ki ha

fefine 'oku tangutu mo ha taufale 'o kuikui pē hono matá.

Na'e pehē atu hoku hoá, "Mālo e lelei!" pea 'i he fanongo mai 'a e fefiné, na'á ne tu'u hake 'o hoko atu 'ene tafí 'o hangē pē na'e 'ikai ai ha me'a ia 'e hokó. Pea na'á ma fakahā ange ki ai ko e ongo faifekau kimaua 'o e Siasi 'o Sīsū Kalaisí pea 'oku 'i ai ha'ama pōpoaki ma'ana. Na'á ne 'ave kimaua ki hono 'apí, pea fai ha'amau fealea'aki fakalaumālie mo'oni. Na'á ma fakamatala kau kia Siosefa Sāmīta mo 'ene 'alu ki ha vao 'akau 'o lotu ke 'ilo'i 'a e mo'oní, pea na'e 'a'ahi kiate ia 'a e 'Otuá ko e Tamai mo Sīsū Kalaisi ko e tali 'o 'ene lotú.

Na'á ne pehē mai kiate kimaua, " 'Oku mo'oni ia. 'Oku ou 'ilo 'oku tali 'e he 'Otuá 'etau lotú. 'I ho'omo

ui maí, na'á ku lotu 'o kole ki he 'Eikí ke 'omi ha taha te ne lava 'o taki au ki Hono halá, pea mo ho'omo a'u maí."

Na'á ma ongo'i e Laumālié, pea 'okú ma fakamo'oni na'e 'ave kimaua 'e he 'Otuá ki ai pea na'e 'osi fai foki 'ema lotu ke 'ilo'i pe ko hai 'i He'ene fānaú 'oku ne fie ma'u 'ema tokoní. Na'e vave e papitaiso 'a Sisitā Lufinā. 'I he ngaahi uike hoko maí na'e papi-taiso 'ene fānaú, makapuná pea mo e ni'ihī hono kaungā'apí—na'e fakakātoa ki ha kau papi ului 'e toko 20 'i he kongā ko ia homa 'ēliá. Na'e tataki kimaua 'e he 'Eikí kia Sisitā Lufina, pea ko ia 'a e matapā ke vahevahe ai e ongoongolelé ki hono fāmili mo e kaungā'apí.

'Oku ou 'ilo 'e tāpuaki'i kitautolu 'e he Tamai Hēvaní kapau te tau kole kiate Ia, ka 'e toki fakahoko ia hili 'Ene 'ahi'ahi'i 'etau tuí. 'Oku ou fakamālō ne u lava 'o hoko mo hoku hoá ko e me'angāue 'i he to'ukupu 'o e 'Eikí pea kumi e kakai 'oku nau mateuteu ke fanongo ki he pōpoaki 'o e ongoongolelé. 'Oku ou 'ilo 'oku 'ofa 'a e 'Otuá 'iate kitautolu pea kapau te tau kole te Ne fakahinohino'i kitautolu. ■

KE KE FAIVELENGA

Fai 'e 'Eletā
Gérald Caussé

'O e Kau Fitungofulú

TĀ FAKAĪTAĀ 'O E 'ATĀ 'E DAVID STOKER

‘Hoku ta’u 20, na’e pau ke u fai ha sivi mamafa ‘aupito kae lava ke tali au ki ha ‘apiako pisinisi ‘iloa ‘i Falanisē. Ne u ako ‘i ha ngaahi houa lahi he ‘aho kotoa pē he ta’u ‘e ua. Pea ne u kei ‘alu ma’u pē ki he lotú mo e ‘inisi-titiutí pea fakahoko hoku ngaahi fatongia ‘i he Siasí.

Ko e konga mahu’inga taha ‘o e sivi ‘a e ‘initaviú. Ne u ‘osi ‘initaviu foki mo ha ‘apiako ‘e taha, pea na’e ‘ikai ke ola lelei koe’uhi ko ‘enau ‘ilo ko ha mēmipa au ‘o e Siasí.

Ne u sivi leva ki he ‘apiako ne u fie ako mo’oni aí. Hili e kamata ‘a e ‘initaviú, na’e kamata ke ‘eke mai ‘e he kau fai ‘initaviú ha ngaahi fehu’i kau ki he me’a ‘oku ou fai he tuku e akó. Na’á ku ‘ilo’i ko e fehu’i ‘eni ‘e makatu’unga ai hono tali pe ta’etali au ki he akó. Ka na’á ku fakakaukau pē ‘o pehē te u tu’u faivelenga ‘i he ‘eku ngaahi tefito’i mo’oní.

Na’á ku talaange, “Ko ha mēmipa au ‘o e Siasí ‘o Sisū Kalaisi ‘o e Kau Mā’oni’oni ‘i he Ngaahi ‘Aho Kimui Ní,” pea ne u fakamoleki e miniti ‘e 15 ‘i hono fakamatala’i e me’a ‘oku ou fai ‘i he Siasí.

Na’e pehē mai ‘e he talékita ‘o e akó, “ ‘Okú ke ‘ilo, ‘oku ou fiefia ‘i ho’o lea ‘aki ‘ení. ‘I he ‘eku kei akó, na’á ku ako ‘i he ‘Tunaiteti Siteití, pea ko e taha hoku kaungāme’á ko ha tangata Māmonga. Ko ha tangata lelei ia pea anga’ofa. ‘Oku ou pehē ko e kakai lelei ‘aupito e kau Māmongá.”

He toki me’a fakafiefia ia! Ko e taha au ‘o e kau fuofua kanititeiti ‘o e ta’u ko iá na’e tali ke hū ki he ‘apiakó ni.

‘Oku ‘i ai ha lēsoni ‘e ua mei he talanoá ni. ‘Uluakí, ‘oku ‘ikai totonu ke tau ta’e toka’i e ivi tākiekina ‘oku tau ma’u ki he nī’ihi kehé. Uá, ‘oku totonu ke tau tu’u faivelenga ma’u pē ‘i he ‘etau ngaahi tefito’i mo’oní. Fai ho lelei tahá, pea ‘e tokoni’i koe ‘e he ‘Eikí he me’a ‘oku toé. ■

Maka, Ngahau mo e **Pulu Ngaohi mei he Sinoú**

*“Ka na’e iate ia ‘a e Laumālie ‘o e Eikí, ‘o ‘ikai ai lava ke tau
iate ia ‘a ‘enau ngaahi maká” (Hilamani 16:2).*

Fai ‘e David L. Frischknecht

Potungāue Nāunau Fakalēsoní
Makatu’unga ‘i ha talanoa mo’oni

Oku ‘ikai ko ha me’a fakafiefia ‘a e lue lalo ki ‘api he tuku ‘a e akó. ‘Oku ou fa’a fakakaukau ki he fika ‘oku ou fai mei ‘apí, mo e me’a ‘oku fai he kalasi fakamālohisinó, pea taimi ‘e ní’ihi ‘oku ‘ikai ha me’a ia ‘e fai ki ai ha fakakaukau.

Ka na’e kehe ‘a e ‘aho ia ko ‘ení. Na’e ‘ikai nonga hoku ‘atamáí. Na’á ku sio atu ki ha toko ua ne u fa’a va’inga mo ia—ko Siosi mo Mā-kisi—‘okú na ngaohi e pulu mei

he sinoú mo tuhu mai kiate au.

Na’e kaila mai ‘a Siosi mo ‘ene katá, “Tēvita, ha’u ki heni! ‘Okú ma fie faka’ali’ali atu ha me’a.”

Na’e kata foki mo Mākisi.

Na’e lahi ‘aki ‘e Siosi mo Mākisi ha ta’u ‘e taha ‘iate au, pea ‘e toe fu’u lalahi mo ‘ena toló. Ne u ‘ilo’i ‘e taimi sí’i pē kuo kamata ha’ana tolo ‘aki au e pulu sinoú. Neongo na’á na fa’a angalelei mai pē kiate au, ka ne u ‘ilo ne na fa’o ha ‘aisi he ngaahi fo’i pulu sinoú.

Ne u kamata fakakaukau ki ha ngaahi founa te u lava ke ta’ofi ai kinaua.

Lele ‘o kolosi he halá ke ‘oua te

na ma’u au? ‘Ikai, te na manuki’i au pea ui ‘aki au ha ngaahi hingoa fakaoli.

Lele ‘aki e oma tahá ke fakalaka ‘iate kinaua? ‘Ikai, ‘okú na ve’e vave ange kinaua ‘iate au pea ‘e vave pē ha’ana ma’u au.

Fēfē ke mau tautolo? ‘Oku ‘ikai ko ha fakakaukau lelei ia, he ‘okú na toko ua kau toko taha pē. Na’á na toe tu’u kinaua ‘i ha fo’i mā’olunga, pea ‘ikai ha feitu’u ia ke u toi ai.

Ne u fakakaukau ke fai ‘a e me’a ‘oku ngali fakapotopotó—lue lelei hake pē ‘o fakalaka ‘iate kinaua mo fakaongoongo ki hano tolo mai e ngaahi fo’i pulu sinoú.

‘I he’eku ofi ki he fo’i mā’olungá, ne ha’u ki hoku ‘atamaí ha fo’i fakakaukau. Ne u manatu’i ‘a Samuela ko e tangata Leimaná, ‘a ia na’á ne malanga’i e ongoongolelei mei he funga ‘aá. Na’e tolomaka’i pea fana ngahau’i ia ‘e he kakáí ko e ‘ikai ke nau sai’ia he’ene malangá.

Na’á ku ‘ilo na’e malu’i ‘e he ‘Eikí ‘a Samuela mei he maká mo e ngahaú. Mahalo te Ne ‘ai ke ‘oua na’a tau e ngaahi fo’i pulu sinou’i iate au.

Na’á ku lotu loto pē ‘o kole ki he Tamai Hēvaní ke ‘oua na’a tau ha fo’i pulu sinou’i iate au. Na’á ku ‘ilo’i ‘oku fie ma’u ke u to’a pea ‘oua ‘e veiveiua—hangē pē ko Samuelá. ‘I he’eku a’u ki he fo’i mā’olungá, ne u ‘ilo’i fakapapau he ‘ikai ke u lavea.

Pea hangē ko e me’a ne u ‘ilo’i ‘e hokó, na’e kamata ke ‘uha mai e ngaahi fo’i pulu ne ngaohi mei he sinou’i. Na’e ma’ali mai ha fo’i pulu ‘e ua ofi ki hoku ‘ulú pea ne u ongo’i ‘ene ma’ili haké. Na’e ‘i ai ha ngaahi fo’i pulu sinou ne fakalaka hake ‘i hoku umá, pea tō ha ni’ihi ‘i hoku va’é, ka na’e ‘ikai pē ke tau ia ‘iate au. Hala ke tau ha taha!

Na’e kei hoko atu pē e tolo ‘a e ongo tamaiki tangatá kae ‘oua ke u mama’o ‘aupito, ka ne u ‘ilo’i kuó u hao. Na’e ‘ikai ke fu’u fakafiefia fēfē hoko atu e fononga ki ‘apí—ka na’e ‘i ai pē ha me’a ne u fiefia ai. Na’e malu’i au hangē ko e tangata Leimana ko Samuelá. ‘Oku ou ‘ilo’i na’e tāpuekina au ‘e he lotú mo hono ngāue ‘aki e tui ki he ‘Eikí. ■

“ ‘Oku ou fakamo’oni ‘oku ‘uhingamālie ange ‘a e lotú ‘i he’etau kole ‘i he tui [pea ngāué].”

‘Eletā David A. Bednar ‘o e Kōlomu ‘o e Kau ‘Aposetolo ‘e Toko Hongofulu Mā Uá, “Kole ‘i he Tui,” *Liahona*, Mē 2008, 96.

KEINANGA 'i he Tohi 'a Molomoná

Na'e tokolahi e fānau 'i he kuonga 'o e Tohi 'a Molomoná na'a nau mamata kia Sīsū Kalaisi pea fanongo ki He'ene ngaahi folofolá. 'I ho'o lau mei he Tohi 'a Molomoná he uike takitaha 'o e ta'u ní, te ke lava foki ke fiefia he "keinanga 'i he folofola 'a Kalaisi" (2 Nifai 31:20).

'Ai ha taha lahi ke ne to'o 'a e piné pea to'o hake 'a e peesi valivali ko 'ení. Hili ho'o laukonga he uike takitaha, valivali kotoa e konga 'oku 'i ai e mata'ifika ki he uike ko iá. Vakai ki he peesi 62, ki he ngaahi fokotu'u 'o e me'a ke lau he uike takitaha. Te ke lava ke lau pē 'iate koe pe lau mo ho fāmilí.

NGAAHI TĀ FAKATĀ 'A SCOTT GREER

Fokotu'u ki he Laukonga Fakauike ki he "Keinanga 'i he Tohi 'a Molomoná"
(vakai, peesi 60–61)

UIKE	LAUKONGÁ	UIKE	LAUKONGÁ
1	Talateu ki he Tohi 'a Molomoná	29	'Alamā 20:1–28
2	1 Nifai 1:1–3, 18–20; 2:2–4; 3:2–7; 4:1–18	30	'Alamā 23:6–7, 16–18; 24:1–7, 16–27; 27:2–5, 14, 27–29
3	1 Nifai 8:2, 5–33	31	'Alamā 30:6–9, 12–14, 31–32, 35–39, 43–45, 49–50, 55–59
4	1 Nifai 16:9–10, 16–19, 23, 26, 28–32; 'Alamā 37:38–46	32	'Alamā 31:1, 5–7, 12–21, 37–38; 32:1, 5–6
5	1 Nifai 17:8–11, 16–19, 49–55; 18:1–4	33	'Alamā 32:26–43
6	2 Nifai 2:11–13, 22–27; 4:15–16; 31:5–8, 17–21	34	'Alamā 37:3, 6, 8–11, 14–15; 43:1–9, 16–17, 43–47; 44:16–20
7	2 Nifai 32:3–9; Sékope 7:1–20	35	'Alamā 46:1–5, 11–16, 19–20; 48:7–13, 22–23; 49:25–26, 28
8	Īnosi 1:1–13	36	'Alamā 50:25–36; 51:5–6, 11, 13–16, 20–22
9	Mōsaia 1:9–10, 18; 2:1–2, 5–8, 16–19; 3:17, 19; 4:9–10; 5:15	37	'Alamā 53:10–21; 56:2–11, 43–48, 55–56
10	Mōsaia 11:1–2, 20, 27–29; 12:1, 9, 14, 17–19, 35–36; 13:15–24	38	Hilamani 2:2–11; 5:4–13
11	Mōsaia 17:1–12, 20	39	Hilamani 5:20–50
12	Mōsaia 18:1–17	40	Hilamani 6:18–23; 7:6–13, 26–29; 8:1, 4, 10, 25–28
13	Mōsaia 21:1–15, 23–24	41	Hilamani 9:1–24
14	Mōsaia 21:29–35; 22	42	Hilamani 9:25–39; 10:1–6
15	Mōsaia 23:1–7, 19–26, 36–39	43	Hilamani 13:1–7; 14:2–8; 16:1–3; 3 Nifai 1:4–9
16	Mōsaia 24:8–25; 25:1, 14–19	44	3 Nifai 1:10–15, 21–23; 2:1–2; 8:2–7, 23; 9:1–2, 18–22
17	Mōsaia 27:6–24; 'Alamā 36:11–12, 16–24	45	3 Nifai 11:1–17, 23–26
18	Mōsaia 27:32–37; 28:1–9	46	3 Nifai 17:1–24
19	'Alamā 1:2–15; 2:1–9	47	3 Nifai 18:1–9, 19–21, 24, 35–39
20	'Alamā 2:10–18, 29–31; 5:1, 19, 26–27, 33	48	3 Nifai 19:11–26; 20:1; 27:1–8
21	'Alamā 6:7–8; 7:9–12; 8:1–22	49	3 Nifai 28:1–9; 4 Nifai 1:1, 15, 23–26; Molomona 1:1, 11–17
22	'Alamā 8:23–32; 9:1–8, 14–15	50	Molomona 2:1–2, 9, 23–24, 2 6–27; 3:2–3, 16–22
23	'Alamā 10:27–32; 11:21–46	51	'Eta 1:1, 33; 2:5, 16–25; 3:1, 4–14
24	'Alamā 12:1–7; 14:1–17	52	Molonai 10:3–23
25	'Alamā 14:18–29; 15:1–13		
26	'Alamā 17:1–3, 12–13, 17–39		
27	'Alamā 18:1–4, 8–35		
28	'Alamā 18:40–43; 19:1–2, 8–15, 18–19, 22–33		

Ko hono vahevahe mai 'e 'Eletā M. Lāsolo Pālāti 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uā ha ni'ihī 'o 'ene ngaahi fakakaukau ki he kaveinga ko 'eni.

TE U A'USIA FĒFĒ 'E KU NGAHI TAUMU'Ā?

'Oku fie ma'u ke tau ma'u e tui. 'Oku fie ma'u ke tau tui ki he 'Otuá. 'Oku fie ma'u ke tau tui ki he 'Eiki ko Sīsū Kalaisí. Ka 'oku fu'u fie ma'u mo'oni ke tau falala kiate kitautolu pē.

Te ke lava ke ikuna'i e ngaahi palopalema lahi 'i ho'o mo'uí, 'i ho'o fokotu'u ha taumu'a pea fakatukupaa'i koe fekau'aki mo e mapule'i kitá ke lava'i ai e taumu'a ko iá. Faka'aonga'i ho ivi ke fai e ngaahi me'a ko ia 'e ma'u ai ha leleí.

Kapau 'oku mā'oni'oni ho'o ngaahi taumu'a pea fakahoko ia.

Kuo pau ke ke fakatupulaki ha holi ke fakalalaka'i e taukei 'i hono fokotu'u ha ngaahi taumu'a taau mo mo'oni.

TOOMATA'U: TĀ FAKĀTĀTAI 'E DILLEEN MARSH

'E lava ke ke faka'aonga'i e lēsoni mo e 'ekitiviti ko 'enī ke lahi ange ai ho'o 'ilo ki he kaveinga 'a e Palaimelí ki he māhina ní.

Ko e TAU'ATĀINA KE FILÍ

ko e Me'āfoaki Ia ke Tau Fili Mā'atautolu Pē

Na'e pehē atu e tangata'eikí, "Suliana, 'ofa ke ke ma'u ha 'āho fā'ele'i fiefia!" Na'á ne 'oange leva ha puha kia Suliana 'oku kofukofu 'aki ha pepa ngingila pea ha'i 'aki ha lipine.

Na'e malimali 'a Suliana. Na'á ne fiefia ke ma'u ha me'a'ofa mei he'ene tamaí pea 'ikai ke fa'a tatali ke fakaava e puhá.

'Okú ke fiefia nai hangē ko Sulianá he taimi 'okú ke ma'u ai ha me'a'ofá? Na'e foaki mai kiate kitautolu takitaha 'e he Tamai Hēvaní ha me'a'ofa mahu'inga.

Na'e ui ia ko e tau'atāina ke filí. Ko e tau'atāina ke filí ko ho'o malava ke fai pē ho'o filí.

Ki mu'a pea tau ha'u ki he māmaní, na'e 'ikai loto 'a Sētane ia ke lava ha taha 'o fai ha'ane fili. Na'á ne loto ke fakamālohi'i kitautolu ke tau ha'u ki māmani pea fai e me'a 'okú ne loto ke tau faí. Ka na'e 'afio'i 'e he Tamai Hēvaní 'oku mahu'inga ke tau fai 'etau filí. 'Oku tau toe ofi ange ki he 'Otuá mo Sīsū Kalaisi 'i he fili kotoa pē 'oku tonú. 'Okú na loto ke tau fai 'a e filí 'oku totonú kae lava ke tau toe foki hake 'o nofo fakataha mo Kinaua.

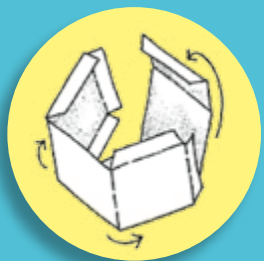
'Oku tau ako he ta'ú ni 'i he Palaimelí 'a e founga te tau faka'aonga'i ai 'etau tau'atāina ke filí 'i he FKT—fili ki he totonú! ■

Ngaahi Hiva mo e Folofola

- "As a Child of God," 2012 *Outline for Sharing Time*, 28
- 2 Nifai 2:27.

Ko Koe Pē

Fakakaukau 'i ha efafi ki he ngaahi fili na'á ke fai he lolotonga 'o e 'ahó. Tā ha fakatāta, hiki ha fo'i maau, pe fa'u ha fo'i hiva kau ki he ngaahi fili lelei na'á ke faí.

Va'inga FKT

Te ke lava ke fai e fo'i va'inga ko 'enī mo ho fāmilī ke ako lahi ange ai ki he tau'atāina ke filī. Kosi 'o to'o e fo'i kiupī pea fakapipiki ia ki ha pepa fefeka. Pelu e kiupī 'o hangē ko 'ene hā atu 'i 'olungā, pea kuluu'i ia 'o tuku ke mōmoa.

Tangutu fakafuopotopoto mo ho fāmilī. 'Ai ha taha ke ne teka'i e fo'i kiupī pea lau e me'a 'oku hanga ki 'olungā. Fakamatala 'o kau ki he ngaahi fili kehekehe 'e lava ke fai 'i ha fa'ahinga tūkunga pē. Ko e hā e me'a 'e hoko 'i he fo'i fili taki-taha? 'Ave 'a e fo'i kiupī ki he tokotaha hokó ke ne teka'i.

'Oku tangutu ofi kiate koe ha tamasi'i fo'ou 'i he kalasi.

.....
Ko e hā ho'o me'a 'e fai?

'Oku fie va'inga ho ki'i tuofefiné mo koe mo ho kaungāme'á.

.....
Ko e hā ho'o me'a 'e fai?

'Oku kole mai 'a Selemaia pe te ne lava ke hiki fakakāinga atu ki ho'o ngāue fakaako mei 'apí.

.....
Ko e hā ho'o me'a 'e fai?

'Oku fakaafe'i koe 'e Mātini ke mo sio faiva he 'aho Sāpaté.
.....
Ko e hā ho'o me'a 'e fai?

'Oku fakamamahi'i 'a Lia 'i 'apiako.
.....
Ko e hā ho'o me'a 'e fai?

'Oku angakovi ho tokouā kiate koe.
.....
Ko e hā ho'o me'a 'e fai?

'Oku Ako'i Mai 'e he Tohi 'a Molomoná 'o kau Kia Sīsū Kalaisi

Fai 'e Diane L. Mangum

Oku fakamatala'i mai e Fuakava Motu'á 'o kau kia Sīsū Kalaisi ki mu'a peá Ne ha'u ki he māmaní. Na'e ui ia ko Sihova. Na'e fakamatala'i 'e he Fuakava Motu'á e kakai ne muimui kia Sihová.

Ko e Fuakava Fo'ou ko ha tohi folofola ia 'okú ne fakahaa'i mai kiate kitautolu e mo'ui 'a Sīsū he māmaní. Na'e tohi 'e He'ene kau ākongá 'o kai ki He'ene mo'ui mo 'Ene ngaahi akonakí.

Na'e ongo mai e le'o 'o e 'Eikí ki he 'atamai 'o 'Īnosí 'i he taimi na'e lotu aí.

Na'e mamata e tokoua 'o Sēletí kia Sīsū Kalaisi.

'Oku toe ako mai foki e Tohi 'a Molomoná 'o kau kia Sīsū Kalaisi mo e kakai na'e muimui kiate Iá.

Na'e kamata e Tohi 'a Molomoná 'i Selusalema lolotonga e taimi 'o e Fuakava Motu'á, ko e meimei ta'u ia 'e 600 ki mu'a pea toki 'alo'i mai 'a Sīsū. 'Oku fakamatala ai kau kia Lihai mo hono fāmili mo 'enau fononga ki he fonua 'o e tala'ofá, 'a ia na'e mama'o 'aupito ia 'i he 'ōsení 'i he Maama Fo'ou.

Na'e ako'i 'e he kau palōfita 'o e Tohi 'a Molomoná 'e hā'ele mai 'a Sīsū ki he māmaní. Na'a nau toe ako'i foki 'e ma'u e fiefiá 'i he fakatomala pea muimui kia Sīsū Kalaisí.

Hili hono tutuki pea toetu'u 'a Sīsū 'i Selusalemá, na'á Ne 'a'ahi ki he Maama Fo'ou 'o ako'i e kakaí. Na'á Ne ako'i e papitaisó, sākalamēnití, mo e anga e 'ofa ki he ni'ihī kehé. Na'á Ne fokotu'u ha siasi pea tuku ki ai ha kau 'Aposetolo 'e toko

Na'e mamata 'a Lihai kia Sīsū Kalaisi 'i ha misi pe me'a-hā-mai.

Na'e ako'i 'e he Tu'i ko Peni-simaní 'a e kakai 'o kau ki he Fakalelei 'a Sīsūú.

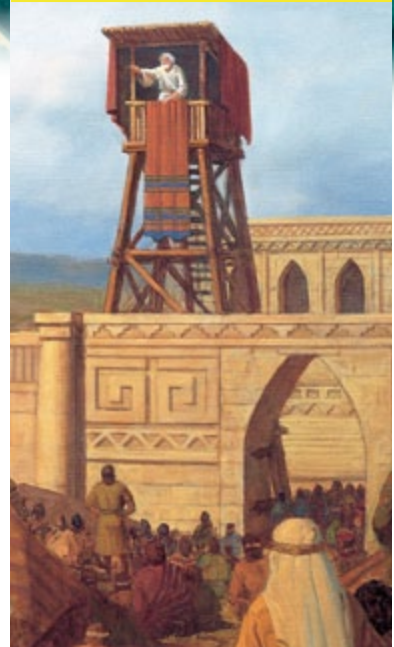
hongofulu mā ua. Na'á Ne 'omi e fānaú 'o tāpuaki'i kinautolu, 'o hangē ko ia na'á Ne fai 'i he Fua-kava Fo'ou.

Na'e vaevahe 'e he kau palōfita 'o e Tohi 'a Molomoná 'enau fakamo'oni kia Sīsū Kalaisí, 'o hangē pē ko e kau palōfita 'i he Tohi Tapú.

Ko Molonai 'a e palōfita fakamui-muitaha 'i he Tohi 'a Molomoná, 'a ia na'e mo'ui he ta'u 'e 400 hili e 'a'ahi atu 'a Sīsū ki he Maama Fo'ou.

Na'e tohi 'e Molonai ki mu'a peá ne pekiá 'e lava ke 'ilo 'e he taha kotoa pē 'okú ne lau e Tohi 'a Molomoná hono mo'oni kapau te ne lotu 'i he tui. Na'e fakaafe'i 'e Molonai 'a e taha kotoa pē ke "ha'u kia Kalaisi" (Molonai 10:32).

'E lava foki e fānau 'i he 'aho ní 'o lotu ke nau ma'u ha fakamo'oni ki hono mo'oni 'o e Tohi 'a Molomoná pea ko Sīsū Kalaisi 'a honau Fakamo'uí. ■

FAKAKAUNGĀME'A HE PASIFIKI

Fai 'e Jane Hansen Lassetter

Ihe taimi na'e teuteu ai e fānau ako neesi mei he 'Univēsiti Pilikihami 'Tongí ke nau folau ki Tongá, na'a nau fakakaukau ko e me'a lelei ki he fānau mei 'Iutaá ke nau fakakaungāme'a ki he fānau 'i Tongá.

Ko ia na'e kole ai e fānau akó ki he fānau Palaimeli 'o e Uooti 'Oke Hila Hiva 'o Polovo 'i 'Iutaá ke nau tā ha ngaahi fakatātā ma'á e fānau 'i Tongá. Na'a nau toe faitaa 'i foki mo e fānau.

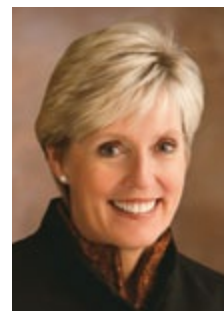
'I he'enau a'u ki Tongá, na'e tokoni e fānau ako nēsí 'i he taimi fe'inasi'aki 'a e Uooti Neiafu Tolú. Na'á nau 'ave ki he fānau takitaha ha fakatātā mo ha la'itā 'o e fānau mei 'Iutaá. Na'e fiefia e fānau ke ako kau ki honau ngaahi kaungāme'a mei 'Iutaá.

Na'e tā leva 'e he fānau ha ngaahi fakatātā ma'á e fānau 'i 'Iutaá. Ne 'i ai ha ni'ihí na'a nau tohi ha ngaahi fakamatala kau kiate kinautolu mo e anga e mo'ui 'i Tongá. Na'e 'i ai ha ngaahi pōpoaki na'e tohi 'i he lea faka-Pilitāniá pea ni'ihí 'i he lea faka-Tongá. Na'e

hanga leva 'e he'enau palesiteni Palaimeli 'o liliu ki he lea faka-Pilitāniá e ngaahi pōpoaki na'e lea faka-Tongá. Na'e faitaa 'i leva 'e he fānau ako nēsí 'a e fānau.

Na'e tohi 'e ha tamasi'i 'e taha, "Oku ou va'inga 'akapulu, pea 'oku fu'u 'afu 'aupito 'a Tonga." Na'e tohi 'e ha ki'i ta'ahine, "Oku ou sai'ia ho la'itā. 'Okú ke faka'ofa 'ofa 'aupito. 'Oku ou manako he hivá, hangē pē ko koé." Na'e tohi ha taha 'o kau ki he Palaimeli mo fakahaa 'i 'ene 'ofá: "Ko 'eku lēsoni he 'aho ní na'e fekau-'aki ia mo e kau palōfitá. 'Oku ou 'ofa lahi atu kiate kimoutolu!" ■

'Okú Ne 'I ai

Fai 'e Rosemary M. Wixom

Palesiteni Lahi 'o e Palaimeli

*“Na'a mau fakahā hake
homau laumālié 'i he lotu ki
he 'Otuá, ke ne fakamālohi 'i
'a kimautilu”*
(*Alamā 58:10*).

Na'e 'ā hake ha taha homa ngaahi fohá 'a ia na'e ta'u 11, ne langa hono 'ulú. Ne u fakakaukau ko ha'ane 'āmio pē ke 'oua na'a 'alu ki he akó, ka ne u fakatokanga 'i na'e fu'u mofi 'aupito. Ne u 'ave ia ki he toketaá, pea tuai-e-kemo kuo mau leleaki 'i ia ki falemahaki. Na'e sivi 'i ia 'o 'ilo 'okú ne puke he mofi'utó 'o uesia hono filosilivá, ko ha mahaki mātu'aki fakatu'utāmaki.

'I he faka'au ke kovi ange e tu'unga na'e 'i ai, na'e kamata leva ke hamu. Na'e kole mai e toke-taá ke u hū kitu'a mei he lokí. 'I he'eku lue atu he loto falé na'á ku manavasi 'i pea kamata ke u tangi. Na'e ala

mai ha fefine ne 'ikai ke ma maheni 'o ne puke atu au. Na'á ku lotu le'olahi ki he Tamai Hēvaní ke ne tokoni 'i 'eku tamá pea ke lelei 'a e me'a hono kotoa. Na'á ku manatu 'i 'eku ongo 'i nonga 'aupito.

Na'e fai ha tafa ki he'eku tamá pea fakaakeake 'i ha ngaahi uike lahi. 'Okú ne mo'ui lelei he 'ahó ni, 'osi mali pea ko e tamai ia ki ha ongo tamaiki fefine faka'ofa'ofa. Na'e hoko e me'a ko 'ení ko ha sīpinga lelei ia kiate au ki he mālohi 'o e lotú.

'Oku 'i ai ha hiva 'a e Palaimeli 'oku ui ko e "Lotu 'a ha Kí 'i Tamasi'i." 'Okú ne fai e fehu'i, "Tamai Hēvani 'okú ke 'i ai? 'Okú ke ongo 'i nai si'eku lotú?" (*Tohi Hiva 'a e Fānaú, 6*).

Pea ko e talí: ko e 'io, 'okú Ne 'i ai.

Kapau 'okú ke fa'a fifili pe 'oku mo'ui 'a e Tamai Hēvaní, pea 'oku taimi leva ke ke tū'ulutui 'o 'eke hake, "Tamai Hēvani, 'okú Ke mo'ui? Na'á ku nofo mo'oni mo Koe ki mu'a peá u toki ha'u ki he māmani? 'E lava ke u toe foki hake 'o nofo fakataha mo Koe?"

Te Ne tali ho'o lotú. Te Ne 'ai ke ke 'ilo 'i 'okú Ne 'i ai. 'Oku 'ikai te ke teitei tuēnoa. 'Oku tau fie ma'u Ia he houa kotoa pē, pea 'okú Ne 'i ai ma'u pē ma'atautolu. ■

Ko e Kofu Totonú

Fai 'e Sarah Chow

Makatu'unga 'i ha talanoa mo'oni

"Ka ke 'i he kakai tuí ko e faka'ilonga" (1 Tímote 4:12).

4. Na'e sai'ia 'a 'Ana 'i he ongo faifekau fefine 'i honau uōtí. Na'a nau lulululu he lotú, peá na malimali kiate ia he taimi na'á ne ta'ata'alo atu ai he halá, peá na lotu mo hono fāmílí 'i he taimi na'á na ha'u ai ki he ma'u me'atokoni efiāfí.

5. Na'e 'ikai ke fa'a tatali 'a 'Ana he 'aho Sāpaté ke sio e ongo faifekau 'i hono kofu fo'ou. 'I he 'enau fetaulaki he lotú, na'á ne ki'i māfulifuli holo ke na sio ange.

'Oku ou hangē pē ko kimouá he taimí ni!

6. 'Okú ke hangē pē ko kimauá.

Pea 'oku 'ikai ke ke fotu pē 'o hangē ha faifekau; ko ha faifekau koe!

7. Na'e talamai 'e ho'o fa'eé na'á ke lotua kimaua he uiké kotoa 'o hangē ko e me'a na'á ma kole atu ke ke faí. Pea sio ki hē! 'Okú ma ha'u 'eni mo ha taha ki he lotú he 'ahó ni. Na'e tokoni 'i kimaua 'e ho'o lotú.

Fakamālo atu ki he faifekau ko 'Aná.

'E Lava Ke u Hoko he Taimí ni ko ha Faifekau!

Fai 'e Hikari Loftus mo Hilary Watkins Lemon

Oku feinga 'a 'Ana ke muimui he ngaahi sippinga 'a e kau faifekau. Muimui he fakahinohino 'i laló ke ne lava ai 'o fai e ngaahi fili 'e tokoni'i ai ia ke hoko ko ha faifekau he taimí ni.

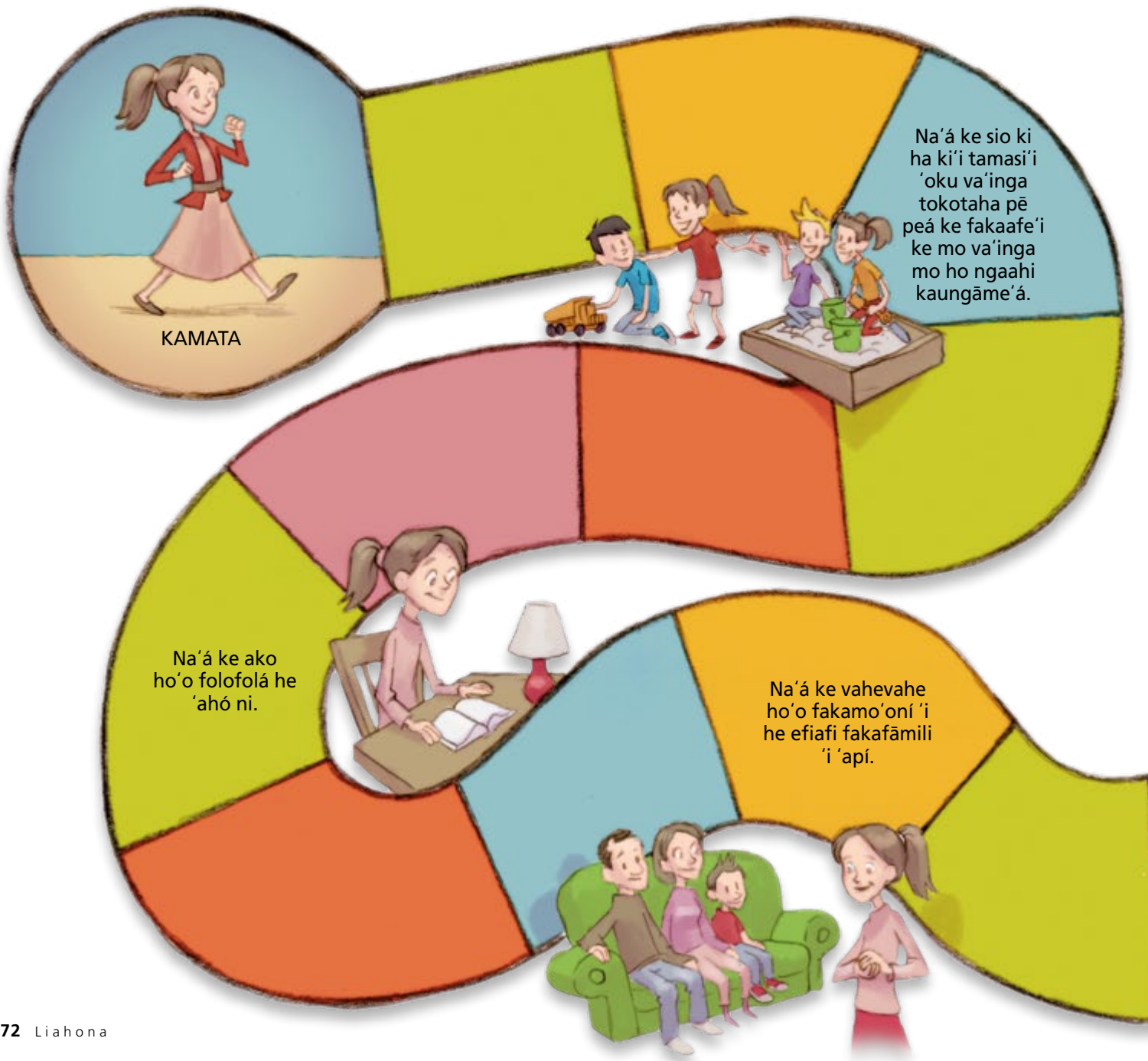
Me'a Te ke Fie Ma'ú: ko ha fo'i lulu pe la'i pepa 'e ono kuo fakafika mei he 1 ki he 6 kuo fa'o 'i ha ki'i tangai

pepa; fo'i koini 'e taha, tenga'i piini mōmoa, pe ngaahi me'a iiki ma'á e taha kotoa.

Founga 'o e Va'ingá: 'E to'o 'e he tokotaha va'inga kotoa ha ki'i me'a si'isi'i ke ne faka'aonga'i ko 'ene me'ava'inga. Te nau tau-fetongi hono teka'i ha fo'i lulu pe toho ha fika mei he tangaí,

pea 'unu'i 'aki ho'o me'ava'ingá 'o fakatatau ki he lahi e fo'i fiká. Kapau te ke a'u ki he me'a 'oku talamai ai ha me'a kau ki he ngāue fakafaifekau, toe tānaki atu mo ha fo'i 'unu 'e taha ki mu'a. Taufetongi pē kae 'oua ke kolosi e taha kotoa he laine faka'osí, 'a ia 'oku tali mai ai e kau faifekau!

TĀ FAKATĀTA'I 'E JAKE PARKER

NGAAHI TOKONI MA'Á E MĀTU'Á

Talanoa ki ho'o fānāú 'o kau ki he hanga 'e he teunga tāú 'o fakahā 'a e faka'apa'apa ki he Tamai Hēvaní mo kinautolú. Fehu'i kiate kinautolu pe ko e hā e 'uhinga 'oku teunga taau ai e kau faifekaú.

Fakakaukau ke vahevahe ki ho'o fānāú ho'o fakamo'oni kau ki he ngāue fakafaifekaú. Te ke lava 'o vahevahe e talanoa ki ho fakaulú, vahevahe ha me'a ne ke a'usia he ngāue fakafaifekaú, pe lea he mahu'inga kiate koe 'o e ngāue fakafaifekaú.

Na'á ke 'apasia lolotonga e lotú.

Na'á ke tokoni ki ho'o fa'eé ke pelu e foó.

Fakamālō atu 'i ho'o hoko ko ha fai-fekau lelei!

Na'á ke manatu'i ke ke lotua e kau faifekaú.

'Osi

Na'á ke fakakaukau ki he Fakamo'uí lolotonga e sākalamēnití.

Ngaahi Ongongo ‘o e Siasí

Ke ma’u ha ngaahi ongoongo lahi ange ki he Siasí mo e ngaahi me’a ‘oku hokó, hū ki he news.lds.org.

Fakatupulaki ‘e he Ngaahi Senitā ma’á e Kakai Lalahi Kei Talavou e To’u Tangata Kei Tupu Haké

Fai ‘e Stephanie Jean Johnson

Ngaahi Makasini ‘a e Siasí

Oku ‘ikai ngata pē hono malu ‘i ‘e he ngaahi senitā ma’á e kakai lalahi kei talavou ‘a e to’u tangata kei tupu haké mei he ngaahi ‘ahi’ahi ‘a e māmaní—ka ‘oku nau teuteu ‘i foki e kau taki lolotonga ‘o e Siasí mo e kau taki ‘o e kaha’ú ke nau liliu ‘a e māmaní.

‘Oku hoko e ngaahi senitā ma’á e kakai lalahi kei talavou ko ha fakalahi ki he polo-kalama ‘inisititiutí—‘a ia ‘oku lahi taha hono faka’aonga ‘i ‘i Tulope—‘oku fakahoko ai e ngaahi kalasi fakalotú pea toe hoko foki ko ha feitu’u ke fakataha ki ai e kakai lalahi kei talavou ‘o fai e ngaahi ‘ekitiviti, ‘o kamata pē mei he fei me’atokoní ‘o a’u ki he ngāue fakaako ke fai mei ‘apí mo e va’inga Pingi Pongó pea mo e vahevahe atu ‘o e ongoongoleléi.

Tupulaki ‘a e Siasí ‘o Fakafou ‘i he Kakai Lalahi Kei Talavou

Na’e kamata e ngaahi senitā ma’á e kakai lalahi kei talavou ofi ki he faka’osinga ‘o e 2003, ‘aki hono fakaava ‘o ha senitā ‘e fā ‘i Koupeniheikeni, ‘i Tenima’ake; mo Pealini, Hemipeeki, mo Lipisiki ‘i Siamane. Ne toe hokohoko atu hono pou pou ‘i ‘Eletā L. Tomu Peuli ‘o e Kōlomu ‘o e Kau ‘Apostolo ‘e Toko Hongofulu Mā Uá e tupulaki ‘o e polo-kalama ko ‘eni ne kamata ‘i he taimi ne uiui ‘ai ia ‘e Palesiteni Kōtoni B. Hingikeli (1910–2008) ke ne tokanga ‘i e ‘Ēlia ‘Iulope Lotolotó ‘i he 2004.

Fakataua ki he fakamatala ‘a ‘Ēlika Sotá, ko e tokoni talēkita lolotonga ia ‘o e semineli mo e ‘inisititiutí ‘i ‘Iulopé, ko e tokolahi ‘o e kau taki lakanga fakataula’eiki ‘i ‘Iulope he taimi ko iá ne si’i hifo honau ta’u motu ‘a he ta’u 30.

Na’e pehē ‘e Misa Sota, “Na’e kaunga lahi ki he kakai lalahi kei talavou mo e kau taki lakanga fakataula’eiki ‘i he tapa kotoa pē ‘i ‘Iulopé ‘a e ue’i fakalaumalie ko ia na’e ma’u ‘e ‘Eletā Peuli ‘e fakafou ‘iate kinautolu ‘i he vaha’a ‘o e ta’u 18 mo e 30 ‘a e tupu ‘a e Siasí ‘i ‘Iulopé.” Na’e hoko atu ‘ene fakamatalá ‘o pehē ‘oku kei felāve ‘i pē ‘a e ue’i ko ‘eni na’e ongo’i ‘e ‘Eletā Peuli mo e kakai lalahi kei talavou he ‘ahó ni “he ‘oku tokoni ia ke mahino

kiate kinautolu ‘a ‘enau fatongia ‘aki e tupulaki ‘a e Siasí.”

‘I he ‘aho ní, ‘oku laka hake ‘i he ngaahi senitā ‘e 140 ‘i ‘Iulope, mo e senitā kehe ‘e 30 ‘oku kei fai e ngāue ki ai. ‘Oku nau hanga kotoa ‘o teuteu ‘i e to’u tangata kei tupu haké ke nau fakamafola atu ‘a e ongoongoleléi ki māmani.

Ko Hono Langa Hake ‘o e Pule’angá mo e Feohi Fakakaungāme’á ‘i Noaue

Ko e taha ‘o e ngaahi senitā lahi ‘oku ako ai ‘a e kakai lalahi kei talavou ki he founa hono langa hake ‘o e pule’angá ‘a e senitā ma’á e kakai lalahi kei talavou ‘i ‘Osilou ‘i Noaue. Hangē ko Matila Kuilameti mei Falanisee. Na’e kamata ako ‘i ia ‘e he kau faifekau ‘i ha senitā ‘i Pālesi ‘i he 2009 hili ia hano fakaafe ‘i ‘e hano kaungāme’a ke ne toe ako lahi ange kau ki he ongoongoleléi.

Na’e papitaiso ‘a Sisitā Kuilameti ‘i he 2010 pea ne hiki leva ki Noaue ‘i ha ta’u ‘e taha, ‘a ia ne kei hokohoko atu ai pē hono tokoni ‘i ia ‘e he senitā ma’á e kakai lalahi kei talavou ke tupulaki ‘ene fakamo’oni.

Na’e pehē ‘e Sisitā Kuilameti, “Na’e hoko mo’oni pē ‘a e senitaá ko haku toe ‘api ‘e taha. Na’e fakalata ange ‘aupito ia ‘i hoku lokimohe ‘i ‘apiakó. Ne hangē pē e ongo faifekau matu’otu’a he senitaá ko ha’aku ongomātu’á—ko ha ongome’a lelei ke u ma’u mei ai ha fakafiemalie mo ha fale ‘i. Ne u lava ‘o ‘alu ki he ongomātu’a faifekau, ‘o tatau pē ‘i Pālesi mo ‘Osilou, ‘o mau talanoa ki he ongoongoleléi ‘a ia ne ‘ikai ke u lava ke fai ‘i ‘api he ko au pē foki ‘i hoku fāmilí ne kau ki he Siasí.”

Na’e papitaiso ‘a Semi Pasineti ‘i he 2009, pea ko ia pē ‘i hono fāmilí ‘oku kau ki he Siasí. Ne tokoni foki ‘ene ngāue fakafiefekau ‘i he senitā ‘Osilou ke vahevahe ai e ongoongoleléi mo hono kāngá ‘i he taimi na’á ne foki ai ke ‘a’ahi kiate kinautolu ‘i Nipoló. Na’á ne fakamatala ‘i kiate kinautolu ‘a e lakanga fakataula’eiki mo e Tohi ‘a Molomoná, hili ia ha’ane tokoni ki he kau faifekau ke ako ‘i ‘a e ngaahi tefito ‘i mo’oni tatau pē ki ha kakai kehe ‘i ‘Osilou.

'Oku hoko 'a e ngaahi senitā ma'ā e kakai lalahi kei talavou' ko ha feitu'u tānaki-anga 'e lava ke teuteu ai 'a e to'u tangata kei tupu hakē ke tākiekina 'a māmani ki he lelei 'aki 'a e pōpoaki 'o e ongoongolelei.

Na'e pehē 'e Misa Pasineti, "Na'e fie ma'u 'e hoku fāmīlī ke nau ma'u 'a e ongo tatau mo ia ne u ma'ū. Kuo nau mātā 'a e faikehekehe 'o Semi kimu'ā mo Semi hili 'e ne tali e ongoongolelei. Na'e 'ikai ha 'amanaki lelei kiate au kimu'a. Ne 'ikai ke u lelei'ia 'i ha me'a. Hili hoku papitaisō, ne u fa'aha'u ki he senitaā pea ne lelei ange e me'a kotoa 'o laka ange ia he taimi kimu'ā."

'Oku 'ikai ko Misa Pasineti pē kuō ne ongo'i hono tokoni'i mo ue'i ia 'e he Laumāliē 'i he senitaā. Na'e ngāue 'a Penisimani Kea 'o Sikotilanī he ongo taimi tutuku 'a e akō kuo 'osī 'i 'Osilou pea 'okū ne 'ilo'i ko ha feitu'u e senitaā 'okū ne mana'u 'i ai 'a e ngaahi me'a ko ia 'oku mahu'inga tahā.

Na'e pehē 'e Misa Kea, " 'Oku hoko e senitaā ko hoku hūfanga'anga mei māmani. 'Oku ou ongo'i mo'oni ai 'a e melinō mo e malū. 'Oku ou pehē ko e taha 'o e ngaahi me'a fakalotolahi taha kuō u a'usiā ko e lava ke u tangutu 'i he senitaā, kae tautefito 'eni ki he efiāfi fakafāmīli 'i 'apī, 'o talanoa ki he ngaahi me'a 'oku fekau'aki mo'oni mo kimautilū, 'a e ngaahi me'a na'a mau faingata'a'ia aī. Kuo fakamanatu mai 'e he ngaahi me'a ko 'eni ne u a'usiā 'a hono mahu'inga 'o e ngaahi tefito'i mo'oni mahinongofua 'o e ongoongolelei."

Fakatupulaki 'o e Kakai Lalahi Kei Talavou' mo e Kau Taki 'o e Kaha'ū

'Oku 'ikai ko hono tokoni'i pē 'e he ngaahi senitā ma'ā e kakai lalahi kei talavou' 'a e to'u tupū ke nau fakamālohia honau ngaahi kaungāme'ā mo e fāmīlī 'i he ongoongolelei, ka 'oku toe ope atu ia ai. 'Oku nau teu'i ha kau takimu'a. 'Oku ui ha kakai lalahi kei talavou ke nau fetongitongi 'i he hoko ko ha kau taki 'i ha ngaahi fakataha alēlea 'i he ngaahi senitaā 'o nau palani ai 'a e ngaahi 'ekitiviti' mo ha ngaahi kalasi kehekehe ke fai.

'I hono a'usia e fa'ahinga me'ā ni 'e Papulā Matovu mei 'Tukanitā ka 'oku hoko ko e fefine'i fonua 'o Noaue he taimi ni, na'ā ne pehē kuō ne ma'u ai "'a e faingamālie ke ne a'usia tonu e 'ofa 'a e 'Otuā ma'ā e kotoa 'o 'Ene fānaū. Kuō ne fakamālohia 'eku fakamo'oni ki hono fokotu'u 'o e Siasī. Kuō ne ako'i foki au he 'ikai lava ke langa 'a e pule'anga 'o e 'Otuā 'e ha toko taha pē, ka 'i he ngāue fakataha 'a ha tokolahi, 'i he uouangataha."

Lolotonga e ako 'a e kakai lalahi kei talavou' ke nau lava 'o ngāue 'i he ngaahi fatongia 'i he Siasī he kaha'ū, 'oku nau toe a'usia foki 'a e ngaahi me'a 'e tokoni'i ai kinautolu ke nau hoko ko ha ngaahi hoa mo ha mātu'a lavame'a. Te nau mateuteu ke liliu 'a e māmani, 'o 'ikai 'i he kaka'i pē ka 'i 'api foki.

Na'e pehē 'e Siale Solenisoni, 'a ia na'ā ne ngāue mo hono uaifi ko Naniseē 'i he senitā 'i Tolonihaumi 'i Noaue, "Ko e ngaahi tefito'i mo'oni fakatakimu'a ko ia 'oku ako 'i ha fakataha alēlea 'a e kakai lalahi kei talavou', ko e ngaahi tefito'i mo'oni tatau pē ia 'e tokoni lelei ki he kakai lalahi kei talavou' 'i ha'anau hoko ko ha mātu'ā—'a e fa'a kātaki, fetu'utaki, fai fakahinohinō mo e tuku ke faka'aonga 'i 'e he kaka'i 'enau tau'atāina ke filī ke fakakakato 'aki ha ngāue, mo e muimui ki he ngaahi ue'i 'a e Laumāliē."

'E kei hokohoko atu ai pē 'a hono fakafepaki' 'e he ngaahi senitā ma'ā e kakai lalahi kei talavou' 'a e tupu fakautuutu 'a e faiangahalā 'i māmani 'aki 'enau ngāue ke fakapapau'i 'oku toe vave ange 'a e tupu fakautuutu 'a e kau taki 'o e Siasī ki he kaha'ū.

Na'e pehē 'e Misa Sota, " 'Oku ō mai e kakai lalahi kei talavou' ki he ngaahi senitaā ke 'ilo'i 'a e ongoongolelei, 'o 'ikai 'i ha founa ke nau fakakaukau pē ki ai ka 'i ha'anau faka'aonga 'i 'a e ngaahi tefito'i mo'oni 'o hono vahevahe atu 'o e ongoongolelei mo tokoni'i honau ngaahi kaungāme'a 'oku 'ikai ke tau tui tatau. 'Oku hanga 'e he ngaahi senitaā 'o tokoni'i ha to'u tangata fo'ou mo mateuteu ke nau vēkeveke 'i he ngāue ma'ā e 'Eikī mo ha tūkufua ta'engata." ■

Kau Atu e Kāingalotu 'i Pilitānia mo Palāsila ki ha Ngaahi 'Aho Ngāue Tokoni

Talu pē mei hono fakaafē 'i 'e he Kau Palesitenisi 'Uluaki 'a e mēmipa kotoa 'o e Siasí 'i 'Epeleli ne toki 'osí ke nau kau mai 'i ha 'aho ngāue tokoni lolotonga e ta'u hoko maí, mo hono tali lelei ia 'e he Kāingalotú 'i māmani hono kotoa. Kuo kau mai ha ngaahi 'iuniti 'i ha pule'anga 'e ua—Pilitānia mo Palāsila—ki ha ngāue fakataha 'a e kāingalotú 'i hona takitaha fonua.

Pilitānia

Na'e fakataha mai he 'aho Mōnite, ko hono 5 'o Sepitema 2011, ha kāingalotu mei ha siteiki 'e 11 'i 'Ingilani, fakataha mo e Palesiteni Faka'eliá, ko Palesiteni 'Ēliki W. Kopeisiki (Erich W. Kopschke) 'o e Kau Fitungofulú, ki ha ngāue 'a e

Nima Fietokoní 'i he feitu'u ko 'eni ko Tottenham Marshes.

Na'e 'ikai ngata pē 'i hono faka'ilonga 'i 'e he me'á ni 'a e ta'u 'e 75 'o e polokalama uelofea 'a e Siasí ka ko hono toe kamata fakapule'anga 'o e Ngāue Fakama'a 'o e Kolomu'a ko Lonitoni ki he 2011. Na'e ngāue 'a e kāingalotú 'i ha houa 'e nima—'i ha'anau fengāue'aki mo e 'ōfisi 'o e pulekoló—ki hono huo, tō ha ngaahi ngoue matala 'i'akau, tutu'u e 'akau, tā hifo e 'ulu'akau kuo fu'u lalahí, mo hiko e vevé mei he Pa'ake Tele'a Lii.

'I he 'aho tatau pē ne kau atu ai mo e kāingalotu 'i ha ngaahi feitu'u kehe 'o Lonitoni ki he ngaahi ngāue 'a e Nima Fie Tokoni 'i he ongo falemahaki ma'á e fānaú ko e Haven House Children's Hospice

mo e Richard House Childrens Hospice.

'I he Richard House, na'e vali ai 'e ha kāingalotu 'e toko 18 'o e Uooti Situletifōtí ha 'ōfisi, nau huo, tutu'u 'akau, tafi e 'apí, mo fakalelei 'i e ngaahi me'angāue. Na'e pehē 'e Sālote 'Ilela, ko e pule ngāue ki he ngāue na'e fai 'i he Richard House, ko e fuofua fetu'utaki 'eni 'a e falemahakí mo e Siasí.

Na'á ne pehē, "Na'e ongo kiate au 'a e vēkeveke mo e fiefia na'e fakahoko 'aki 'e he kau ngāue tokoni 'enau ngaahi ngāue. Na'a mo e ki 'i ngāue faingofua hangē ko hono tafi 'o ha 'alu'angá na'e fai 'aki ia 'a e lelei tahá."

'I he ngaahi māhina lahi kuo 'osí, kuo fokotu'utu'u e kāingalotu 'o e Siasí 'i Pilitānia Lahi mo 'Ailani Tokelaú mo nau kau ki

Ne laka hake he siteiki 'e 11 mei 'Ingilani ne nau fakataha mai 'i he 'aho 5 'o Sepitema 2011, ke fakahoko ha ngāue tokoni 'i ha ngaahi feitu'u kehe-kehe 'e tolu 'i Lonitoni mo e ngaahi feitu'u takatakai ai.

TAA 'I HE ANGALELEI 'A LINDSEY PHILLIPS

ha ngaahi ngāue tokoni lahi 'i he pule'angá kotoa.

Palāsila

I he 'aho 30 'o Siulai 2011, ne sāketi engeenga 'atā 'a Palāsila kotoa 'i ha ngaahi ngāue tokoni 'e laungeau ko hono fakamanatu 'o e ta'u 12 'o e Nima Fie Tokoni Māmongá, 'a ia ko ha polokalama 'a e Siasí 'o Sisū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní 'oku fai ai e feinga ke fakahoko 'a e ngāue tokoni 'i he tukui koló mo e tokoni kiate kinautolu 'oku faingata'a'ia 'i ha fakatamaki 'oku hoko.

Na'e kamata foki 'a e Nima Fie Tokoni Māmongá 'i Māosi Kei 'Asitami (*Māos que Ajudam*) 'i Palāsila ko ha founa ke fakamaheni ai 'a e ngaahi kau-ngāme'á mo e kaungā'apí mo e ngaahi ngāue tokoni 'ofa fakae-tangata 'a e Siasí. 'Oku hoko ia he taimí ni ko ha me'a lahi 'oku fakahoko fakata'u.

Na'e fakafonu 'aki 'a e 'aho ngāue tokoni 'o e ta'u ní 'a e hiva, kakata, mo e pasipasi lolotonga ia 'oku tafi 'e ha kakai tangata, kakai fefine, mo e fānau 'e toko 120,000 'a e ngaahi halá, fakama'a e ngaahi 'apiakó, ngaohi e ngaahi pa'aké ke faka-'ofa'ofa, pea kau ki ha ngaahi ngāue tokoni kehe 'i he fonua lahi taha mo tokolahi taha 'i 'Amelika Latiná. Na'e kau fakataha e kāingalotu 'o e Siasí mo e kakai 'o e tukui koló 'i hono fakahoko ha ngāue tokoni 'e 'aonga ki he tokotaha kotoa pē.

Na'e fakataha ha kau ngāue tokoni 'e toko 6,000 tupu 'i Pelo Holisonitei, Lesafí, mo Pahia ke fakafepakí 'i e mofi tengí. Na'e fakama'a 'e ha kau ngāue tokoni 'i Lio ti Sinelo 'a e ngaahi 'apiako 'a e pule'angá mo e ngaahi senitā

ki he mo'ui leleí. Na'e fakama'a 'e ha kau ngāue tokoni 'e toko 1,500 'i Pōto 'Alekilí ha ngaahi 'apiako, pea kau atu ha ní'hi ki ha ngaahi ako ki he faka'ehi'ehi mei hono ngāue 'aki 'o e faito'o kona tapú.

Na'e lahi hake he māhina 'e ua kimu'a he 'aho ngāue tokoní mo e ngāue ha kau ngāue tokoni 'e toko 500 ki hono tānaki 'o e me'akai tokoní 'o foaki atu ia ki ha ngaahi fāmili faingata'a'ia 'e 175 'i Sā Hosei 'i he 'aho 30 'o Siulai.

Ne foaki 'e he kāingalotu 'o e Siasí 'i Pulūmenou ha me'akai pāuni 'e 300 (kk 'e 136) ki he *Casa de Apoio às Crianças Portadoras de Mielomeningocele e Neoplasia* (Fale 'Oku Tokoni 'i ai e Fānau 'Oku Mamatea mo 'i ai ha Ngungú). Na'e ako 'i foki 'e ha kau ngāue tokoni ki he 'apí ni 'a e ngaahi tefito 'i mo'oni hono tokonaki mo tauhi e me'akaí.

Na'e pehē 'e ha tokotaha ngāue fakasōsiale ko 'Atiliane J. Pekesi Lufi, "E tokoni e ngaahi founa ne mau akó ke mau tauhi e me'akaí 'i homau feleokó he 'oku lahi e maumau 'emau me'akaí tupu mei he hau-hau 'a e 'eá." ■

Fakamatala 'a e 'Ētitá: *Vahe-vahe e me'a ne ke a'usia 'i ho 'Aho Ngāue Tokoní 'i he lds.org/service/welfare-75th-anniversary.*

FAKAMATALA FAKAMUIMUITAHÁ

Na'e totonu ke peheni 'a e fakamatala ki he tā he peesi 73 'o e *Liahona* 'o 'Okatopa 2011 "Faitaa' i e Megan Tolman." ■

Fanongonongo 'a e Kaveinga 'o e Mutualé ki he 2012: "Tu'u Hake pea Ulo Atu"

Ko e kaveinga 'o e Mutualé ki he 2012 ko e "Tu'u hake pea ulo atu, koe'uhí ke hoko 'a ho'omou māmá ko ha fuka ki he ngaahi pule'angá" (Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 115:5).

Ko e potufolofolá ni na'e foaki ia ko e kongá 'o ha fakahā ki he Palōfita ko Siosefa Sāmitá 'i Hihifo Mama'o 'i Mísuli, USA, 'i he 1838 pea na'e fai ia ki he kau 'ōfisa pule 'o e Siasí 'i he taimi ko iá, ka 'i he'ene hoko ko e kaveinga 'o e Mutualé, 'oku faka'aonga 'i foki ia ki he to'u tupu ta'u 12 ki he 18 'o e Siasí hono kotoa.

'E lava ke faka'aonga 'i e kaveingá ko e fakalahi ki he ngaahi polokalama kamata 'o e Mutualé, ko ha tefito ki he lea 'a e to'u tupú 'i he houalotu sākalamēnití, pea ke fakatefito ai 'a e ngaahi 'ekitivití 'a e to'u tupú hangē ko e nofo kemí, ngaahi konifelenisi 'a e to'u tupú, mo e ngaahi fakataha'anga fakalaumālié. 'E lava foki ke fakatefito ai 'a e ngaahi polokalama fakafonua makehé mo e ngaahi 'ekitivití hulo-hula kehe, hiva, mo e tulama.

'Oku fokotu'u mai mei he kau taki 'o e Siasí ke fakafe'iloaki 'e he kau taki fakalotofonua 'o e to'u tupú 'a e kaveingá 'aki 'a e fo'i DVD ko e *Strength of Youth Media 2012: Arise and Shine Forth*, 'a ia 'e 'oatu ki he ngaahi 'iunití 'i Nōvema 2011.

'E lava ke faka'aonga 'i 'a e DVD ko 'ení ko ha fakalahi ki he ngaahi fakatahá, ngaahi kalasí, konifelenisi 'a e to'u tupú, mo e ngaahi 'ekitivití kehe pē 'a e to'u tupú lolotonga e ta'ú pea 'e ma'u atu ia 'i he lea faka-Kenitoní, Pilitānia, Falanisē, Siamane, 'Itali, Siapani, Kōlea, Manitalini, Potukali, Lūsia, mo e faka-Sipeini.

'E lava ke ma'u atu mo ha ngaahi nāunau tokoni lahi ange 'i he makasini *Liahonā* mo e *New Era* pea 'i he LDS.org 'i he kamata'anga 'o e 2012. ■

A'u e 'Initanetí ki he Ngaahi Falelotu he Funga 'o e Māmani

'Oku palani e Siasí ke fakahoko ki he peseti 'e 85 'o e ngaahi falelotú 'i māmani katoa 'a e 'Initanetí 'a ia 'e vave 'aupito 'ene ngāué, pea 'e lava 'a e hū ki ai ta'e toe ngāue 'aki ha uaea, ka ko e me'a fa'iteliha pē.

'E lava ke hū ai e kāingalotú ki he saiti 'o e kau ngāue 'a e Siasí 'o kau ki he ngāue 'a e hisitōlia fakafāmilí mei honau ngaahi falelotú pē; 'e malava ai 'e he kau taki 'o e Siasí ke tauhi e ngaahi lekōtí, fakahū e ngaahi pepa ngāue fakafaifekau, mo kau 'i he ngaahi fakamafola ako fakatakimu'á; pea 'e lava ke faka'aonga'i ai 'e he kau faia'akó 'a e ngaahi mītiá kuo fa'u 'e he Siasí ko ha fakalahi ki he 'enau ngaahi lēsoni. ■

Tokoni 'a e Siasí ki he Honge 'i 'Afilika Hahaké

'Oku laka hake 'i he kakai 'e toko 11.5 miliona 'i 'Afilika Hahake 'oku nau fie ma'u fakavavevave ha tokoni 'i he tu'unga 'oku nau 'i ai 'i he 'ikai ha 'uhá, ko ia 'oku ngāue fakataha ai e Siasí mo ha ngaahi kautaha lahi ke fai ha tokoni ki he hongé 'i he me'akai, faito'o, ngaahi nāunau ki he mo'ui leleí, mo e nofo'angá.

Ko e kāingalotu 'e fie tokoni ki he ngāué ni 'e lava pē ke nau foaki ki he pa'anga tokoni 'ofa fakaaetangá. ■

Ako Fo'ou 'i he Mala'e Ngāue Fakafaifekau ko e Fakalahi ki he Ako he MTC

'Oku 'omi 'e ha polokalama na'e kamata 'i 'Aokosi 'o e 2011 ha toe uike kehe 'e 12 'o hono ako'i 'o e kau faifekau ne nau toki mavahe mai mei he senitā ako'anga fakafaifekau.

Na'e fakamatala 'e Lisiate Hitoni, ko e talēkita 'o e MTC 'i Polovó 'o pehē, 'oku 'ikai ko ha polokalama fo'ou e toe ako ko 'eni 'i he mala'e ngāue fakafaifekau, ka ko hano toe fakalahi atu pē 'o e ako na'e fai 'e he kau faifekau 'i he MTC.

Na'á ne pehē, "oku fakahinohino 'e he tohi lēsoni ko e 'Uluaki Uike 'e 12 ki he kau faifekau hoa takí mo honau ngaahi hoa ngāue fakafaifekau fo'ou 'a e ngaahi ma'u'anga tokoni 'i he *Malanga'aki 'Eku Ongoongoletí* te nau fie ma'u lahi taha 'i honau 'uluaki uike 'e 12. Ko ha fakahinohino ia ki he founa te nau . . . hoko kakato ai ko ha kau tamaio'eiki 'a e 'Eikí 'i he vave tahá."

Na'e meimei ke faka'aonga'i 'e he kau palesiteni fakamisioná 'a e ngaahi nāunau ako ma'á e kau faifekau fo'ou 'i he mala'e ngāue fakafaifekau—'a ia 'oku kau ai 'a e ngaahi tohi ako 'e tolu mo e vitiō fo'ou ki he ako mo e hoá—'i he taimi pē ko iá. ■

Lau ha me'a lahi ange kau ki he ngaahi talanoá ni—mo ha ngaahi talanoa kehe lahi—'i he news.lds.org.

Ko e Tempale Seni Salavatoa 'Ela Salavatoá ko e tempale 'aki ia hono 135 'o e Siasí 'oku lolotonga faka'aonga'i 'i he māmani pea ko e tempale hono fā 'i 'Amelika Lotolotó.

Fakatapui e Tempale Seni Salavatoá

Na'e fakatapui e Tempale Seni Salavatoa 'Ela Salavatoa 'i he 'aho Sāpate, 21 'o 'Aokosi 2011, 'e Palesiteni Henelí B. 'Aealingi, ko e Tokoni 'Uluaki 'i he Kau Palesiteni 'Uluakí. Ko e tempale 'aki ia hono fā 'o e Siasí 'i 'Amelika Lotolotó mo e fika 135 'i māmani katoa.

Ne kau mai ha kakai 'e toko 26,000 nai ki he ongo fakafiefia fakafonua he 'aho Tokonaki, 20 'o 'Aokosi, 'a ia ne toe fakamatala'i ai 'a e hisitōlia fakafōnua faka'ofō'ofa 'o e feitu'ú 'i he hivá mo e ngaahi faivá.

'Oku Fakaafe'i 'e he Create.LDS.org 'a e Kāingalotú ke Nau Tānaki Mai 'Enau Ngaahi Faile ke Fai Ki Ai ha Fanongo

Kuo fakaafe'i 'e he Siasí e kāingalotú ke nau fakahū mai ha ngaahi mūsika mo ha ngaahi faile kehe pē ke fai ki ai ha fanongo ki he create.lds.org ke faka'aonga'i 'i he Mormon Channel Radio pea 'i he ngaahi mītia kehe 'a e Siasí. 'E lava foki ke lau 'e he kāingalotú 'a e fakaikiiki 'o e fakaafé 'i he news.lds.org (fekumi 'o faka'aonga'i 'a e "create.lds.org") pea 'e lava pē ke fakahū e 'ū failé 'i he create.lds.org.

Ma'u he 'Initanetí 'a e Fakamatala 'i 'o e Taimi Fe'inasi'akí ki he 2012

Kuo 'osi fakahā 'e he kau palesiteni lahi 'o e Palaimelí ko e kaveinga 'o e taimi fe'inasi'akí ki he 2012 ko e "Fili ki he Totonú." 'E lava ke hū e kau palesiteni 'o e Palaimelí ki he "Primary" 'i he konga ko e **Serving in the Church** 'i he **LDS.org**.

'I he kuohilí, na'e 'ave ki he ngaahi 'iunití 'i Siulai 'o e ta'u takitaha ha tatau 'e 10 'o e polokalamá, ka ko'e'uhí ko e 'ikai ma'u e 'Initanetí he ngaahi feitu'u 'e nī'ihī, 'e ta'ofi hono meili atu 'i Siulai kae 'oatu ki he 'iuniti takitaha ha tatau 'e 3 'o fakata'u ki he fakahokohoko 'o e polokalama fakata'ú. ■

Ko ha Me'angāue Mālohi

Kuó u totongi ma'u pē 'eku *Liahoná*, ka 'i he taimi ne u māmālohi ai peé, na'e 'ikai ke u fá'a toutou lau ia. Lolotonga 'eku fakama'a ha kōpate 'i ha 'aho 'e taha, ne u ma'u hake ha ngaahi Liahona motu'a 'aupito. 'I hé'eku lau hifo kinautolú, ne ma'u 'eku tokangá 'e ha talanoa 'e taha. Ko ha talanoa ki ha fefine na'e ta'u lahi 'ene māmālohi pē pea na'e 'ikai pē toe fakakaukau ia ke foki ki he siasí. Ka ne ue'i fakalaumālie ha pīsope ke ui ia ki ha fatongia, peá ne lí'aki ai hono ngaahi 'ulungāanga na'e koví kae foki. Na'e ongo 'aupito kiate au 'a e talanoá ni—ko e fuofua sitepu ia ki hé'eku foki 'o mālohi he Siasí. Kuo 'osi 'eni ha ngaahi ta'u lahi mei ai, pea 'oku hoko 'a e *Liahoná* ko ha me'angāue mālohi 'i homau 'apí. 'Oku tokoni'i kimautilu 'e he fale'i, fakahinohino, mo e ngaahi fakamo'oni 'i he makasiní 'i he 'aho kotoa pē.

Moema Lima Salles Broedel, Palásia

Ngaahi Talanoa ma'á e Fānaú—mo e Kakai Lalahi

Ko e fá'ē au 'a ha tamasi'i ke sí'i, pea 'oku ou manako ke lau kiate ia 'a e ngaahi talanoa mā'á e fānaú mei he *Liahoná*'i he pō kotoa pē kimu'a pea mohé. Kuo hoko foki ia ko ha tāpuaki kiate au, he na'á ku ako ai kau kia Sīsū Kalaisi, ko e Palōfita ko Siosefa Sāmitá, 'a e loto 'apasiá, lotú, mo e ngaahi me'a lahi kehe. 'Oua na'a tuku e ngāue lelei!

Silvia Ruiz de Muñoz, 'Ekuatoa

Kātaki 'o 'ave ho'o ngaahi fakakaukau pe fokotu'ū ki he liahona@ldschurch.org. 'E lava pē ke 'ētita 'e ngaahi fakamatala 'oku fakahū maí ke nounou pe mahino. ■

'Oku 'i he makasiní ko 'ení ha ngaahi fakamatala mo ha ngaahi 'ekitiviti 'e lava ke faka'aonga 'i ki he efiafi fakafāmilí 'i 'apí. Ko ha ngaahi sīpinga pē 'eni 'e ni'ihí.

“'Ilo'i e To'ukupu 'o e 'Eikí 'i Hotau Ngaahi Tāpuaki Faka'ahó,” peesi 24: Fakaukau ke mou lau e Lotu 'a e 'Eikí (vakai, Mātiu 6:9–13) pea 'eke ange ki homou fāmilí pe 'oku nau pehē 'oku 'uhinga ki he hā 'a e “foaki mai he 'ahó ni ha'amau me'akai.” Hili iá pea fakamatala'i fakanounou 'a e kongá 'uluaki 'o e fakamatalá 'oku fakamatalá 'i ai 'e 'Eletā Kulisitofasoni 'a e “me'akai” [he 'aho ní]. Fakakaukau ke fai ho'o fakamo'oni ko Sīsū Kalaisi 'a e Mā 'o e Mo'uí.

“Siaosi 'Alipate Sāmita: Na'á Ne Mo'ui 'Aki e Me'a Na'á Ne Ako'i,” peesi 32: Na'e “tui [‘a Palesiteni Siaosi 'Alipate Sāmita] kapau 'oku tau ma'u mo'oni ha fakamo'oni ki he ongo-ongolelei 'o Sīsū Kalaisi 'e hāsino ia 'i he 'etau mo'uí.” Fakamanatu e fakamatalá mo homou fāmilí. Hili iá 'e lava ke ke fehu'i ki he kau mēmipa 'o e fāmilí pe ko e hā kuo nau ako mei he sīpinga 'a Palesiteni Sāmitá 'a e angá'ofa ki he kakai kehé. Fehu'i ange pe te nau lava fēfē 'o fakahaá 'i ha angá'ofa lahi ange.

“Hanga Hake,” peesi 42: Fakakaukau ke ke vahevahe ange 'a e me'a na'e a'usia 'e 'Eletā Kuki he'ene hoko ko ha faifekau kei talavou pea toki fakamatala'i fakanounou leva e ngaahi kongá 'o e fakamatalá 'oku toé. Fehu'i ki he kau mēmipa 'o e fāmilí pe 'e lava fēfē

ke tuku taha 'enua tokangá 'i he anga 'o e fakakaukau mai 'a e Tamai Hēvaní kiate kinautolú kae 'ikai ko e fakakaukau mai 'a e ni'ihí kehé. 'E lava ke ke faka'osi 'aki hano lau 'o e 1 Samuela 16:7.

“Ko Hono Tauhi e Ngaahi Fuakavá,” peesi 48: Mahalo pē te ke fie lau kotoa e fakamatalá pea teuteu'i ha lisi 'o e ngaahi me'a mahu'inga 'oku talamai 'e 'Eletā Hōlaní kapau 'oku teuteu ha taha 'i homou fāmilí ke 'alu 'o ngāue fakafaifekau. Fakamamafa'i 'a e fakamatala ko ia 'oku pehē “Ko e kí ki he ngāué ni ko hono tauhi 'etau ngaahi fuakavá.” Toe fakamanatu pe ko e hā 'a e fuakava pea 'eke ki he fānaú pe te nau lava fēfē 'o teuteu he taimí ni ke fai ha ngaahi fuakava.

“Okú Ne 'I ai,” peesi 69: Fakakaukau 'i hano hiva 'i 'o e “Lotu 'a ha Kí'i Tamasi'i” (*Tohi Hiva 'a e Fānaú*, 12). Lau e me'a ne a'usia 'e Sisitā Uikisomi fekau'aki mo e lotú, pea poupuu'i e kau mēmipa 'o e fāmilí ke nau vahevahe mai e me'a kuo nau a'usia fekau'aki mo e lotu fakatāutahá. Te ke ala 'eke ange, “Te ke lava 'o fakakaukau ki ha taimi na'e fakafiemālie 'i ai koe 'e ha'o lotu?” Faka'osi 'aki ha'o fakamo'oni ki he lotú. ■

Ko ha 'Ekitiviti Fakafiefia, ko ha Pōpoaki Ta'engata

'I hé'eku kei finemu'i, ne u 'alu ta'e fie 'alu pē ki he efiafi fakafāmilí 'i 'apí. Ne u fakakaukau au 'oku lahi e ngaahi me'a lelei ange ia ke u fai.

'I he pō Mōnite 'e taha, hili ia ha ngaahi Efiafi Fakafāmilí 'i 'Api na'e faingata'a ke fakahoko, ne holoholo'i ai 'e hé'eku fá'ē e funga tēpile 'i peitó pea tuku 'i mu'a 'iate kimautilu takitaha ha kí'i fó'i pai seli. Ne u fakasio holo ha huhu—ka na'e hala 'atá! Na'e fakamatala'i mai 'e hé'e-mau fá'ē 'e fai 'emau fé'auhi kai pai, pea he 'ikai ke mau faka'aonga 'i ha me'a ke kai 'aki pe ko homau nimá. Na'e 'i ai e totonu 'a e tokotaha 'e mālohí ke ne pōlepole.

Ne mau kai 'aki e vave taha ne mau lavá. 'Ikai hano taimi kuo pai 'atá e funga tēpilé, homau matá, pea a'u pē ki homau lou'ulú. 'Oku 'ikai te u manatu'i pe ko hai koā na'e mālohí, ka 'oku ou manatu'i 'a e 'ikai ke u lava 'o tá'ofi 'eku katá mo 'eku fiefia he fakataha mo hoku fāmilí. Na'e 'ikai ke u fakatokanga'i kakato 'eni he pō ko iá, ka ko e taimi ní 'oku hounga kiate au 'a 'eku ma'u ha feitu'u malu mo 'ofa ke u ui ko 'api pea 'i ai mo e kakai na'a nau tokanga mai kiate au.

'Oku ou 'ilo pau na'e mau hiva'i e fo'i hiva pea 'i ai mo ha lēsoni he pō ko iá, pea ko e taimi lahi na'e ngāue ai 'eku fá'ē ke teuteu ki ai pea fai mo e fakama'a. Ka 'oku ou fakamālō ko ha 'ekitiviti na'á ne ako'i mai ha pōpoaki kau ki hono mahu'inga 'o e fāmilí ne u fie ma'ú—'i he taimi ko iá pea pehē ai pē 'o a'u mai ki he taimí ni. ■

Heather Mockler Teuscher, Kalefōnia, USA

AKO MEI HE TAUKEÍ

Fai 'e George C. Robinson

‘I he’eku hoko ko ha toketā faitafā ‘oku fa’a ‘eke mai pe na’e anga fēfē ‘eku ma’u e poto ko iá. ‘Oku fakakaukau e ni’ihi ko e to’o pē ha kalasi, sio ki ha ngaahi tafa, pea lava leva ‘o fai e tafá. Ka ‘oku ‘i ai ha lea faka-punake ‘i he akó: sio he tafa ‘e taha, fai e tafa ‘e taha, ako e tafa ‘e taha. Ko hono mo’oni, ‘oku ‘ikai ke fu’u mama’o ia mei he mo’oni.

Ka na’á ku ma’u e poto mo e ‘ilo fakapalo-fesinalé mei he fakahinohino ‘a e kau toketā mataotao mo kātaki lahi. Ne u kamata ke siofi mei honau tu’á pea hoko atu ‘o sio ofi. Hili ha ta’u ‘o e mamata ‘ata’atā pē, ne ‘omai leva ha ki’i ngāue si’isi’i ke u fai, ke tokoni ki he toketā faitafā ko hono “tokoni ‘uluakí”—ko e tokoni ki he toketā faitafā.

Hili ha toe ta’u ‘e taha mei ai ne faka’atā ke u tu’u he tafa’aki ‘e taha ‘o e tēpilé mei he toketā faitafā ‘o hoko ko e tokoni ‘uluakí pea tokoni he fanga ki’i me’a faingofua pē. Hili ha toe ta’u ‘e taha pe ua, ne fakangofua leva ke u hoko ko e tokoni ‘uluaki ‘i he ngaahi ngāue ne toe faingata’a ange. Pea ne u toki kamata leva he fanga ki’i tafa faingofua tahá, hangē ko hono fakatonutonu e huí, kae hoko e toketā faitafa mataotaó ko hoku tokoni ‘uluaki.

‘I hoku ta’u faka’osi he akó—ko e ta’u ia ‘e fitu hili e kakato ‘eku ako fakafaito’ó—ne fakangofua leva ke u fai e ngaahi tafa faingata’a kae hoko e toketā faitafā ko hoku tokoni ‘uluakí. Ne u ‘ilo’i ‘oku lava ‘e he faiako lelei tahá ‘o ‘ai ke faingofua ange ‘a e tafá ‘i he’-nau tokoní koe’uhí he na’e lava ke nau fakahā mai kiate au ‘a e me’a ‘oku fie ma’u ke faí ‘i ha founa mahino mo faingofua—ko ha ngaahi founa ne nau ako mei he me’a tatau ne u fou mai aí.

Ne ‘ikai ke fu’u houna kakato kiate au ‘a e fakahinohino ‘a e kau toketā faitafa makehe

‘I he’eku hoko ko ha tokotaha ako faitafā, ne ‘i ai ma’u pē ha taha taukei ange ‘i hoku tafá’akí. ‘I he’eku hoko ko e fānau ‘a e ‘Otuá, ‘oku ou ma’u mo e faingamālie tatau.

mo mataotao ko ‘eni ‘a ia na’a nau hoko ko hoku kau tokoni ‘uluakí kae ‘oua kuo ‘osi ‘eku akó peá u ngāue pē ‘iate au. Neongo iá, ‘i he hili ko ‘eni e ta’u ‘e 30 ‘oku kei nofo pē ‘i hoku ‘atamaí ‘eku kau faiakó ‘i he’eku faka-‘aonga ‘i faka’aho e pōto ‘i ngāue na’a nau ako ‘i fakamātoato, faka’ali’ali mo fakatonutonu.

‘Oku ‘ikai foki ke toe kehe ‘eni ia mei hono ako ‘i e ngaahi tefito ‘i mo’oni ‘o e ongoongoleléi. ‘Oku ako ‘i kitautolu ‘e ha Faiako mohu kātaki—‘i he ‘otu lea ki he ‘otu lea he me’a ‘oku tau a’usiá. ‘Oku tau sio kiate Ia, muimui

ki He’ene sīpingá, kole ha tatakí fakalaumālie, pea tāpuekina kitautolu ‘e he’etau Tamai Hēvaní ‘aki ‘Ene fakahinohinó—‘oku fa’a faka-fou mai ia ‘i he Laumālie Mā’oni’oni, ko e lea ‘a e kau palōfita mo’uí, ko e folofolá, pea mo e ni’ihi kehe ‘oku nau ‘ofa mo tokoní. ‘Oku tu’u tafa’aki pē hotau tokotaha fai Fakahinohinó kae ‘oua ke tau ma’u e falalá, fakatokaleléi ‘i hotau halá, ‘omi mo e fakatonutonu ‘oku fie ma’ú, tali e ngaahi fehu’í, pea ‘omi ha falala ‘oku lahi angé ‘i he’etau fe’unga ke ma’u iá.

‘Oku ‘i ai ha fānau ako faitafa ‘e ni’ihi ‘oku nau vivili ke ngāue tau’atāina pē, pea fai pē e ngaahi me’á ‘i he’enu foungá. Pea hangē pē ko kitautolú ‘oku ‘i ai e taimi ‘oku tau feinga ke ngāue ta’e kau ai hotau tokotaha fai Fakahinohino taukeí. Kuó u ako he ngaahi ta’u lahi ko ‘eni ‘eku hoko ko ha toketā faitafā ‘eku faka’amu ma’u pē mo fiefia ke ‘i ai ha tokoni ‘uluaki ‘oku ‘ilo lahi ange ‘iate aú—tautefito ki he taimi ‘oku tu’u ta’epau ai e mo’uí!

Na’e kamata pē ‘etau tupulaki ‘i he ongoongoleléi ‘i he maama fakalaumālie, pea hokohoko atu heni, pea ‘oku ‘ikai ha vei-veiu ‘e kei hokohoko atu pē ia hili e mo’ui fakamatelie ko ‘eni. Ka ‘i he ngaahi me’a kotoa kuo tau a’usiá, kuo mu’omu’a hotau Fakamo’uí, ‘o fakahā mai ‘a e taukei ‘oku fie ma’u ke lava ‘i ‘akí. Pea ‘okú Ne fakaafe ‘i ‘a e taha kotoa ke falala ange kiate Ia mo ‘Ene taukeí. ■

‘OUA NA ‘A HIKI HANO TATAU

Ko e ‘Akau ‘o e Mo‘ui, tā ‘e Wilson J. Ong

‘Oku fakamatala ‘i ‘e Lihai ‘i he 1 Nīfai 8, ‘ene me‘a-hā-mai ki he ‘akau ‘o e mo‘ui. Na‘ā ne pehē:

“ I he hili ‘eku lotu ki he ‘Eiki na‘ā ku mamata ki ha fu‘u mala‘e ‘ata‘atā mo lahi.

*“Pea na‘e hoko ‘o pehē na‘ā ku mamata ki ha fu‘u ‘akau ‘a ia na‘e lelei hono
fuā ke ngaohi ha taha ke fiefia.*

*“Pea na‘e hoko ‘o pehē na‘ā ku ‘alu atu ‘o kai ‘i hono fuā; peā u vakai ‘oku melie ‘aupito ia,
‘o laka hake ‘i he ngaahi me‘a kotoa pē kuó u kai ai ‘i mu‘a. ‘Io, peā u vakai na‘e hinehina hono fuā,
‘o laka hake ‘i he hinehina kotoa pē kuó u mamata ai ‘i mu‘a. . . .*

*“Pea na‘ā ku vakai ki ha va‘a ukamea, pea na‘e ‘alu atu ia ‘i he ve‘e vaitafē, ‘o a‘u mai ki he fu‘u
‘akau ‘a ia na‘ā ku tu‘u ‘o ofi [atu] ki ai” (1 Nīfai 8:9–11, 19).*

¶ *he'etau ako fakafo'ituitui, fakafāmili
pea 'i he'etau ngaahi kalasi Lautohi
Faka-Sāpaté 'a e Tohi 'a Molomoná 'i he
ta'u ní, te tau lava—ke hangē ko Lihai—'o
fekumi 'i he ngaahi lekooti motu'á ni 'o 'ilo'i
'oku nau "lelei; 'io, 'oku fu'u mahu'inga
'aupito ia kiate kimautilu, he te mau [lava]
ai 'o fakatolonga 'a e ngaahi fekau 'a e Eiki
ma'a 'emau fānaú" (1 Nīfai 5:21). Vakai,
"Tokoni'i e Fānaú ke Nau 'Ofa he Tohi 'a
Molomoná," peesi 14, mo e "Ma'u e Ngaahi
Tali 'i he Tohi 'a Molomoná," peesi 16.*